

Gewogen
loting
gewogen

Gewogen loting gewogen

Inhoudsopgave

Aan de lezer	7
1 Conclusies en aanbevelingen	9
2 Voorgeschiedenis en huidige situatie	21
2.1 Beschrijving en achtergronden huidig systeem	21
2.2 Knelpunten van het huidig systeem	24
2.3 Nieuwe argumenten voor verandering	25
3 Opdracht en invulling: de commissie	27
3.1 Samenstelling commissie	27
3.2 Taakopdracht en installatie commissie	28
3.3 Randvoorwaarden en beperkingen in advisering	29
3.4 Werkwijze commissie	29
4 Eisen aan een nieuw selectiesysteem	33
4.1 Algemeen	33
4.2 Kwaliteitscriteria	34
Betrouwbaarheid	34
Objectiviteit	34
Validiteit, Fraudegevoeligheid, Discriminatie	35
4.3 Bestuurlijke criteria	35
Bestuurlijke eenvoud	35
Praktische/technische uitvoerbaarheid	36
Transparantie	36
Kosten	37
4.4 Politiek/maatschappelijke criteria	38
Maatschappelijke acceptatie	38
Eerlijkheid, rechtvaardigheid	39

5 Hoofdmodaliteiten: beschrijving en evaluatie	41
5.1 Algemeen, doelstellingen en visies	41
Doelstellingen	41
Visies	42
5.2 Beslissing door het lot	43
5.3 Beslissing op basis van verwacht studiesucces	44
5.4 Beslissing op basis van prestaties in het voortraject	46
5.5 Beslissing op basis van prestaties tijdens de studie	47
5.6 Zelfselectie door de student	48
5.7 Combinaties	48
5.7.1 Gewogen loting	48
5.7.2 Directe toelating hoogste cijfers en integrale loting	50
6 Enige bijzondere onderwerpen	53
6.1 Decentrale selectie	53
6.2 Wachtlijst	54
6.3 Werkervaring	55
6.4 Deficiënties	58
Bijlagen	61
1. Minderheidsstandpunt student-lid mw. L.A. Hanekamp	63
2. Samenvattingen van :	68
2.1 Landenstudie CSHOB (Kaiser, c.s)	68
2.2 Lotingscategorie en studiesucces (Roeleveld)	80
2.3 Opinie-onderzoek SCO (Wilbrink)	82
3. Achtergrondgegevens, kwantitatieve analyses	90

Dit rapport bevat het advies van de commissie Drenth aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen over selectiemethoden voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking. In dit rapport treft u geen afsluitend hoofdstuk aan met conclusies en aanbevelingen. Het rapport begint met een dergelijk hoofdstuk, dat dan tevens als samenvatting van het rapport moet worden beschouwd.

Het zoeken naar een antwoord op de vraag wie welke rechten heeft en wie welke kansen moet krijgen loopt als een rode draad door dit advies. De grote afstand tussen een lot 'uit de hoge hoed' en 'het lot in eigen hand heeft geleid tot lange, indringende discussies binnen de commissie. Ook heeft de commissie met het oog op haar opdracht verschillende onderzoeken en analyses uitgevoerd, respectievelijk laten uitvoeren. Het kan en zal niemand verbazen dat uiteindelijk niet is gekozen voor één puur model voor toelating tot de zogenaamde numerus fixus-opleidingen. Er is gewikt en gewogen, en uiteindelijk is gekozen voor een advies dat recht wil doen aan de uiteenlopende wensen en verlangens van de vele partijen en actoren in het veld, waaronder niet in de laatste plaats de vele gekwalificeerde aspirant-studenten.

Het hier gepresenteerde advies staat niet op zichzelf. De doorlopende discussies in het verleden over de voors en tegens van de diverse systemen van toelating hebben hun sporen nagelaten. In verband hiermee wordt in het eerste hoofdstuk ingegaan op die historie. De aanleiding tot de instelling van de commissie, wordt nader toegelicht in hoofdstuk drie. Vervolgens komen in het vierde hoofdstuk de probleemstelling en de criteria voor een oplossing aan de orde. Hoofdstuk vijf bevat een beschrijving en evaluatie van de hoofdmodaliteiten. En ten slotte worden in het zesde hoofdstuk enkele specifieke onderwerpen behandeld.

Welke opties zijn er, aan welke eisen moet een selectiesysteem voldoen en wat betekent dat vervolgens voor die opties? Op deze vragen heeft de commissie getracht een antwoord te formuleren. De grootst mogelijke meerderheid van de commissie staat achter dat advies. Een lid van de commissie, het studentlid mw. L.A. Hanekamp, kon zich uiteindelijk niet met het advies verenigen. Haar minderheidsstandpunt is in een aparte bijlage verwoord.

Conclusies en aanbevelingen

1.1 Inleiding

Het selectievraagstuk staat hoog op de agenda van vrijwel ieder hoger onderwijsstelsel in West-Europa. Meestal op grond van capaciteits-, of arbeidsmarktoverwegingen of van beide, zien de meeste landen zich genoodzaakt aan bepaalde opleidingen een inschrijvingsbeperking te verbinden. De meest voorkomende opleidingen met een inschrijvingsbeperking zijn de (para) medische opleidingen in het wetenschappelijk en het hoger beroeps onderwijs. Jaarlijks melden zich daarvoor vele duizenden gekwalificeerde scholieren aan, en jaarlijks krijgen duizenden van hen te horen dat zij niet toegelaten kunnen worden tot de opleiding van hun voorkeur. De wijze waarop die schaarse plaatsen worden verdeeld, verschilt van land tot land. In veel landen gebeurt dat op basis van gemiddelde eindexamencijfers, of op basis van een extra toelatingsexamen of bijvoorbeeld via een wachtlijst. Veelal worden verschillende selectiecriteria met elkaar gecombineerd.

In Nederland beslist 'het lot' mede over de toelating tot opleidingen met een numerus fixus. Dat is al meer dan twintig jaar zo. Een korte historische terugblik leert dat het element loting al in 1972 deel van de selectiemethodiek uitmaakte en dat het sindsdien terugkeerde in elk officieel advies over selectie in het hoger onderwijs. Hoewel de discussie over selectie in het hoger onderwijs nooit helemaal naar de achtergrond is verdwenen, heeft ze wel aan intensiteit afgenomen. Het huidige systeem heeft vanaf de aanvang (gematigde) voorstanders en (felle) tegenstanders gehad. De voorstanders onderkennen weliswaar de (vooral emotionele) bezwaren van het stelsel, maar beschouwen het na afweging van alle belangen toch als het minst slechte stelsel. De tegenstanders wijzen erop dat scholieren slechts beperkt in staat zijn hun eigen kansen te beïnvloeden.

Welke selectiemethodiek ook wordt gehanteerd; duidelijk is dat er altijd vele kandidaten teleurgesteld zullen zijn, omdat ze niet de opleiding van hun voorkeur kunnen volgen. Geselecteerd zal er altijd moeten worden.

Recente ontwikkelingen in het hoger onderwijs, zoals toenemende autonomie en marktgerichtheid van de instellingen, de eerder genoemde emotionele bezwaren en de komende veranderingen in het voortraject van het hoger onderwijs waren aanleiding tot een herbezinning op de vigerende methodiek. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, dr ir J.M.M. Ritzen, gaf daartoe een eerste aanzet, door in het ontwerp-Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 1996 (HOOP96) het beleidsvoornemen op te nemen om werkervaring bij de toelating een rol te laten spelen. In het daaropvolgende overleg met de Tweede Kamer in het vroege voorjaar van 1996, besloot hij

een commissie in te stellen met de taak te zoeken naar alternatieven voor het huidige stelsel van gewogen loting, waarbij door de kandidaat zelf meer invloed op de plaatsing kan worden uitgeoefend. De commissie werd gevraagd haar advisering te beperken tot de methodiek van de selectie. De beperking van de inschrijving als zodanig werd niet in de opdracht betrokken. Bij de installatie vroeg de minister speciale aandacht voor de elementen “lot in eigen hand”, decentrale uitvoering en werkervaring.

1.2 Criteria en afwegingen

De commissie heeft met inachtneming van de taakopdracht de volgende criteria voor een aanvaardbaar stelsel van toelating tot opleidingen met een numerus fixus in het hoger onderwijs geformuleerd.

1.2.1 *Betrokkenen moeten, waar mogelijk, invloed kunnen uitoefenen op hun eigen toelatingkans; ze moeten meer dan thans “het lot in eigen hand kunnen nemen”. Daartoe dienen voorafgaande prestaties, die van belang zijn voor het met succes voltooien van de studie te worden beloofd.*

De beslissing tot het al dan niet toelaten tot een bepaalde opleiding heeft voor de betrokkene vaak zeer ingrijpende gevolgen. Niet zelden betekent het dat levensplannen en -verwachtingen drastisch moeten worden herzien. Loten mag dan objectief, eerlijk en rechtvaardig zijn, slechts weinigen hebben er emotioneel vrede mee dat het toeval over hun verdere levensloop beslist. Liever wil men zelf zoveel als mogelijk richting kunnen geven aan de eigen bestemming.

Deze gedachte vormt het vertrekpunt van de commissie. Centraal in haar overwegingen staat het uitgangspunt dat er meer mogelijkheden moeten worden gecreëerd om zelf invloed op de toelating uit te oefenen. In deze gedachte past niet het gebruik van intelligentietests, persoonlijkheidstests en andere metingen van gegeven, blijvende en moeilijk veranderbare persoonseigenschappen, waarop betrokkene zelf geen invloed kan uitoefenen. De commissie beveelt aan voorafgaande prestaties, die van belang zijn voor het met succes voltooien van de desbetreffende opleiding te belonen. De enige indicator die een enigszins betrouwbare indruk van die prestaties kan geven is het eindexamencijfer. Uit de matige, maar significante correlaties tussen gemiddeld eindexamencijfer en studieprestaties in geneeskundige opleidingen mag worden afgeleid dat voor deze opleidingen het gemiddeld eindexamencijfer (van het centraal schriftelijk examen plus het schoolexamen, zeker bij het nieuwe VWO) een relevante indicatie van deze prestaties is. Erkend moet worden dat een exclusief accent op dit gemiddeld eindexamencijfer ongewenste neveneffecten heeft: eenzijdigheid, cijferjacht, frustratie. Anderzijds heeft het accent op cijfers ook een positief neveneffect: waardering voor prestaties en inspanning. Dit leidt tot de conclusie dat het gemiddeld eindexamencijfer één van de parameters in het model dient te zijn, maar niet de enige.

1.2.2 *Niemand die zich in het voortraject van het hoger onderwijs heeft gekwalificeerd mag bij voorbaat kansloos zijn*

Bij geneeskunde is het propedeuserendement van zelfs de laagste lotingscategorie (F) nog 80%. Bij tandheelkunde en diergeneeskunde ligt dat percentage

zelfs nog hoger. De F-kandidaten doen er wel gemiddeld zo'n anderhalf keer zo lang over. Ruim tweederde van die kandidaten behaalt het doctoraal-examen. Bij tandheelkunde is dat 80%. Wel doen ze er gemiddeld een half jaar langer over dan degenen met een gemiddeld eindexamencijfer van acht of hoger (categorieën A en B). Niet alleen is de kans op studiesucces dus ook bij de laagste cijfercategorie nog relatief hoog, ook is het goed mogelijk dat een geneeskundestudent met een wat lager gemiddeld eindexamencijfer een goede dokter wordt. Niemand met de juiste vooropleiding mag derhalve bij voorbaat worden uitgesloten van deelname aan de opleiding in kwestie.

1.2.3 De kans op studiesucces mag door een nieuw stelsel niet afnemen en dient bij voorkeur zelfs iets toe te nemen.

Voor geneeskundige opleidingen, die het grootste deel van de numerus fixus opleidingen beslaan, geldt dat de huidige rendementen zeer hoog zijn. Een streven naar rendementsverhoging via selectie op basis van gemiddeld eindexamencijfer heeft weinig zin. Bovendien zou een marginale rendementswinst ten koste gaan van zeer veel (ook nog ten onrechte) af te wijzen kandidaten. Wel mag als eis gesteld worden dat een nieuw systeem het rendement niet verlaagt. Meer rekening houden met het gemiddeld eindexamencijfer dan thans, beantwoordt aan deze eis. De commissie heeft het verband tussen lotingscategorie, slaagkans en studieduur nader laten onderzoeken op basis van actuele gegevens van de Informatiebeheer Groep¹. Uit deze studie blijkt dat er een significant verband bestaat tussen lotingscategorie, slaagkans en studieduur, waaruit mag worden afgeleid dat voor de onderzochte opleidingen het gemiddeld eindexamencijfer (centraal plus schoolexamen) een relevante indicatie van de studieprestaties is. Het verband is evenwel niet zo sterk dat er bij selectie op basis van de lotingscategorie niet erg veel fouten (ten onrechte aangenomen, maar vooral ook ten onrechte afgewezen kandidaten) zouden worden gemaakt. Er zitten ook bij de lagere lotingsklassen veel kandidaten die de studie goed en snel doen. Het verband ligt scherper in de propedeuse dan in de doctoraal fase. In het verloop van de studie zwakt het verband steeds verder af. Het percentage geslaagden voor de eerste fase geneeskunde ligt bij de eerste drie lotings categorieën A, B en C, vrijwel gelijk daarna loopt het iets terug.

Hoewel het verband tussen lotingscategorie, slaagkans en studieduur significant is en zeker niet mag worden verwaarloosd, is de commissie van mening dat het niet hoog genoeg is om een exclusief accent op het rendementsargument geheel te rechtvaardigen. Wel is het duidelijk dat hantering van schoolcijfers bij de selectie in ieder geval niet in strijd is met de rendementsgedachte. Integendeel, er is zelfs een lichte verbetering qua resultaten en qua tijd te verwachten als rekening wordt gehouden met deze variabele.

De commissie komt, alles afwegende, tot de slotsom dat een iets zwaarder accent op het gemiddeld eindexamencijfer met het oog op het gemiddeld studiesucces niet ongewenst is.

1.2.4 Een aanvaardbare selectiemethodiek moet op acceptabele wijze voldoen aan de eisen die daaraan vanuit bestuurlijk, kwalitatief en politiek/maatschappelijk oogpunt mogen worden gesteld.

Het gaat daarbij om criteria als uitvoerbaarheid, eenvoud en transparantie, gel-

¹ Roeleveld, onderzoek in opdracht Cie Drenth naar de relatie tussen lotingscategorie, studieprestaties en studieduur., SCO, 1996

digheid, betrouwbaarheid, objectiviteit en draagvlak. In verband met de hoofdgedachte 'lot in eigen hand' dient een selectiemethodiek naar het oordeel van de commissie vooral doorzichtig en transparant te zijn. Een aankomende student moet weten waar hij/zij aan toe is en in redelijke mate kunnen anticiperen op de eisen die bij de selectie worden gesteld. Daarom moet het duidelijk zijn wat de regeling precies inhoudt, hoe zij werkt en op welke wijze de kansen daarbinnen kunnen worden geoptimaliseerd. De doorzichtigheid van de procedure voor de betrokkenen hangt nauw samen met de eenvoud van de procedure (minder regels en minder uitzonderingen zorgen voor grotere transparantie) en met de wijze waarop de procedure aan hen kenbaar wordt gemaakt.

Op basis van de bovengenoemde criteria wijst de commissie "motivatie-schattingen" met behulp van interviews en wachtlijsten met rangorde-prioriteiten af.

Dat geldt ook voor centrale selectie met behulp van speciaal te ontwerpen inzichttests of kennistoetsen. In de eerste plaats is de praktische uitvoerbaarheid hiervan kwetsief. Dit soort tests of toetsen moet ieder jaar opnieuw worden ontworpen en gevalideerd, en de testprocedure moet zich in de zomermaanden na het examen (inclusief de herexamens) afspelen. Bovendien is het niet erg waarschijnlijk (en zeker niet bij de introductie van het nieuwe havo/vwo-examen) dat de predictieve validiteit van dit soort tests veel hoger zal zijn dan die van het gemiddeld eindexamencijfer. De eindexamens meten immers steeds meer ook inzicht en analytische vaardigheden. Ook internationaal is de mening over de efficiëntie van speciale ingangstoetsen in relatie tot de doelbereiking verdeeld. Critici van de in Zweden speciaal ontworpen geschiktheidstest wijzen erop dat de test soms nauwelijks meer is dan een herhaling van het examen van de middelbare school. Meer in het algemeen, zo stellen de CSHOB-onderzoekers, kan worden gezegd, dat wanneer het voorbereidend onderwijs meer gestandaardiseerd is, er minder behoefte blijkt te bestaan aan een apart toelatingsexamen. Dat laatste geldt te meer nu de eindexamens ook steeds meer inzicht en analytische vaardigheid gaan meten. De rechtvaardiging van het gebruik van dit soort tests vanuit het rendementsgezichtspunt werd overigens hierboven bij uitgangspunt 2.3 reeds afgewezen.

1.2.5 De toelatingkansen van kandidaten met de juiste ingangskwalificaties dienen te worden vergroot door kandidaten met een deficiënt vakkenpakket niet aan de toelatingsprocedure te laten deelnemen.

De commissie acht het niet juist dat aankomende studenten met een deficiënt vakkenpakket de inlotingskansen beperken van de groep die wel volledige ingangskwalificaties bezit.

Gegadigden met een onvolledig vakkenpakket dienen derhalve pas tot de selectie te worden toegelaten als zij hun deficiënties hebben weggewerkt. Omdat leerlingen twee jaar voor hun eindexamen hun pakketkeuze definitief bepalen, zal er rekening mee moeten worden gehouden dat scholieren in het mbo, havo en vwo zich tijdig op de nieuwe situatie voorbereiden bij de keuze van hun vakkenpakket. Een overgangsfase van twee jaren lijkt daarvoor voldoende, omdat dit betrokkenen ruimschoots de tijd geeft eventuele deficiënties in hun profiel weg te werken. Voor mbo-leerlingen en leerlingen die deelnemen aan de nieuwe, krachtens de Wet educatie en beroepsonderwijs geregelde opleidingen geldt een soortgelijke redenering.

1.2.6 Er dienen grenzen te worden gesteld aan het aantal herkansingen.

In de commissie is meermalen de vraag gerezen wat de positie is van hen die afgewezen of, in een systeem waarin loting een rol speelt, uitgeloot zijn. Ten eerste is een systeem denkbaar dat degenen die drie of vier keer zonder succes hebben meegedaan automatisch toelaat. Daarmee worden volhouders beloond en wordt een einde gemaakt aan de onzekerheid of men ooit geplaatst wordt. Het grote bezwaar van deze oplossing is dat het de kansen van toekomstige generaties verkleint, blijvers aantrekt en het stuwmeer vergroot, de gemiddelde leeftijd van aankomende studenten verhoogt en vaak in een ongewenste intekening bij “parkeerstudies” resulteert. Een empirische analyse van deelname aan herkansingen in de afgelopen jaren laat een stelselmatige toename zien van het percentage kandidaten dat drie, vier, vijf of zelfs zes maal aan de loting deelneemt. Thans is er dus reeds sprake van een stuwmeer vergroten tendens.³

² Het student-lid Vermeulen tekent hierbij aan het spijtig te vinden dat een student niet mag beginnen met de studie die hij of zij wil. Naar zijn mening moet een student in ieder geval een kans geboden worden om de studie van zijn of haar keuze te beginnen.

³ Uit informatie van de IBG blijkt dat in 96/97 40% van het aantal gegadigden reeds eerder aan de loting heeft meegedaan. In 92/93 was dit nog maar 29%. Het totaal aantal deelnemers is in deze periode toegenomen van 2660 naar 4555. Er is dus sprake van een nog steeds stijgend stuwmeer, als gevolg van toename van nieuwe herkansingen in combinatie met een algemene, procentuele toename van herkansingen. Als gevolg daarvan neemt de gemiddelde inlotingskans af.

Ook het “oneindig” vaak laten meedoen heeft bezwaren. Het leidt tot cumulerende frustratie en blokkeert een realistische studie en beroepsoriëntatie. Het andere uiterste, de kandidaten slechts 1 maal laten meedoen verkleint het stuwmeer, verschaft snel duidelijkheid en leidt doorgaans tot een realistische studie/beroepsoriëntatie. Het grote bezwaar van deze oplossing is echter dat het de “ongelukkigen” bij de eerste poging wel erg streng straft. De commissie realiseert zich dat het systeem waarvoor de commissie uiteindelijk opteert; namelijk een systeem waarin een groot deel van de plaatsen wordt bestemd voor de hoogste cijfers, de kansen verlaagt van de betrekkelijk grote groep, die daarna in competitie is voor de overgebleven plaatsen. Waar mogelijk zouden de kansen van degenen die op dit deel zijn aangewezen, moeten worden vergroot. Dat wordt gerealiseerd door, ten eerste, beperking van deelname aan de selectie tot gegadigden met het juiste vakkenpakket (zie aanbeveling 2.5) en ten tweede door het aantal herkansingen te beperken. De ervaring uit het verleden leert dat een beperking tot maximaal drie keer meedoen kwantitatief geen belangrijke winst oplevert. Dit is wel het geval bij maximaal twee pogingen. De commissie is van mening dat de hierboven aangevoerde argumenten zwaarder wegen dan het argument dat studenten zelf het aantal kansen mogen bepalen². De commissie is dan ook voorstander van een beperking van het aantal keren dat men aan de selectie meedoet. Dit leidt tot een meer realistische studie- en beroepsoriëntatie en verkleint het stuwmeer. Als gevolg van deze maatregel blijft voorts de periode tussen het behalen van het voorbereidend diploma en het starten met de opleiding beperkt en hebben studenten na maximaal 1 jaar duidelijkheid over hun toelating tot de opleiding. Op dat moment is de mogelijkheid van een alternatieve opleiding nog reëel.

1.2.7 Als het gaat om de vraag of een centraal dan wel decentraal systeem de voorkeur verdient, dient een gedifferentieerde uitwerking naar opleiding mogelijk te zijn.

De commissie heeft zich indringend beziggehouden met de vraag of in haar voorstel een element kan worden opgenomen dat tegemoet komt aan de wens om aan instellingen (in het bijzonder de medische faculteiten) de mogelijkheid te bieden zich via het toelatingsbeleid te profileren. Zo'n element zou

hierin kunnen bestaan dat een deel van de aspirant-studenten wordt toegelaten op grond van instellingsspecifieke criteria.

Bespreking in de commissie heeft in de eerste plaats geleid tot een verschil in benadering tussen het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroepsonderwijs. Redenen voor dit onderscheid: de schaalgrootte en daarmee de potentiële bestuurslasten (onder meer vanwege strategisch gedrag van studenten) verschillen aanzienlijk tussen wo en hbo. Ook het keuzegedrag van studenten verschilt in beide sectoren nogal⁴. In de hoorzitting is erop gewezen dat studenten in het hbo meestal primair kiezen voor de instelling en pas in tweede instantie voor de opleiding. In het wetenschappelijk onderwijs is dat juist andersom, primair voor de opleiding en pas in tweede instantie voor de instelling.

De commissie is op grond van principiële en praktisch/logistische overwegingen tot de conclusie gekomen dat voor de geneeskundige opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs decentrale selectie thans geen aanbeveling verdient. Voor hbo-instellingen wordt wel een aanbeveling voor decentrale selectie gedaan. Zij tekent daarbij aan dat bijzondere aandacht nodig is voor de transparantie van het selectiesysteem. De 'lot in eigen hand'-gedachte veronderstelt de mogelijkheid tot optimalisering van de toelatingskansen. Daarom zullen bij decentrale selectie in het hbo de criteria door de instelling vooraf duidelijk kenbaar moeten worden gemaakt. Omdat een gedecentraliseerd selectiesysteem gemakkelijk aanleiding kan geven tot een subjectieve beoordeling van de aanstaande studenten zal bovendien van voldoende rechtsbescherming sprake moeten zijn.

1.2.8. Beslissingen over de honorering van onderzoek-en/of werkervaring dienen niet op centraal niveau door de overheid te worden genomen, maar vanuit de instellingen. Die kunnen dat het beste beoordelen. Daarom dient de mogelijkheid te bestaan dat studenten met relevante werkervaring of onderzoekervaring een beroep doen op een speciaal daarvoor gereserveerd contingent aan plaatsen, waarbij een landelijke commissie, samengesteld uit deskundige vertegenwoordigers van de instellingen, zich met de afwegingen dienaangaand dient bezig te houden.

Rekening houden met werkervaring (bijvoorbeeld in verpleeginrichtingen) heeft sympathieke kanten. De ervaring zelf is leerzaam. De kandidaat kan ervaren of hij/zij het omgaan met ziekte en zieken aankan; er zit een element in van belonen van verdienste, het kan nuttige neveneffecten hebben voor de verpleeginrichtingen, enzovoort. Wel dient daarbij bedacht te worden dat het contact met de "individuele zieke mens" toch niet representatief is voor alle geneeskundige beroepen waarvoor de studie geneeskunde opleidt. Op centraal niveau is deze parameter echter moeilijk te hanteren. Naast ongewenste druk op bijvoorbeeld verpleeghuizen en zorginstellingen kan het andere complicerende factoren met zich mee brengen. Zo is onduidelijk welke eisen aan de zorgverlening worden gesteld, of het om recente werkervaring moet gaan, wie dat beoordeelt enzovoort. De beoordeling door de onderwijsinstelling van de relevantie van werkervaring kan bij de grootschalige opleidingen leiden tot een forse toename van de bestuurslasten. De commissie opteert derhalve voor de volgende aanpak. Enerzijds bestaat de overtuiging dat - gelet op ervaringen in het buitenland-, slechts vanuit de instellingen kan worden uitgemaakt welke

werkervaring relevant is, anderzijds dienen grote bestuurslasten voor de instellingen te worden vermeden.

De commissie stelt voor om een beperkt deel van de plaatsen te reserveren voor werkervaring, maar wil de toewijzing van die plaatsen laten uitvoeren door een door en uit de instellingen samengestelde commissie. Op deze wijze is enerzijds de decentrale inbreng gewaarborgd en wordt anderzijds een teveel aan individuele bestuurslasten voor de instellingen vermeden.

1.2.9 Er dient centrale ruimte te zijn voor bijzondere gevallen. Een aparte beleidsruimte dient voor deze gevallen te worden gecreëerd, beheerd door een commissie, waarin deskundige vertegenwoordigers van de instellingen zijn opgenomen.

Voor vluchteling-studenten, rijksgenoten, of kandidaten, die op andere gronden niet aan de normale selectie kunnen meedoen, en speciale aandacht verdienen moet in elk een aparte ruimte worden gecreëerd. Een centrale commissie behartigt deze gevallen. Voor dit doel dient voorafgaand aan de selectie een bepaald quotum (maximaal 5%) te worden gereserveerd

1.3 Visies op selectie

Het vraagstuk van de aanvaardbaarheid en de realiseerbaarheid van selectie kan vanuit verschillende visies worden benaderd. Dat verklaart in ieder geval ten dele waarom de meningen bij dit vraagstuk zo vaak en zo sterk uiteenlopen. De commissie heeft op basis van haar analyses, gesprekken en een hoorzitting (op 22 oktober 1996) de volgende hoofdmodaliteiten voor selectie onderscheiden.

- a) beslissing door het lot
- b) beslissing op basis van verwacht studiesucces
- c) beslissing op basis van relevante prestaties in het voortraject
- d) beslissing op basis van prestaties tijdens de studie
- e) zelfselectie door de student
- f) combinaties

De commissie komt, zoals beschreven in hoofdstuk 5 van haar rapport tot het oordeel dat geen enkele van deze modaliteiten in zijn pure vorm als alternatieve selectiemethode aanvaardbaar is. Wel zijn er naar haar oordeel aanvaardbare modaliteiten denkbaar die bestaan uit combinaties van elementen uit de bovenbeschreven modellen.

Zo heeft beslissing door het lot vele goede kanten. Het is ongecompliceerd, praktisch uitvoerbaar, betrouwbaar en bovenal waarborgt het dat geen enkele gekwalificeerde gegadigde bij voorbaat kansloos is. Toch voldoet een stelsel van uitsluitend loten niet aan de voorwaarde dat betrokkene invloed op zijn eigen lot moet kunnen uitoefenen. Een stelsel dat uitsluitend gegadigden met de hoogste studiestatistiek beloont, voldoet daaraan wel, maar weer niet aan de eis dat geen enkele gekwalificeerde bij voorbaat kansloos mag zijn. Het zou er bij de geneeskundige opleidingen immers vrijwel zeker toe leiden dat scholieren met een gemiddeld cijfer lager dan een zeven bij voorbaat van de opleiding worden uitgesloten.

Een stelsel van zelfselectie met voorbijgaan aan de numerus fixus voldoet niet aan de prealabele voorwaarde dat het gaat om opleidingen met een inschrijvingsbeperking. Voor kandidaten, hun ouders, begeleiders, maar ook voor de instellingen van hoger onderwijs is het verschijnsel fixus onaangenaam. Maar gezien de beperkte onderwijscapaciteit van instellingen, daarmee samenhangende kwaliteitsaspecten en (soms) de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, is de numerus fixus een “fact of life”. De commissie heeft daarom slechts die alternatieven verder in beschouwing genomen die met dit gegeven rekening houden. Een voorstel met de strekking dat ieder die aan een opleiding met een numerus fixus wil studeren wordt toegelaten, kan mede om deze reden als alternatief evenmin in aanmerking komen. Daar komt bij dat ook om logistieke en onderwijskundige overwegingen een strenge selectie tijdens de propeuse niet in aanmerking komt. Wel dienen pogingen om op basis van redelijke toekomstverwachtingen en extrapolaties de numerus fixus bij verschillende opleidingen te verruimen, te worden toegejuicht. Ze verzachten de pijn.

Selectie ten slotte, uitsluitend gericht op een verbetering van het rendement, gaat voorbij aan het feit dat het rendement in met name de medische opleidingen al zeer hoog is en slechts ten koste van zeer vele ook nog ten onrechte af te wijzen gegadigden verbeterd zou kunnen worden.

Een combinatie van elementen uit verschillende modaliteiten is daarentegen wel goed denkbaar en door de commissie nader uitgezocht. Deze komt in het vervolg aan de orde.

1.4 Hoofdpijnen van een nieuw model voor toelating tot opleidingen met een numerus fixus in het hoger onderwijs

I. Numerus-fixus studies in het wetenschappelijk onderwijs

De commissie kiest voor een combinatie van modaliteiten die het best tegemoet komt aan de criteria voor een aanvaardbaar stelsel, zoals die hierboven zijn geformuleerd. Op basis van haar hoofduitgangspunt “lot in eigen hand” en honorering van relevante leerprestaties in het voortraject kiest de commissie voor directe toelating van een deel van de gegadigden op basis van het gemiddeld eindexamencijfer voortgezet onderwijs. Op basis van het uitgangspunt “niemand bij voorbaat kansloos” wordt “loting” als tweede element in het model opgenomen. Ten slotte krijgt, wederom op basis van de “lot in eigen hand gedachte” het bezit van relevante onderzoek- of werkervaring als derde onderdeel een plaats in het model.

De commissie komt op basis van de geformuleerde criteria en afwegingen tot het volgende alternatief toelatingsmodel:

1. De aanmelding voor opleidingen in het hoger onderwijs geschiedt, evenals thans, centraal bij de Informatie Beheer Groep (IBG)
2. Alleen gegadigden met de juiste vooropleiding kunnen aan de selectieprocedure deelnemen. Gegadigden met een deficiënte vooropleiding dienen eerst hun deficiëntie weg te werken alvorens aan de selectie te kunnen meedoen.

3. Ten aanzien van de beschikbare plaatsen maakt de IBG de volgende indeling:

⁵ Studentlid Vermeulen vindt dat bij punt 3 teveel nadruk wordt gelegd op de prestaties geïndiceerd door eindexamencijfers. Gewogen loting bevoordeelt naar zijn oordeel mensen met hoge eindexamencijfers voldoende.

A. 50% van de beschikbare plaatsen wordt op basis van rangorde bestemd voor de groep met de hoogste gemiddelde eindexamencijfers in het voortgezet onderwijs⁵. Deze groep wordt direct toegelaten. Als er in de laagste in aanmerking komende cijfercategorie (gedefinieerd in tienden) meer gegadigden zijn dan beschikbare plaatsen, geldt de volgende regel: De hele categorie wordt direct toegelaten indien de groep die zal moeten afvallen kleiner is dan de helft van het totaal dat valt binnen die cijfercategorie. Is die groep daarentegen groter dan de helft van het totaal dat valt binnen de betreffende cijfercategorie, dan ligt de grens voor directe toelating tussen deze en de naasthogere cijfercategorie.

B. 40% van de plaatsen wordt via ongewogen loting verdeeld onder de personen die niet tot categorie A behoren. Men kan maximaal twee keer aan de onder A en B beschreven selectie deelnemen.

C. 10% van de beschikbare plaatsen wordt gereserveerd voor kandidaten met onderzoek en/of relevante werkervaring, die via de toewijzing onder A of B geen succes hadden. De verdeling van het contingent aan plaatsen berust bij een door en uit de instellingen samen te stellen commissie. Men mag 1 keer aan deze procedure deelnemen. Bij niet volledige benutting van deze 10% plaatsen vervallen de onbenutte plaatsen en worden ze toegevoegd aan categorie B

4. Voorafgaand aan de procedure sub 3 wordt een nader te bepalen quotum (maximaal 5%) binnen wo en hbo gereserveerd voor bijzondere gevallen, (vluchteling-studenten, rijksgenoten, kandidaten, die niet aan de normale selectie kunnen meedoen en speciale aandacht verdienen), te verdelen door een centrale commissie, samengesteld uit deskundigen uit de instellingen. Bij het onder 3 genoemde totaal aan "beschikbare plaatsen" wordt bedoeld het totaal aan plaatsen na de reservering van dit quotum .

In dit stelsel heeft elke gegadigde in beginsel drie kansen op toelating:

In de eerste plaats kan de betrokkene zich kwalificeren door het leveren van goede prestaties in het voortraject. De commissie acht eindexamencijfers daarvoor de meest betrouwbare en geschikte maat. Examenprestaties zijn immers een resultante van aanleg en inspanning. Deze maat wordt in de meeste West-Europese landen gehanteerd. De commissie beveelt aan de helft van de beschikbare plaatsen te bestemmen voor de hoogste eindexamencijfers. Zij realiseert zich daarbij dat deze keuze arbitrair is. Een keuze van een vast te stellen cesuurscore (bijvoorbeeld 7,4 of 7,5) stuit op het bezwaar dat er zich bij veranderende normen of moeilijkheidsgraad van examens niet onaanzienlijke fluctuaties in de verhouding tussen de categorieën A en B kunnen voordoen. Dit acht de commissie ongewenst. Wel kan op grond van examenverdelingen in het verleden worden voorspeld dat algemeen genomen de grens voor directe toelating tussen de 7,3 en 7,4 ligt.

Als een scholier er niet in slaagt zich voor dit traject te kwalificeren, kan hij/zij via loting alsnog proberen een plaats te krijgen. Daarmee wordt bereikt dat

ook een gegadigde met een lager gemiddeld eindexamencijfer een eerlijke kans krijgt. In hoofdstuk 5 wordt uitvoerig betoogd dat in de gegeven omstandigheden noch een extra toelatingsexamen (geen toegevoegde waarde boven eindexamenscores), noch intelligentie- en persoonlijkheidstests (onvoldoende validiteit en beïnvloedbaarheid (lot in eigen hand)), noch interviews of sollicitatiegesprekken (subjectiviteit, invaliditeit, grote logistieke problemen), deugdelijke selectiemethoden zijn. Loten is dan het eerlijkst en het meest rechtvaardig.

Deelnemers aan de selectie dienen volledig gekwalificeerd te zijn. Gegadigden met een deficiënte vooropleiding dienen daarom eerst hun deficiëntie weg te werken alvorens zij aan de selectie kunnen deelnemen. Zoals onder 2.6 is verdedigd, dienen er grenzen te worden gesteld aan het aantal kansen. De commissie beveelt een maximum van twee lotingskansen aan.

Ten slotte kan degene die zich noch via cijfers, noch via loting heeft weten te kwalificeren, eenmaal proberen zich door middel van relevante onderzoek- of werkervaring te kwalificeren. De commissie ziet dit als een manier om ook inspanningen op het niet-cognitieve vlak een plaats in het stelsel te geven. Een door en uit de instellingen samengestelde commissie zal worden belast met de verdeling van de daarvoor gereserveerde plaatsen. Bij niet volledige benutting van deze 10% plaatsen vervallen de onbenutte plaatsen en worden ze toegevoegd aan categorie B Indien het aantal studenten met relevante werkervaring het aantal plaatsen overtreft, kiest de commissie de meest in aanmerking komende kandidaten. De commissie geeft zo veel als mogelijk tevoren aan welke criteria zij hanteert voor de beoordeling van relevante werkervaring.

II. Numerus fixus studies in het hoger beroepsonderwijs.

De situatie in het hbo verschilt in een aantal opzichten van die in het wo. In de eerste plaats kiezen de hbo-studenten in vele gevallen eerder voor een hogeschool (in een bepaalde plaats), dan voor een bepaalde studie. In de tweede plaats is het probleem van de numerus fixus in het hbo kwantitatief gezien van geheel andere orde dan bij de geneeskundige studies in het wo. Zelfs bij een aanvankelijk niet onaanzienlijke discrepantie tussen aantallen aanmeldingen en aantallen plaatsen wordt uiteindelijk toch vrijwel iedereen aan de hogeschool van de eerste voorkeur geplaatst, en blijven zelfs nog geregeld plaatsen onbezet. Ten derde zijn er in het hbo opleidingen waarvoor aanvullende specifieke eisen gelden (academies voor lichamelijke opvoeding, kunstopleidingen, hotelscholen), en waarbij de selectie momenteel in feite decentraal plaatsvindt.

Gezien deze achtergrond is de Commissie van mening dat de selectie voor numerus fixus studies binnen het hbo decentraal dient plaats te vinden.

Bij de studies waarvoor aanvullende eisen gelden (of mogelijk later gaan gelden), kan de selectie per instelling op grond van die aanvullende eisen plaatsvinden, zoals thans reeds gebeurt. Voor de overige opleidingen beveelt de Commissie eenzelfde formule aan als voor het wetenschappelijk onderwijs, d.w.z. de helft van de plaatsen toewijzen op grond van de gemiddelde eindexamencijfers in de vooropleiding, en de andere helft via een ongewogen loting. Desgewenst kan de instelling, evenals is voorgesteld bij het wo, nog 10% van de plaatsen reserveren voor kandidaten met gewenste werkervaring

of andere gewenste kwalificaties.

Ten aanzien van de hantering van het gemiddelde eindcijfer in de vooropleiding doet zich nog wel een complicerende omstandigheid voor. Hogescholen kennen namelijk een veel meer gedifferentieerde instroom dan het wo. Wel is waar wordt de havo de meest geëigende vooropleiding tot het hbo geacht, maar dat neemt niet weg dat men ook via het vwo en het mbo kan instromen. Het is niet verdedigbaar de eindexamencijfers voor mbo, havo en vwo over één kam te scheren en bij een onderlinge vergelijking een gelijk gewicht te geven (zoals thans bij het systeem van gewogen loting geschiedt). Voor examencijfers vwo dient immers een hogere prestatie te worden geleverd dan voor (even hoge) eindexamencijfers havo, en gelijkschakeling betekent dan discriminatie van vwo-leerlingen. Omgekeerd zou een extra honorering (“ophoging”) van de vwo-cijfers, of ook één gemeenschappelijk toelatings-examen, weer leiden tot bevoordeling van vwo-leerlingen en wellicht ongewenste uitsluiting van havo- of mbo-leerlingen.

Om beide ongewenste effecten te vermijden kan het beste een systeem van contingentering (een “quota” systeem) worden gehanteerd, waarbij de bovengenoemde beslissingen (50% examencijfers, en 50% loten) per instelling telkens binnen die contingenten worden genomen. Met de vaststelling van de onderlinge verhouding van de contingenten kan men beleidsmatig de samenstelling van de hbo-bevolking beïnvloeden. Om ondoorzichtigheid en gevaar van willekeur te vermijden zouden daartoe centraal door de minister vast te stellen richtlijnen dienen te worden gegeven. De voorkeur van de commissie gaat echter niet uit naar een sturing door middel van a priori gestelde richtlijnen. Eerder zou zij de verhouding van contingenten willen laten bepalen door de procentuele verhouding van de vooropleidingen in de zich aanmeldende groep kandidaten. Het zijn dus de zich aanmeldende leerlingen zelf die de contingentering bepalen en niet de instellingen, centrale instellingsorganen of de overheid.

De Commissie heeft uiteindelijk dus gekozen voor een systeem voor het hbo, dat, afgezien van de decentraliteit, sterk parallel loopt aan het voorgestelde systeem voor het wo. Zij is van mening dat er eigenlijk ook geen goede argumenten zijn om voor de bedoelde opleidingen in het hbo (opleidingen zonder aanvullende eisen) een andere formule te verdedigen dan voor het wo. Wel liggen, zoals hierboven vermeld, de kwantitatieve verhoudingen in het hbo bepaald anders (weinig afvallers, veelal plaatsing bij eerste voorkeur, vaak zelfs open gebleven plaatsen). Indien men dan ook de voordelen van het, principieel meer verdedigbare, systeem zoals boven voorgesteld, niet vindt opwegen tegen de praktische nadelen van een late beslissing (vanwege de noodzaak van de beschikbaarheid van eindexamencijfers), dan zou ook een mogelijkheid zijn onder de gekwalificeerde aanmeldingen (ongewogen) te loten, eventueel met behoud van het contingent voor speciale gevallen. Aangezien echter deze keuze zozeer in strijd is met een van de belangrijkste uitgangspunten van dit rapport, namelijk “lot in eigen hand”, heeft de commissie deze optie verworpen.

2.1 Beschrijving en achtergronden van het huidige systeem

Vanaf het midden van de jaren zeventig geldt in Nederland binnen het wetenschappelijk onderwijs, en sinds 1993 ook binnen het hbo, het z.g systeem van gewogen loting als selectiemethodiek voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking. Dit stelsel heeft als belangrijkste kenmerk dat het lot de toelating tot opleidingen met een inschrijvingsbeperking bepaalt, zij het dat aan loting een weging is verbonden, die een grotere kans op inloting geeft naarmate men over hogere gemiddelde eindexamencijfers beschikt. Studenten die een opleiding willen volgen in het hoger onderwijs dienen zich centraal aan te melden bij de Informatie Beheer Groep te Groningen. Als het aantal aanmeldingen groter is dan het aantal beschikbare plaatsen, krijgen de aanstaande studenten via loting een lotnummer toebedeeld. Zij worden vervolgens op basis van hun gemiddelde eindexamencijfer ingedeeld in een van vijf lotingsklassen. Klasse A, de hoogste klasse, is bestemd voor scholieren met een gemiddeld cijfer van 8,5 of hoger; in klasse F, de laagste klasse, worden studenten met een gemiddelde score tussen de 6,5 en 6 ingedeeld.

In het algemeen geldt, hoe hoger de lotingsklasse, hoe groter de kans op inloting, en tevens: hoe lager het lotnummer hoe hoger de kans op inloting. Studenten die worden ingeloot worden vervolgens verdeeld over de verschillende opleidingen. Daarbij wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de opgegeven plaats van voorkeur. Als er voor een bepaalde locatie meer ingelote gegadigden zijn dan beschikbare plaatsen, beslist het lot over de plaatsing.

⁶ Toelatingscriteria voor de numerus Fixus studierichtingen in het wetenschappelijk onderwijs, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, jan. 1976, pagina 22 ev.

⁷ D.w.z. selectie zonder aanzien des persoons

⁸ Selectie voor en in het hoger onderwijs, Staatsuitgeverij te 'S-Gravenhage, 1972

Met dit systeem beoogde de commissie Warries⁶, die ruim twintig jaar geleden (in 1976) voor dit stelsel koos, goede elementen uit het rendements- en het numerieke systeem⁷ te combineren. De commissie beschouwde de gewogen loting als een systeem van toelating, waarin een compromis werd bereikt tussen de beide andere, zuivere modellen. Het element van loting is daarbij afkomstig uit de numerieke toelatingsprocedure, terwijl het gebruik van het gemiddelde eindexamencijfer werd verdedigd op grond van rendementsoverwegingen.

Aan dat advies ging een discussie vooraf, die in 1968 aanving met de opdracht aan professor Posthumus om voorstellen voor een selectiever wetenschappelijk onderwijs te ontwikkelen. Op de publicatie van een studie van A.D. de Groot⁸ naar selectie voor en in het hoger onderwijs in 1972 volgde een hevige publieke discussie. Op 6 november 1972 werd een werkgroep "Selectie in verband met de machtigingswet inschrijving studenten" ingesteld, met professor

Wiegiersma als voorzitter. Het rapport dat zij bij brief van 3 januari 1973 aan de minister aanbode, bevatte aanbevelingen met betrekking tot de selectiecriteria voor het cursusjaar 1973-1974. De werkgroep verwerpt daarin zowel een systeem dat uitsluitend gebaseerd is op loting als een selectie geheel op basis van eindexamencijfers. Men bepleitte toelating van "goede leerlingen" zonder loting. Hoewel eindexamencijfers slechts een beperkte voorspellende waarde hebben voor het succes in de daaropvolgende studie oordeelde de werkgroep dat toch niet voorbijgegaan mag worden aan de relatie tussen eindexamencijfers en later studiesucces. Omdat de statistieken uitwezen dat ook degenen met lagere eindexamencijfers nog een aanzienlijk rendement boeken, werd geadviseerd deze betrekkelijk grote groep een kans via loting te geven. Als grens voor de rechtstreekse toelating koos de werkgroep om praktische redenen voor een gemiddeld eindexamencijfer, dat werd vastgesteld op 7,5. Zij pleitte voorts voor een aparte toets voor toelating tot de studie in de bio-medische wetenschappen met directe toelating van de 25% die daarbij de beste resultaten behaalt. Voor allen die niet rechtstreeks tot de studie zouden worden toegelaten diende het lot te beslissen. Om een zekere ruimte te bieden voor een afzonderlijke behandeling van bijzondere gevallen stelde de werkgroep voor 3% van het totaal aantal beschikbare plaatsen over de betrokken faculteiten te verdelen, met de bedoeling dat de universiteiten zelf over de bezetting hiervan zouden kunnen beslissen. Het geven van richtlijnen daarvoor werd onjuist geacht. Deze aanbeveling werd door minister van Veen voor het cursusjaar 1973-1974 overgenomen in een brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer van 22 februari 1973.

In 1973 kreeg de werkgroep het verzoek zich ook te bezinnen op de selectiecriteria voor 1974 en volgende jaren. Het tweede rapport van de werkgroep handhaaft de belangrijkste uitgangspunten van het eerste advies. De toelatingstoets vervalt evenwel. De werkgroep formuleert nu ook enige eisen waaraan de selectiecriteria moeten voldoen, nl. dat deze voor alle gegadigden op gelijke wijze van toepassing zijn, een subjectieve beïnvloeding uitsluiten en niet tot gecompliceerde procedures leiden. Als uitgangspunt voor directe toelating wordt het gemiddelde cijfer van alle vakken voor het schriftelijk examen genomen. Cijfers voor bepaalde, voor de gewenste studie relevant veronderstelde vakken krijgen geen bijzondere nadruk.

Tussen allen die niet het vastgestelde gemiddelde cijfer voor het schriftelijke examen zouden hebben behaald, diende voor de resterende studieplaatsen te worden geloot. De werkgroep stelde dat haar gedachten uitgingen naar een gemiddeld cijfer van 7, maar merkte op dat zij anderzijds tenderde naar het vaststellen van een grens op basis van een percentage direct toe te laten gegadigden, bijvoorbeeld van 20 tot 25%. Omdat de werkgroep de numerieke consequenties van het vaststellen van een bepaald cijfer nog nader wilde onderzoeken, kondigde zij een aanvullend advies daarover aan. Zij herhaalde ten slotte de aanbeveling om "de faculteiten een zekere ruimte te geven voor het toelaten van diegenen, die wegens bijzondere persoonlijke omstandigheden door uitloting ten eerste zijn gedupeerd" Het zou tot juli 1978 duren voordat de commissie Wiegiersma haar derde en laatste advies zou uitbrengen.

⁹ B. Wilbrink "Opsomming van de discussie over toelating bij numerus-fixus studies"; SCO 1997"

In het begin van de jaren zeventig ontstond een discussie over selectie waarin zich vooral psychologen als degenen die vanuit hun professie over selectie iets hebben te melden, zouden mengen. (Wilbrink⁹). "Hier werd de

basis gelegd voor de stelling dat de mogelijkheden om steeds verder te selecteren beperkt zijn, en dat met de selectie, zoals die plaatsvindt voor en bij de examens van de HBS en het gymnasium, de grenzen wel ongeveer zijn bereikt. Dit is de voedingsbodem voor voorstellen om bij de studentenstop voor geneeskunde tussen gegadigden te loten”.

De dominante stellingname van een aantal psychologen in het debat heeft scherpe reacties uitgelokt, zoals blijkt op de reacties op de Duyker-lezing van Drenth (NRC, 30 maart 1995), maar is zelden of nooit vanuit andere disciplines betwist. Het maatschappelijke debat heeft zich daardoor altijd sterk gericht op de methode van selecteren, niet op de vraag naar de verdediging van de toelatingsbeperking zelf.

Het politieke debat vond zijn hoogtepunt in de behandeling in de Tweede Kamer van het voorstel voor de Machtigingswet, in 1975 ingediend door de PvdA-bewindslieden van Kemenade en Klein. Hier werden de wetenschappelijke rationele argumenten uit het politieke debat politiek gewogen, en werd het politieke compromis van de gewogen loting wettelijk gestalte gegeven bij motie van Vermaat (ARP). De systematiek van de gewogen loting is sinds 1975 ongewijzigd gebleven.

Met het aantreden van het kabinet van Agt startte de publieke discussie rond de selectie problematiek opnieuw. In de regeringsverklaring werd loting minder aanvaardbaar geacht en werd het streven naar selectie op basis van meer inhoudelijke criteria gepropageerd.

Een daarop ingestelde (derde) werkgroep Wiegiersma kreeg de opdracht te adviseren over “het opstellen van inhoudelijke criteria voor toelating tot studierichtingen bij het wetenschappelijk onderwijs, waarvoor een toelatingsbeperking dient te worden vastgesteld”. De werkgroep formuleerde een aantal bezwaren tegen het bestaande systeem van gewogen loting en bepleitte een ander stelsel waarin werd opgenomen het principe selectie door toelatingstoetsen. Ze wilde de deelname aan die toetsen evenwel niet verplicht stellen. Om geen enkele toelaatbare gegadigde bij voorbaat kansloos te laten zijn, stelde ze voor een deel van het aantal beschikbare plaatsen door loting toe te wijzen. Twee derde van het aantal beschikbare plaatsen zou evenwel moeten worden toegekend op grond van geleverde prestaties. Hoewel de werkgroep in principe koos voor selectie op basis van een toelatingstoets, meende zij dat niet voorbij gegaan mag worden aan het feit dat eindexamencijfers voor selectie relevant zijn. Daarom stelde de werkgroep voor aan hen die een hoge score bij het centraal schriftelijk examen (c.s.e.) behalen, vrijstelling van deelname aan de studietoets te verlenen en deze kandidaten rechtstreeks tot de universiteit toe te laten. Circa een derde van het aantal beschikbare plaatsen zou aldus worden toegewezen op grond van een hoog gemiddelde voor het c.s.e., voorts een derde via loting en een derde aan degenen die het hoogst scoorden in een vrijwillige landelijk vergelijkende studietoets in twee kernvakken.

¹⁰ Rapport Werkgroep selectie in verband met de Machtigingswet inschrijving studenten, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, juli 1978

Op grond van dit derde advies Wiegiersma¹⁰ verzocht minister Pais het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) na te gaan of het mogelijk was landelijk vergelijkende studietoetsen natuur- en scheikunde te maken voor gebruik binnen een nieuw selectiesys teem voor de numerus-fixus studierichtingen medicijnen, diergeneeskunde en tandheelkunde. In het rapport “Studietoetsen voor toelating tot studierichtingen met een numerus clausus” van 15 januari 1979, kwam het CITO-projectteam tot de bevinding dat het

mogelijk is toetsen te ontwikkelen voor natuur- en scheikunde, waarbij dezelfde kennis wordt verondersteld als in de eindexamenopgaven maar waarbij het inzicht een sterker accent krijgt. Het rapport gaf voorts aan dat de informatie die wordt verkregen via de selectietoetsen kan worden gecombineerd met informatie uit andere bronnen. In het beoogde selectiemodel zouden de resultaten op de selectietoetsen worden gecombineerd met resultaten, behaald op het centraal schriftelijk eindexamen en bij het schoolonderzoek.

De voorstellen van Wiegersma, neergelegd in een voorontwerp van wet, en gesteund door het CITO-advies, werden in 1980 na discussie met de kamercommissie niet overgenomen. Het stelsel van gewogen loting is sindsdien gehandhaafd en heeft de selectie in het wetenschappelijk onderwijs met name voor de geneeskundige opleidingen, tot op heden bepaald.

Sinds de invoering van de Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek (WHW) in 1993 geldt het model ook voor het hoger beroepsonderwijs. Daar bestaat naast gewogen loting overigens voor bepaalde opleidingen een systeem van selectie op basis van aanvullende eisen. Het gaat daarbij om opleidingen voor beroepen, waarvoor specifieke vaardigheden of talenten vereist zijn. Om die reden is selectie aan de poort toegestaan. Het betreft opleidingen tot leraar lichamelijke opvoeding (ALO), opleidingen in het kunst en muziekonderwijs en het hotelmanagement. Selectie geschiedt op basis van beoordelingen, gesprekken of auditie. Voor het studiejaar 1996 werd er voor de volgende opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs gewogen geloot: geneeskunde, tandheelkunde, diergeneeskunde, medische biologie (UU). In het hbo betrof het onder meer de opleidingen: ergotherapie, hoger toeristisch en recreatief onderwijs, industrieel produkt ontwerpen, management economie en recht (HS W-Brabant), orthoptie, sociaal pedagogische hulpverlening (HS W-Brabant) en vrije tijdskunde. Aan de overige numerus fixusopleidingen in het hbo voor het studiejaar 1996/1997 werd uiteindelijk iedereen ingeloot.

2.2 Evaluatie en knelpunten van het huidige systeem.

De standpunten over de werking van het huidige systeem lopen nogal uiteen. Dat blijkt uit opvattingen en meningen die recent in de media in ruime mate naar voren zijn gebracht. Een analyse daarvan is in een afzonderlijk deel bij dit rapport opgenomen¹¹ en een samen vattende van die discussie is als bijlage aan dit rapport toegevoegd. Dat blijkt ook uit de resultaten van de hoorzitting die de commissie op 22 oktober 1996 heeft gehouden en waarbij de belangrijkste groeperingen in het hoger en voortgezet onderwijs en de sociale partners de gelegenheid kregen zich ten overstaan van de commissie uit te spreken. Het evaluerend verslag daarvan onderscheidt twee groepen: gematigde voorstanders en tegenstanders. De (gematigde) voorstanders van het systeem, waaronder alle faculteiten geneeskunde, komen tot de conclusie dat het huidige systeem waarschijnlijk het minst slechte is. Het is goed uitvoerbaar en doelmatig, heeft een hoge mate van objectiviteit en brengt relatief weinig kosten met zich mee. Bovendien is het systeem weinig fraudegevoelig en maakt niemand bij voorbaat kansloos. De voorstanders bepleiten handhaving van het systeem met zo mogelijk enkele verbeteringen, zoals het niet laten meeloten van studenten met een deficiënte vooropleiding, of een grotere toelatingskans voor de hogere cijfers.

¹¹ B. Wilbrink "Opsomming van de discussie over toelating bij numerus fixus-studies, SCO, 1997"

De tegenstanders van het stelsel wijzen op het feit dat kandidaten in het huidige stelsel te beperkt in staat zijn hun eigen kansen te beïnvloeden. Aankomende studenten zouden meer mogelijkheden moeten hebben op basis van geleverde prestaties of inspanningen invloed uit te oefenen op toelatingkans. Onduidelijkheid en de bijbehorende onzekerheid over de vraag of, en zo ja, wanneer met de studie kan worden gestart zijn belangrijke punten van kritiek. Ook is vanuit bepaalde hoek het bezwaar geuit dat in het huidige systeem anderen dan de betrokkenen zelf selecteren of kiezen.

De belangrijkste knelpunten van het huidige stelsel van gewogen loting liggen in het verlengde van het eerder beschreven derde advies van de commissie Wiegersma. Het hoofdprobleem bij loting, ook bij gewogen loting, is dat het voor leerlingen met goede capaciteiten en een sterke gerichtheid op een bepaalde studierichting met een numerus fixus niet mogelijk is zich door eigen inspanning een gegarandeerde plaats te verwerven. Het tweede bezwaar, gericht tegen het systeem van gewogen loting in het bijzonder, is dat het voor een scholier onmogelijk is om met een redelijke mate van betrouwbaarheid vooraf de grootte van de toelatingkans te schatten. Een derde bezwaar is dat er geen andere mogelijkheden zijn om de toelatingkans te verhogen dan werken voor een goede examenlijst. Studieprestaties tellen wel al mee, maar uitsluitend voor een eindexamen. Dit examen is niet gericht op de studie in kwestie.

Met name in de pers en de publieke discussie stuit het feit dat getalenteerden met zeer hoge examencijfers kunnen worden uitgeloot op grote bezwaren. Ook is een veel genoemd punt van kritiek dat het stelsel leidt tot een grote mate van onzekerheid voor de betrokkenen.

2.3 Nieuwe argumenten voor verandering

Het selectievraagstuk staat hoog op de agenda van vrijwel ieder hoger onderwijssysteem in West-Europa. Dat komt niet in de laatste plaats door een sterk gegroeide deelname aan het hoger onderwijs, relatief beperkte middelen daarvoor en nieuwe ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor hoger geschoolden. Ook veranderingen in de verhouding tussen overheid en instellingen leiden tot hernieuwde bezinning op de selectiemethodiek en de uitvoering daarvan. De ontwikkeling in de richting van meer autonomie en een grotere nadruk op kwaliteit en eigen verantwoordelijkheid van de instellingen van hoger onderwijs is daar een voorbeeld van. Al enige tijd is ook een geleidelijke verschuiving in de richting van een meer marktgericht hoger onderwijs waarneembaar. In de nabije toekomst zullen ook de gevolgen van veranderingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs in het hoger onderwijs merkbaar zijn. De herziening van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs is in een gevorderd stadium. Vanaf 1 augustus 1998 zullen naar verwachting alle leerlingen vanaf het vierde leerjaar havo en vwo het programma volgen van één van de vier profielen: cultuur en maatschappij, economie en maatschappij, natuur en gezondheid, en natuur en techniek. De profielen gaan de vrije vakkenpakketkeuze vervangen. De inhoud van het onderwijsprogramma wordt landelijk vastgesteld. Leerlingen zullen in toenemende mate hun eigen studie plannen, meer zelfstandig en in groepjes werken en opdrachten uitvoeren, zodat de studievaardigheid wordt vergroot. De vernieuwingen beogen een betere voorbereiding van leerlingen op een studie in het hoger onderwijs. Ook de rol van

toetsing zal belangrijk veranderen. In 1998 zal het examen voortgezet onderwijs bestaan uit het schoolexamen (examendossier) en het centraal schriftelijk examen. Vooral het schooldossier zal een indruk over de vaardigheden van een bepaalde scholier kunnen geven. De eindtermen zullen betrouwbaarder en harder zijn. De studie zal naar verwachting zwaarder worden, de selectie forser en de nadruk op vaardigheden groter. De mogelijkheden voor “strategisch gedrag” zullen afnemen. Al deze factoren brengen met zich mee dat voor de bepaling van de studiegeschiktheid waarschijnlijk meer betekenis kan worden gehecht aan de resultaten die in het voortgezet onderwijs worden behaald. Niet alleen zal een betere indruk kunnen worden verkregen van de kennis van de scholier, maar ook van diens vaardigheden.

¹² Aldus ook de voorzitter van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), prof. M. Meijerink, tijdens de hoorzitting van de commissie op 22 oktober 1996

Wijzigingen in het deelnamepatroon, onder meer de vergroting van de instroom van vrouwelijke studenten in delen van het hoger onderwijs; de toename van deeltijdwerk e.d vragen om een nieuwe bezinning op de eisen van de arbeidsmarkt en mogelijk een verruiming van het aantal plaatsen in numerus fixus opleidingen¹².

Ook de, vooral de laatste jaren veelvuldig geuite onvrede met loting als selectiemiddel is ten slotte een belangrijke impuls tot herbezinning geweest. Het blijft voor velen moeilijk te verteren dat het lot over de eigen toekomst beslist en dat men dit lot niet in eigen hand heeft.

Al met al vormen deze omstandigheden een extra dimensie in de context waarbinnen de discussie over de selectie in het hoger onderwijs opnieuw is geëntameerd.

Een belangrijke aanzet tot vernieuwing van die discussie werd gegeven door het ontwerp- Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 1996, dat in september 1995 werd uitgebracht. Daarin opperde de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de gedachte om bij de toelating tot opleidingen met een inschrijvingsbeperking de factor "werkervaring" te laten meewegen. In het overleg met de Tweede Kamer, dat daarop in januari 1996 volgde, werd vooral aan het hierbovengenoemde bezwaar van het huidige stelsel aandacht geschonken, dat de student onvoldoende invloed op de eigen plaatsingsmogelijkheid kan uitoefenen. De minister beaamde dat het onbevredigend kan zijn door het lot te worden afgewezen en zegde de Tweede Kamer toe een commissie te zullen instellen met de opdracht te zoeken naar alternatieven voor het huidige stelsel van gewogen loting, waarbij door de kandidaat zelf meer invloed op de plaatsing zou kunnen worden uitgeoefend.

3.1 Samenstelling commissie

Na overleg met de VSNU en de HBO-raad werd een commissie voorgesteld met een brede samenstelling, aan te wijzen door de minister, de VSNU, de HBO-raad, het ISO, de LSVb en de Vereniging voor management in het Voortgezet Onderwijs.

Prof. Dr. P.J.D Drenth, hoogleraar psychologie aan de Vrije universiteit, Amsterdam en voormalig President van de KNAW, bleek bereid het voorzitterschap van een commissie op zich te nemen, die voorts bestond uit de volgende leden:

mr O.G. Brouwer, voorzitter College van Bestuur Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

mw. drs J.W.M. Buys, rector Sint Janslyceum, Den Bosch

dhr J. Franssen, oud lid Tweede Kamer, burgemeester van Zwolle

mw. L.A. Hanekamp, studente Rijksuniversiteit Groningen

prof. dr H.J. Huisjes, decaan medische wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

mw. dr U. de Jong, onderzoeker, SCO-Kohnstamm-instituut, Universiteit van Amsterdam

dhr C.J.P Vermeulen, student Technische Universiteit Eindhoven

mw. dr A.M.J.J. Verweij, onderwijsdirecteur geneeskunde Vrije Universiteit, Amsterdam

mr. C.A.C.F van Dorp, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, werd als secretaris aan de commissie toegevoegd.

3.2 Taakopdracht en installatie Commissie

De commissie kreeg bij haar instelling tot taak de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen te adviseren over de wijze waarop selectie bij een beperkte inschrijvingscapaciteit zou moeten plaatsvinden en daarbij te onderzoeken of en onder welke voorwaarden gewogen loting als selectiemethodiek voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking een rol kan blijven spelen. Naast de aspecten objectiviteit, doelmatigheid en rechtvaardigheid diende de commissie de uitvoerbaarheid, complexiteit, kosten, rechtszekerheid en relatie met studiesucces in haar advisering te betrekken. Bij de advisering moest worden uitgegaan van het in de Wet op het Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) neergelegde beginsel van het toelatingsrecht. De advisering is uitdrukkelijk beperkt tot selectie-methoden voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking. De commissie werd gevraagd haar advies uit te brengen voor 1 maart 1997

Bij de installatie van de commissie stelde de minister nadrukkelijk het huidige systeem van gewogen loting onbevredigend te vinden, onder de erkenning dat er geen systeem te vinden is dat niet leidt tot teleurstellingen. Hij wees erop dat het startpunt voor het werk van deze commissie ligt besloten in het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan (HOOP) van september 1995, waarin de gedachte was opgenomen dat een bepaalde relevante werkervaring zou moeten worden beloond met een hogere inlotingskans.

De minister verzocht de commissie allereerst te adviseren over goede alternatieven voor loting als selectiemethodiek. Welke andere vormen van toelating zijn er; welke problemen zijn aan die methoden verbonden en hoe kunnen die problemen worden beperkt? Voorts verzocht hij de commissie, indien loten in haar ogen toch onvermijdelijk mocht blijken, te adviseren over mogelijke wijzigingen van het systeem, die oplossingen zouden bieden voor bestaande problemen. Hij gaf aan zijn opdracht vervolgens drie accenten mee:

- bestudeer oplossingen waarbij gegadigden zoveel mogelijk zelf vorm en inhoud aan de eigen bestemming kunnen geven, en die hen in staat te stellen hun "lot in eigen hand" te nemen op een wijze die rekening houdt met een beperkt aantal plaatsen, en die een goed perspectief biedt op voltooiing van de studie en het goed functioneren in het beroep;
- betrek in de beschouwing mogelijkheden om de uitvoering te decentraliseren; bijvoor beeld in een directe relatie tussen instelling en aanstaande student.
- analyseer de mogelijkheden om relevante werkervaring te laten wegen bij de selectie op basis van persoonlijke kwalificaties voor de opleiding.

Van deze aandachtspunten hebben vooral de laatste twee aandachtspunten: decentralisatie en werkervaring tot uitvoerige discussie in de commissie geleid. Daarop wordt later in dit rapport ingegaan. De in het eerste aandachtspunt geschetste benadering (lot in eigen hand; beloning van prestaties) is door de

commissie van de aanvang af breed onderschreven. De beperking van het aantal plaatsen is als randvoorwaarde geformuleerd en de relatie met studiesucces is in beleidsgericht onderzoek uitgebreid onderzocht, ook in het licht van de actuele gegevens. Ten aanzien van het verzoek rekening te houden met “goed functioneren in het beroep” heeft de commissie moeten vaststellen dat er voorshands geen bruikbare en valide methoden bestaan om daarover aan de poort van de universiteit uitspraken te doen.

3.3 Randvoorwaarden en beperkingen in advisering

Een belangrijke randvoorwaarde voor de commissie ligt besloten in de opdracht van de minister dat de advisering zich dient te beperken tot selectiemethoden voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking. Daarmee is het bestaan van numerus fixusopleidingen voor de commissie een gegeven en concentreert de vraagstelling zich op de methodiek van de selectie, en niet op de vraag naar rechtvaardiging van de toelatingsbeperking zelf. De commissie heeft zich ook verder enige beperkingen opgelegd: alternatieven dienen de betrokkene tot op zekere hoogte eigen invloed op de toelating te geven en mogen niet in strijd zijn met de Grondwet en internationale verdragen. Ook mag niemand met de juiste vooropleiding bij voorbaat kansloos zijn. Verder wordt de eis gesteld dat alternatieven in redelijkheid uitvoerbaar zijn en dat zij voldoende draagvlak hebben. Ten slotte moeten ze aantoonbaar leiden tot het in de opdracht gestelde doel.

3.4 Werkwijze

Tijdens haar eerste vergadering besloot de commissie te werken aan de hand van een matrix met verticaal een aantal selectiemodaliteiten en horizontaal relevant geachte beoordelingscriteria. Om een goed inzicht te krijgen in de opvattingen bij de belangrijkste betrokken groeperingen in Nederland werd besloten een hoorzitting te organiseren en een systematische analyse te laten maken van de publieke discussie over de toelating.

Ter ondersteuning van de menings- en besluitvorming van de commissie is voorts besloten de volgende studies en analyses te doen uitvoeren:

Ten eerste is, in verband met de opdracht de situatie in de omringende landen in de beschouwing te betrekken, het Centrum voor Studies van het Hoger onderwijsbeleid (CSHOB) gevraagd een vergelijkend onderzoek te verrichten naar selectieprocedures voor het hoger onderwijs in een aantal West-Europese landen. Daarbij werd gevraagd een evaluatie van die procedures te verrichten aan de hand van door de commissie opgestelde criteria. De commissie heeft overwogen ook de situatie in de Verenigde Staten in de beschouwing te betrekken, maar heeft daarvan afgezien omdat daar de context, met name het voorbereidend hoger onderwijs, wezenlijk anders is.

Voorts is het SCO-Kohnstamm-instituut verzocht een systematische analyse te verrichten van de verschillende gangbare opvattingen in Nederland over de toepassing van de selectiemethodiek in het hoger onderwijs. Daartoe werd op basis van aanwezige archiefstukken een inventarisatie gemaakt van de publieke discussie en van de wet- en regelgeving sinds het einde van de jaren zestig. Het geheel omvat circa 3000 artikelen, rapporten en parlementaire stukken. De belangrijkste bijdragen daaruit werden geselecteerd voor een beschrijving en een analyse.

Ten slotte is, gelet op het verzoek van de minister om het perspectief voor de verdere voltooiing van de studie in beschouwing te nemen en om meer actueel inzicht te verkrijgen in de relatie tussen eindexamencijfers en studiesucces, het SCO tevens gevraagd een onderzoek te verrichten naar de relatie tussen lotingscategorie, studieprestaties en studieduur, mede op basis van actuele gegevens van de Informatie Beheer Groep.

Samenvattingen van de bovengenoemde onderzoeken zijn als bijlage bij dit rapport opgenomen. De studies zelf zijn integraal opgenomen in een afzonderlijk deel II bij het onderhavige rapport.

Voor de hoorzitting op 22 oktober 1996 zijn de volgende partijen uitgenodigd:

- Nederlandse Vereniging van Schooldekanen (NVS)
- Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS)
- Interstedelijk Studentenuverleg (ISO)
- Landelijke Studenten Vakbond (LSVb)
- Belangengroep "Lotgenoten"
- Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU)
- HBO-Raad
- Discipline-overleg Medische Wetenschappen (DMW)
- Vereniging van Nederlandse Ondernemers (VNO-NCW)
- Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG)
- Federatie Nederlandse Vakbonden (ABOP)
- Christelijk Nederlands Vakverbond (CNV)
- Centrale voor Middelbare en Hogere Functionarissen (daarbinnen de Vereniging Academici Wetenschappelijk Onderwijs, (VAWO))

De opvattingen van de Vereniging voor Management in het Voortgezet Onderwijs zijn in de commissie verwoord door Mw. drs. J.W.M. Buys, lid van de commissie Drenth. De Nederlandse vereniging van Schooldekanen, het FNV en het CNV zegden een schriftelijke reactie toe en hebben geen gebruik gemaakt van de uitnodiging zich mondeling uit te spreken. Het LAKS heeft in zijn geheel afgezien van deelname. De overige partijen zijn op de hoorzitting aanwezig geweest.

De commissie heeft de gehoorde organisaties de volgende vragen voorgelegd:

- Wat is de visie ten aanzien van het huidige stelsel van gewogen loting?
- Welke eisen en criteria kunnen er gesteld worden aan een alternatief systeem?
- Welke alternatieven kunnen er genoemd worden?
- Welke consequenties hebben bepaalde aanpassingen van de selectiemethodiek in de betreffende sector?

Het integrale, voor wat betreft de relevante gedeelten door de gehoorde organisaties goedgekeurde, verslag van de hoorzitting, alsmede een samenvattende analyse, opgesteld door het Bureau Twijnstra Gudde is opgenomen in deel II bij dit rapport.

Ten slotte, om een meer gedetailleerd beeld te krijgen van de uitvoeringspraktijk van het huidige systeem van gewogen loting en de werking van onder meer de hardheidsclausule bracht de commissie op 4 oktober 1996 een werkbezoek aan de Informatiebeheer Groep Groningen.

Ook heeft een delegatie uit de commissie in verband met de op handen zijnde veranderingen in het voortraject van het hoger onderwijs gesproken met drs. J.Wagenmakers, lid van de projectgroep invoering tweede fase voortgezet onderwijs (PMVO). Daarbij kwamen vooral implicaties van de vernieuwing bovenbouw voortgezet onderwijs voor selectie aan de orde, zoals de zich wijzigende toetsing, het examendossier en de profielkeuze.

4.1 Algemeen

(1) Met het oog op haar opdracht heeft de commissie zich in de eerste plaats gebogen over de criteria voor een aanvaardbaar toelatingssysteem. Daarbij is een onderverdeling gemaakt in stopcriteria, ook wel randvoorwaarden genoemd, en wenselijke criteria. In zijn beleidsgerichte studie omschrijft Wilbrink¹³ stopcriteria als toetsingscriteria, waaraan voorstellen en argumenten in ieder geval moeten voldoen, ongeacht de actor die ze voorstelt of hanteert. Bij het niet beantwoorden aan een stopcriterium vervalt een optie of een alternatief als zodanig. Wenselijke criteria zijn criteria die naar believen door de actoren wel of niet kunnen worden gehanteerd, dus ook door de commissie, de minister, het kabinet of het parlement, en die meer of minder zwaar kunnen worden gewogen en kunnen worden gecompenseerd.

Als aan een stopcriterium niet wordt voldaan wordt een bepaald alternatief niet verder in beschouwing genomen. Het gaat hier om de volgende criteria :

- er mag geen sprake zijn van strijdigheid met de Grondwet en internationale verdragen;
- het systeem moet naar redelijke maatstaven uitvoerbaar zijn;
- oplossingen moeten een voldoende draagvlak in de samenleving hebben;
- gehanteerde selectiemethodieken moeten voldoen aan de eisen van geldigheid;
- betrokkenen moeten (enige) invloed kunnen uitoefenen op hun eigen toelatingsopties;
- niemand met de juiste vooropleiding mag bij voorbaat kansloos zijn.

Voorstellen die neerkomen op directe of indirecte discriminatie of die strekken tot ongelijke behandeling van gelijke gevallen, voldoen niet aan het criterium van overeenstemming met Grondwet en internationale verdragen. Als voorstellen een onevenredig beslag leggen op mensen, materiaal en middelen, raken zij op gespannen voet met het criterium van uitvoerbaarheid. Worden zij niet tenminste gedragen door een belangrijke groep actoren of een belangrijk deel daaruit, dan voldoen zij niet aan het draagvlakcriterium. Als een instrument of procedure niet aantoonbaar werkt in overeenstemming met het gestelde doel ontstaat strijdigheid met het criterium van de geldigheid. Hieraan zijn toegevoegd de twee randvoorwaarden dat enige invloed op de toelatingsopties mogelijk moet zijn, en dat niemand die aan de juiste vooropleidingseisen voldoet bij voorbaat uitgesloten mag worden. Deze criteria hebben voor de commissie een randvoorwaardelijk karakter.

(2) Criteria kunnen vervolgens worden gerubriceerd naar kwaliteitscriteria, bestuurlijke criteria en politiek maatschappelijke criteria. De hierboven

¹³ Opsomming van de discussie over toelating bij numerus Fixus-studies, SCO Kohnstamm-instituut, 1997

genoemde vallen daar uiteraard ook onder. Hieronder worden deze criteria verder onderzocht en geconcretiseerd. Daarbij is dankbaar gebruik gemaakt van het bovengenoemde onderzoek van onderzoekers Wilbrink (SCO) en Kaiser c.s. (CSHOB).

4.2 Kwaliteitscriteria

Kwaliteitscriteria zeggen iets over het kwalitatieve gehalte van de gehanteerde selectiemethode. Een selectiemethode moet in de eerste plaats voldoende betrouwbaar en objectief zijn. Ook moet ze valide, deugdelijk en voldoende fraudebestendig zijn. Het spreekt voorts vanzelf dat een dergelijke methode niet op onaanvaardbare wijze mag discrimineren of op andere wijze in strijd mag zijn met de Grondwet of internationale verdragen.

Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van een test, toets of examen kan worden omschreven als de mate waarin men op verschillen in scores staat kan maken. Hoe groter de invloed van "toeval" op de scores is, - d.w.z. de invloed van pech of geluk, of in het algemeen van onberekenbare factoren, die niet met de te toetsen bekwaamheid samenhangen des te lager is de betrouwbaarheid van een instrument. Methoden die in het algemeen in de psychologische literatuur als laag betrouwbaar worden aangemerkt zijn bijvoorbeeld het interview, motivatieschattingen door beoordelaars, geschiktheidsbeoordelingen via sollicitatiegesprekken etc.

Objectiviteit

Objectiviteit van een beoordelingsprocedure is de mate van onafhankelijkheid van storende invloeden vanuit de persoon van de waarnemer, beoordelaar of interpretator¹⁴. De objectiviteit van de selectieprocedure wordt bevorderd door het gebruik van objectieve maten, dat wil zeggen het hanteren van criteria waarvan iedereen zou kunnen vaststellen of er door een kandidaat aan wordt voldaan.

Gemiddeld eindexamencijfer en leeftijd zijn objectieve criteria, de motivatie van een aankomend student niet¹⁵, aldus Kaiser c.s. Uit hun recente onderzoek valt af te leiden dat in het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Frankrijk, Duitsland (voor toegang zonder Abitur) en Denemarken wordt getwijfeld aan de objectiviteit van de in de betreffende landen geregelde procedures. Die objectiviteit is vooral beperkt in de gevallen waarbij aan de hand van gesprekken wordt vastgesteld of aan een bepaald criterium wordt voldaan. Het interview, de methode bij uitstek voor de evaluatie van niet-cognitieve criteria, wordt herhaaldelijk als zwak betrouwbaar en subjectief aangemerkt, nog afgezien van zijn betrekkelijke predictieve waarde¹⁶. Ook bij het onderzoek van andere niet-cognitieve factoren in het selectieproces, zoals bij het gebruik van persoonlijkheidstests, aanbevelingsbrieven, sollicitatiegesprekken e.d. worden veelal vraagtekens gezet.

Gesprekken en interviews leiden voorts bij grote aantallen tot uitvoeringsproblemen en hoge kosten. Een opmerking gemaakt in de Deense en Noorse context is in dit verband ook interessant. Daar wordt volgens de onderzoekers aangegeven dat de mate van objectiviteit van de selectie samenhangt met het aantal aanmeldingen. De veronderstelling is dat meer aanmeldingen (vooral uit praktische overwegingen) voor een beperkt aantal plaatsen tot een groter

¹⁴ P.J.D. Drenth & K.Sytsma, Testtheorie. Houten: Van Loghum Slaterus, 1990, p.24

¹⁵ Kaiser c.s. in "Vergelijkend onderzoek naar selectie-procedures voor het HO in een aantal West-Europese landen", studie in opdracht van de commissie Drenth, CSHOB, 1997

¹⁶ P.J.D. Drenth, De waarde van het selectie-interview, Gedrag en Organisatie, 1988,2, 18-26

gebruik van objectieve procedures zal leiden. Om voldoende maatschappelijk te worden geaccepteerd zal een methode in elk geval voldoende objectief moeten zijn.

Validiteit en deugdelijkheid

Maten, instrumenten en criteria die worden gehanteerd bij selectie dienen valide te zijn. Dat wil zeggen dat men mag aannemen dat ze de eigenschappen die ze beogen te meten ook daadwerkelijk meten. Met betrekking tot nogal wat selectiegronden is deze validiteit twijfelachtig. Schattingen van bijvoorbeeld motivatie, sociale vaardigheden, altruïsme of volharding op grond van interview-impresies laboreren aan gebrek aan validiteit.

Daar komt nog een tweede aspect bij: als men door middel van selectie diegenen wil toelaten die meer kans op succes in de latere studie hebben, dan zullen die selectievariabelen (schattingen van persoonseigenschappen, intelligentie, vaardigheden, schoolprestaties) ook een voorspellende kracht (predictieve validiteit) moeten hebben met betrekking tot die latere studiestatistiek. Deze predictieve validiteit dient empirisch te worden aangetoond. In dit onderzoek vallen maar al te vaak methoden waaraan men op subjectieve en intuïtieve gronden een grote waarde hecht, -wederom: interviews, motivatieschattingen-, als niet valide door de mand.

De commissie is in dit verband van oordeel dat het niet mogelijk is - en dit geldt- in ieder geval voor de medische studierichtingen in het wetenschappelijk onderwijs op een verantwoorde wijze aan de poort van het hoger onderwijs vast te stellen of iemand een goede beroepsbeoefenaar wordt of niet. Er bestaat daarvoor te weinig duidelijkheid en eenstemmigheid over de benodigde persoonskenmerken en te veel twijfel over de deugdelijkheid van de meting daarvan. Voorts is het merendeel der beginnende studenten nog in een zodanige ontwikkelingsfase dat daarin nog allerlei ingrijpende veranderingen mogelijk zijn.

Daarnaast dient een selectiemethode nog ten aanzien van een ander criterium deugdelijk te zijn. Een methode die erg fraudegevoelig is, is niet aanvaardbaar. De CSHOB-onderzoekers melden overigens dat zij over de fraudegevoeligheid van de selectie-procedures op grond van het internationale onderzoek geen uitspraken kunnen doen. Het onderwerp blijkt in vrijwel geen land een punt van discussie te zijn of te zijn geweest, waardoor de beschikbaarheid van informatie miniem is. Zij vermoeden overigens dat de systemen zodanig zijn ingericht dat fraude van de kant van de aspirant-student nauwelijks mogelijk is. In sommige landen worden gegevens over de student (zoals examenresultaten) rechtstreeks aan de centrale plaatsingsinstantie doorgegeven.

4.3 Bestuurlijke criteria

Bestuurlijke criteria zeggen iets over de bestuurlijke hanteerbaarheid van de te kiezen selectiemethodiek. De volgende deelcriteria worden onderscheiden.

Eenvoud

Een methode die dermate ingewikkeld is dat zij niet of slechts tegen hoge bestuurlijke kosten hanteerbaar is, kan niet als bruikbaar worden aangemerkt. De commissie is van oordeel dat de te kiezen methodiek bestuurlijk zo een-

voudig mogelijk dient te zijn. De daaraan verbonden bestuurslasten dienen binnen aanvaardbare grenzen te blijven.

Doelmatigheid

Doelmatigheid in deze context is omschreven¹⁷ als de verhouding tussen de mate van doelbereiking en kostenefficiëntie. Bij het schatten van de doelmatigheid van een selectieprocedure dient te worden uitgegaan van de doelen van de selectieprocedure. Deze doelen kunnen meritocratisch zijn (de meest geschikte/capabele kandidaten selecteren), zich richten op verdelende rechtvaardigheid, op het minimaliseren van de maatschappelijke en individuele kosten, of wellicht nog nadere aspecten benadrukken. Bij doelmatigheid gaat het om de vraag of en tegen welke kosten deze doelen bereikt worden.

Uitvoerbaarheid

Alternatieven moeten, naar redelijke maatstaven gemeten, praktisch en technisch uitvoerbaar zijn. Ook de tijdsfactor is hierbij van belang. Selectieprocedures dienen in het algemeen plaats te vinden in een korte periode in de zomer: na het eindexamen voortgezet onderwijs en een redelijke tijd voorafgaand aan de start van de cursus.

Transparantie

Een methodiek is transparant als de gegadigde over alle informatie kan beschikken “die nodig is om de voor hem of haar best mogelijke strategieën voor voorbereiding op en deelname aan het examen te ontwikkelen¹⁸” Een aankomende student moet derhalve weten waar hij of zij aan toe is en in redelijke mate kunnen anticiperen op de eisen die bij de selectie worden gesteld. Daarom moet het voor hem/haar duidelijk zijn wat de regeling precies inhoudt, hoe zij werkt en op welke wijze de kansen daarbinnen kunnen worden geoptimaliseerd. Een selectiemethodiek dient voor de betrokkene dan ook zo doorzichtig mogelijk te zijn. Deze doorzichtigheid hangt nauw samen met de eenvoud van de procedure (minder regels en minder uitzonderingen zorgen voor grotere transparantie), en met de wijze waarop de procedure aan betrokkenen kenbaar wordt gemaakt.

Wilbrink merkt in zijn studie op dat de transparantie kan samenhangen met de mate van centraliteit. Ook de onderzoekers van het CSHOB onderkennen die relatie, maar achten het verband niet bepalend. Zij merken daarbij op dat het gebruik van andere selectiecriteria dan het “kwalificerend diploma” kan leiden tot een verlaging van de transparantie. In Duitsland achten zij het aanbod van studieplaatsen voor degenen die zonder “Abitur” trachten een plaats te krijgen een “ondoorzichtige jungle”. Niet alleen hanteren de deelstaten uiteenlopende regelingen, ook kunnen de instellingen eigen regels stellen.

Als een ander voorbeeld van een weinig transparant systeem kan het Verenigd Koninkrijk worden genoemd. Daar worden alle beslissingen over toelating en selectie door de instellingen zelf genomen. Instellingen kunnen studenten accepteren op andere dan puur academische criteria. De instelling is geen verantwoording verschuldigd voor het gevoerd selectiebeleid. Evenmin is een instelling verplicht de redenen aan te geven waarom zij een aanvraag afwijst. Dit maakt het systeem weinig transparant en vormt regelmatig aanleiding tot discussies over de objectiviteit en mogelijke partijdigheid van de selectie. De mogelijkheden voor studenten om tegen een door de instelling genomen

¹⁷ Kaiser c.s. in het “Vergelijkend onderzoek selectieprocedures voor het HO in een aantal West-Europese landen.” CSHOB, 1997

¹⁸ A.D. de Groot, selectie voor en in het hoger onderwijs, Staatsuitgeverij -s-Gravenhage, 1972, pagina 251 e.v.

¹⁹ Kaiser c.s, p.27, CSHOB
1997

beslissing in beroep te gaan zijn uiterst beperkt en de kans op succes is daarbij minimaal¹⁹.

In landen waar werkervaring wordt erkend als een toelatingscriterium, is het vaak niet duidelijk hoe dit criterium precies wordt gehanteerd. De term "passende werkervaring" kan door een instelling krap of vrij ruim worden geïnterpreteerd, hetgeen de toelating op grond van dit criterium ondoorzichtig maakt.

De onderzoekers stellen in het algemeen vast dat in de meeste landen een grote behoefte bestaat om de transparantie te bevorderen: regels voor dezelfde typen studierichtingen.

Het criterium transparantie weegt voor de commissie zwaar, omdat het nauw samenhangt met de door de haar aangehangen opvatting dat de betrokkene invloed moet kunnen uitoefenen op zijn of haar eigen toelatingkans.

Kosten

Ook voor een selectiesysteem geldt dat het zich zowel in personeel als in materieel opzicht binnen aanvaardbare financiële grenzen moet bewegen. Voor het vaststellen van de kosten van de selectieprocedure kan in principe onderscheid worden gemaakt tussen directe en indirecte kosten en tussen maatschappelijke en individuele kosten. De directe kosten (of uitvoeringskosten) zijn eenduidig vast te stellen: Welke uitgaven moeten de samenleving, de hoger - onderwijsinstelling en de individuele kandidaat maken om de selectieprocedure uit te voeren of te doorlopen? Het vaststellen van de indirecte kosten is moeilijker. Wat zijn de maatschappelijke kosten in termen van verspilling van talenten? Wat zijn de negatieve effecten van de afwijzing of vroegtijdige uitval van grote groepen studenten of potentiële studenten? Welke individuele kosten brengt de afwijzing van een kandidaat met zich mee, bijvoorbeeld in termen van zijn of haar toekomstig inkomen en carrièremogelijkheden?²⁰

²⁰ Aldus Kaiser

Het CSHOB heeft in zijn internationale studie tevens het kostenaspect onderzocht en toegespitst op de kosten voor de samenleving, de instellingen en de individuele kandidaat. De belangrijkste bevindingen van de studie op dit onderdeel volgen hieronder.

In Zweden worden de kosten van dienstverlening door de centrale coördinerende instantie (VHS) verhaald op de universiteiten, waarbij twee principes worden gehanteerd: het aantal toegelaten kandidaten en het aantal programma's waarnaar wordt gesolliciteerd.

In Engeland betalen zowel de kandidaat-studenten voor de deelname aan de toelatingsprocedure als de onderwijsinstelling voor elke student die zij feitelijk toelaten. Voorts hebben de onderwijsinstellingen het aantal interviews vanwege het tijdrovende karakter en vanwege de beperkte toegevoegde waarde ervan, sterk gereduceerd. Volgens de respondenten van het CSHOB zouden hoger onderwijsinstellingen aanmerkelijk duurder uit zijn, indien zij zelf de toelating zouden moeten reguleren, aangezien dit een aanzienlijke uitbreiding zou impliceren van het personeel dat belast is met de toelating. Ook voor de overige landen, waar aanmelding via een centrale instantie geschiedt (Finland, Noorwegen, Duitsland), kunnen de directe kosten hiervan worden bepaald.

Moeilijker achten de onderzoekers het de directe kosten op instellingsniveau vast te stellen. Zij menen dat meestal toch minstens enkele personeelsleden belast zijn met de toelating. De omvang van de taak is natuurlijk afhankelijk van de intensiteit van het selectieproces.

²¹ Het aantal kandidaten dat wordt aangenomen wordt door de instelling verdeeld in twee groepen. De eerste groep wordt geselecteerd op grond van "quotum 1" criteria en de tweede groep op grond van de "quotum 2" criteria. De omvang van beide groepen wordt door de instelling vastgesteld. Bij quotum 1 gelden de volgende criteria: Sommige programma's zijn toegankelijk met het diploma gymnasium. Andere programma's hebben als extra toegangseis dat bepaalde vakken (bijv. wiskunde) op een bepaald niveau moeten zijn afgerond. Een derde selectiegrond kan zijn het eind-examen cijfer in bepaalde vakken. Ten vierde wordt voor bepaalde programma's het gemiddelde cijfer van alle eindexamenvakken gebruikt. Om toegang via Quotum 2 te krijgen moeten kandidaten in het bezit zijn van het gymnasiumdiploma, maar de niveau-eisen zijn minder hoog dan bij quotum 1. Daarnaast kunnen de instellingen ook andere criteria laten meewegen, zoals werkervaring, bezit van diploma van beroepsopleiding of een buitenlandse kwalificatie. Welke criteria worden gebruikt en op welke wijze wordt vastgesteld of aan de criteria wordt voldaan bepaalt de instelling zelf. In tegenstelling tot de quotum 1-regeling hoeven de criteria voor eenzelfde programma aan verschillende instellingen niet identiek te zijn. Naast de gegevens over het gymnasiumdiploma worden ook sporadisch interviews en toegangsexamens gebruikt.

²² A.D. de Groot, *Selectie voor en in het hoger onderwijs*, Staatsuitgeverij -5-Gravenhage, 1972, pagina 61 e.v.

Ten aanzien van de indirecte kosten volstaat het CSHOB met enkele globale indrukken. Met name de afwijzing of vroegtijdige uitval van grote groepen studenten wordt in veel landen als een probleem gezien, vanwege zowel de maatschappelijke als de individuele kosten. In de Scandinavische landen en Frankrijk heeft dit geleid tot een aanzienlijke uitbreiding van de capaciteit van het hoger onderwijs-systeem.

De onderzoekers merken op dat het Britse systeem weliswaar als duur kan worden gekwalificeerd, maar anderzijds beschouwt men het wel als een efficiënt systeem. Via een clearing house-procedure vindt het overgrote deel van de studenten een plaats in het hoger onderwijs, zij het niet altijd de plaats van eerste voorkeur. Ook wordt erop gewezen dat het hoge studierendement, -het hoogst van alle onderzochte landen, (Bijleveld, 1994)-, mede is toe te schrijven aan het restrictieve selectiesysteem. De verspilling van talenten zou hierdoor zijn geminimaliseerd.

Het Franse systeem van toelating tot de universiteiten wordt vanwege de hoge uitval na het eerste jaar als zeer inefficiënt beschouwd. De maatschappelijke kosten daarvan worden zeer hoog geschat. Ook in Denemarken is de Quotum 2 regeling²¹ bij een aantal programma's, gezien de grote uitval minder doelmatig. Ten aanzien van Finland wordt de doelmatigheid negatief beoordeeld omdat de kans op toelating voor schoolverlaters te klein geworden is. Dit wordt nog versterkt door de selectieprocedure waarin meervoudige inschrijvingen mogelijk zijn. Een nieuwe wet, die dit niet langer mogelijk maakt, is erop gericht de doelmatigheid middels centrale coördinatie van aanmeldingen te verhogen.

4.4 Politiek/ maatschappelijke criteria

Maatschappelijke acceptatie

Politiek/maatschappelijke criteria zeggen iets over de mate waarin oplossingen voldoen aan de voornaamste politieke beleidskeuzen en over de mate waarin zij door direct betrokkenen of door de samenleving worden geaccepteerd. Een selectieprocedure is maatschappelijk goed als zij acceptabel is voor alle, of de meest relevante belanghebbenden. De Groot wijdt hieraan een heel hoofdstuk van zijn studie over universitaire selectie en rangschikt onder acceptabiliteit ook doelmatigheid of efficiëntie. Acceptabiliteit kan dus bij hem niet tegenover doelmatigheid of efficiëntie gesteld worden. Wel kunnen doelmatigheids- en billijkheidseisen met elkaar in strijd zijn²². Een voorstel dat onvoldoende kan bogen op acceptatie in de samenleving of een belangrijk deel daarvan, is volgens hem niet aanvaardbaar.

Daarnaast is er politieke acceptatie. Men denke aan het uitgangspunt dat eigen inbreng in de selectie in voldoende mate wordt gehonoreerd. Gezien de beperkte onderwijs capaciteit van instellingen en (soms) de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, is voorts de numerus fixus een "fact of life". Een voorstel met de strekking dat ieder die aan een opleiding met een numerus fixus wil studeren wordt toegelaten, kan om deze reden als alternatief niet in aanmerking komen. Wel kunnen pogingen om op basis van redelijke toekomstverwachtingen en extrapolaties de numerus fixus bij verschillende opleidingen te verruimen, worden toegejuicht. Ook dient het systeem van selectie zo eerlijk en rechtvaardig mogelijk te zijn en dienen negatieve (zij-) effecten zoveel mogelijk te worden vermeden.

Wel dient ten aanzien van de politiek/maatschappelijke discussie te worden opgemerkt dat aan bezwaren tegen bepaalde selectie- of lotingssystemen, die eigenlijk verkapte bezwaren tegen de fixus als zodanig zijn, evenwel moeilijk het hoofd kan worden geboden.

Eerlijkheid, rechtvaardigheid

De beslissing tot het al dan niet toelaten tot een bepaalde opleiding heeft voor de betrokkene vaak zeer ingrijpende gevolgen. Niet zelden betekent het dat levensplannen en -verwachtingen drastisch moeten worden herzien. Selectiemethoden dienen daarom voor alles eerlijk en rechtvaardig te zijn. Voor de beoordeling van applicanten moeten daarom op zijn minst gelijke maatstaven gelden. Ook moeten selectiecriteria legitiem zijn” in de ogen van zowel de applicanten als de samenleving als geheel”²³.

²³ E. Rytén, “Overview of problems and issues in the selection of students to study medicine”, Cambridge Conference paper 5, 1989

Het vaststellen van die maatschappelijke acceptatie is een complexe onderneming. Door het in kaart brengen van de publieke discussie rond het thema selectie kan in ieder geval een indruk worden verkregen.²⁴ Het SCO (Wilbrink) en CSHOB (Kaiser) hebben daartoe op verzoek van de commissie een poging gewaagd. Het gaat daarbij om de discussie in Nederland, maar ook die in ons omringende landen als Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Noorwegen, Verenigd Koninkrijk, Vlaanderen en Zweden. Beide studies zijn in deel twee van dit rapport opgenomen.

Uit uitspraken van politici en de publieke discussie valt op te maken dat er een afnemend draagvlak bestaat bij grote delen van samenleving en politiek voor een beslissing door het lot. Uit de CSHOB-studie blijkt dat de vigerende selectieprocedures met name in Finland en Frankrijk als “onaanvaardbaar” en “onrechtmatig” worden gezien. In Finland is dit vooral te wijten aan de blokkade die er voor de doorstroom van schoolverlaters is ontstaan. In Frankrijk (met name bij de universiteiten) speelt een aantal zaken een rol: het regiocriterium, de grote uitval tijdens het eerste jaar en de grote “overbevolking”. Het gebrek aan transparantie heeft een negatieve invloed op de aanvaardbaarheid van de selectieprocedures in Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken (quotum 2).

²⁴ Aldus Kaiser, CSHOB, 1996

Hoofdmodaliteiten: beschrijving en evaluatie

5.1 Algemeen, doelstellingen en visies

Doelstellingen selectie

Hoewel het selectievraagstuk op dit moment in veel West-Europese landen een actueel discussiethema is, wordt die discussie niet voor de eerste keer gevoerd. In hoofdstuk 2 werd beschreven dat het thema in Nederland zich vooral in de jaren zestig en zeventig in een levendige belangstelling mocht verheugen. De commissie Warries²⁵ heeft er op gewezen dat het selectievraagstuk niet slechts een technisch vraagstuk is, dat door voortgezette studie tot een oplossing kan worden gebracht, maar dat het gaat om een probleem waarover ten principale op politiek niveau een beslissing dient te worden genomen. De uiteindelijke keuze en de wijze van hanteren van het model wordt voor een belangrijk deel bepaald door politiekmaatschappelijke overwegingen. Hoewel in intensiteit afgenomen is de meningsvorming over selectie in het hoger onderwijs nooit helemaal naar de achtergrond verdwenen. De vraag naar de motieven voor selectie heeft daarbij steeds een belangrijke rol gespeeld. Uit de vergelijkende literatuurstudie komt een veelheid van doelstellingen voor selectie in het hoger onderwijs naar voren (Kaiser c.s.²⁶). Daarbij dient onderscheid gemaakt te worden tussen motieven voor een beperkte toelating als zodanig (a) en daarenboven een vorm van selectie anders dan via toevallige aanwijzing (b).

Motieven voor een beperkte toelating als zodanig

1. Afstemmen van een (sterk gegroeide) instroom op een beperkte opleidingscapaciteit. In Denemarken, Duitsland, Finland, Noorwegen en (in mindere mate) Frankrijk (voor wat betreft de universiteiten) wordt deze doelstelling benadrukt. Opgemerkt dient te worden dat de knelpunten niet alleen bij het hoger onderwijs zelf worden aangetroffen, maar ook bij de opleidingscapaciteit, in de vorm van stages e.d. van andere betrokken instanties (als academische ziekenhuizen).

2. Afstemmen van het aantal hoger onderwijsplaatsen op de vraag van de arbeidsmarkt naar hoger opgeleiden. Deze doelstelling komt in Denemarken, Finland en Zweden ter sprake. Ook in Vlaanderen wordt ten aanzien van de instroomdiscussie bij medicijnen de verwachte arbeidsmarktsituatie als argument gebruikt. In Frankrijk speelt de arbeidsmarkt in de selectieve sector, met name bij de Grandes Ecoles een rol. Daarbij wordt de instroom echter niet afgestemd op de vraag naar de arbeidsmarkt, maar wordt de instroom beperkt om de arbeidsmarktsituatie voor de afgestudeerden gunstig te houden.

²⁵ Toelatingscriteria voor de numerus Fixus studierichtingen in het wetenschappelijk onderwijs, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, jan. 1976

²⁶ Vergelijkend onderzoek selectie-procedures voor het HO in een aantal West-Europese landen. CSHOB, 1996

Motieven voor een selectie anders dan loting

1. Bevorderen van het opleidingsrendement: door het selecteren op capaciteiten en persoons-kenmerken wordt getracht de uitval tijdens de studie te beperken (Denemarken, Frankrijk en Vlaanderen) of de verblijfsduur te bekorten (Noorwegen)
2. Waarborgen van de kwaliteit van afgestudeerden. Deze doelstelling wordt bijvoorbeeld in Noorwegen expliciet genoemd.
3. Bevorderen van de deelname van bepaalde groepen aan het onderwijs. In Zweden en Finland zijn daarover doelstellingen geformuleerd, met name over de deelname van "oudere" studenten. Ook kan men denken de bevordering van het percentage vrouwelijke of allochtone studenten.

Visies op selectie

Het vraagstuk van de aanvaardbaarheid en de realiseerbaarheid van selectie kan vanuit verschillende visies worden benaderd. Dit verklaart deels waarom de meningen bij dit vraagstuk zo uiteenlopen. De modellen lopen qua uitgangspunten uiteen en leiden tot verschillende uitkomsten. Een viertal hoofdmodaliteiten is te onderscheiden: het *rechtvaardigheidsmodel*, met een zeer sterke nadruk op numerieke selectie zonder aanzien des persoons; het *onderwijskundig model* dat uitgaat van wenselijk onderwijskundig gedrag in het voortraject; het *verdiensmodel*, dat relevante prestaties beloont en het *rendementsmodel*, dat uitgaat van maximalisatie van utiliteit²⁷. Deze modaliteiten komen in de adviezen en opinies over selectie van de afgelopen twintig jaar in diverse uitwerkingen en combinaties aan de orde. Zo wees Warries²⁸, voorzitter van de commissie die adviseerde over het systeem van gewogen loting, op de noodzaak van een keuze tussen numerieke en kwalificerende toelating om de toegang tot een schaars goed te regelen.

²⁷ Modellen genoemd door prof. dr. P.J.D. Drenth in Duijkerlezing, 20 maart 1995; Wetenschapsbijlage NRC-handelsblad, 30 maart 1995

²⁸ Toelatingscriteria voor de numerus Fixus richtingen in het wetenschappelijk onderwijs, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1976, pagina 22 ev.

“Zeer in het algemeen, dus niet alleen voor onderwijs, geldt dat er twee mogelijkheden zijn, die elk weer onderverdelingen en variaties kennen: de numerieke en - wat personen betreft - ongekwalificeerde toelating tegenover de kwalificerende toelating. Van numerieke toelating is sprake wanneer de beperkingen door het systeem, dat het goed ter beschikking heeft, wordt opgelegd zonder aanzien des persoons. Wij kennen deze beperking uit het dagelijks leven: als de molenaar op zekere werkdag minder maaluren beschikbaar heeft dan de boeren wensen, dan geldt de toelatingsregel : wie het eerst komt, wie het eerst maalt. Deze volgorde-regeling is eveneens bekend bij de klanten van de schouwburg en het voetbalstadion, althans als hoofdprocedure in de meeste gevallen. Bekend is ook de prijshoogteregeling, waarbij vraag en aanbod met elkaar in evenwicht blijven door wijzigingen die de consument betaalt in guldens of in dollars voor de te verkrijgen diensten. Er zijn niet alleen in de verkoop van goederen, maar ook in de verkoop van onderwijs vele voorbeelden van. Een derde mogelijkheid van een naar de persoon ongekwalificeerde toegankelijkheidsregeling is de loting, waarbij door toeval wordt vastgesteld, wie deel zullen hebben aan het te verdelen goed. In het geval van kwalificerende toelating stelt het systeem met aanzien van de persoon vast wie zal worden toegelaten. Afhankelijk van de verhouding tussen het aantal gegadigden en het aantal plaatsen (stuks goederen) dat men kan en wil ver-

delen, kan daarbij een absolute of vergelijkende kwalificeringsprocedure worden toegepast. Toelating tot onderwijssystemen vindt doorgaans kwalificerend plaats”.

Zoals bekend opteerde de commissie Warries uiteindelijk voor het huidige systeem van gewogen loting, waarbij elementen uit de beide andere, zuivere modellen gebruikt zijn. Het element van loting is daarbij afkomstig uit de numerieke toelatingsprocedure, terwijl het gebruik van het gemiddelde eind-examencijfer is verdedigd als een rendementselement. Hofstee²⁹ en Kiers hebben erop gewezen dat een rationele discussie over dit toelatingssysteem wordt vergemakkelijkt als men zich realiseert dat zuivere loting en zuivere selectie als speciale (nl. uiterste) gevallen van eenzelfde systeem kunnen worden begrepen. Alsdan wordt duidelijk dat de discussie gaat over lotingsgewichten en niet over gewogen loting als zodanig. De gewogen loting vanuit deze optiek is dan een combinatie, waarop variaties mogelijk zijn door variërende keuzen van de gewichten.

Eerder werd beschreven dat de commissie Wiegersma³⁰ in haar voorstellen een sterke nadruk heeft gelegd op de wenselijkheid dat studenten zich door eigen verdienste en prestaties een plaatsingsmogelijkheid kunnen verwerven.

De commissie heeft op basis van haar analyses, gesprekken en de hoorzitting de volgende hoofdmodaliteiten voor de benadering van de selectieproblematiek onderscheiden :

- Beslissing door het lot
- Beslissing op basis van verwacht studiesucces
- Beslissing op basis van prestaties in het voortraject
- Beslissing op basis van prestaties tijdens de studie
- Zelfselectie door de student
- Combinaties

Deze modaliteiten zullen hierna worden beschreven en geanalyseerd.

5.2 Beslissing door het lot

Omschrijving

Bij ongewogen loting stelt het toeval vast wie wordt toegelaten tot een opleiding met een numerus fixus. Het is een vorm van numerieke toelating waarbij de selectie wordt gemaakt zonder aanzien des persoons. Achterliggende gedachte is het rechtvaardigheidsmodel. De rationale voor ongewogen loting is dat binnen het Nederlandse onderwijssysteem al een behoorlijke selectie in het voortraject plaatsvindt. De scholier die zijn kwalificerend diploma heeft behaald, heeft een door de wet gewaarborgd recht op toelating tot de opleiding aan de instelling van zijn of haar keuze. Dat recht kan bij capaciteitsproblemen of arbeidsmarktoverwegingen slechts worden ingeperkt door een procedure, waarbij in beginsel een ieder met een kwalificerend getuigschrift gelijke kansen heeft.

Beslissing door het lot als enige selectiemethodiek komt in de onderzochte West-Europese landen niet voor. Alleen in Nederland bestaat een stelsel van loting, zij het dat, zoals bekend, de inlotingskans wordt beïnvloed door de hoogte van de eindexamencijfers. Daarnaast kent alleen Duitsland een lotingselement in het selectiesysteem. 15% van de plaatsen wordt daar op basis van

²⁹ W.K.B. Hofstee en H.A.L. Kiers "Vermaat revisited: een bovengeschat model voor loting en selectie bij numerus clausus" Heymans Instituut, R.U. Groningen, 1996

³⁰ Rapport Werkgroep selectie in verband met de Machtigingswet inschrijving studenten, ministerie onderwijs en wetenschappen, Staatsuitgeverij, juli 1978

interviews toegewezen. Het lot beslist wie aan deze interviews mag deelnemen.

Evaluatie

Een aantal aspecten maakt ongewogen loting vanuit kwalitatief en bestuurlijk oogpunt tot een niet onaantrekkelijke optie. In de eerste plaats vanwege het principe dat iedereen die beschikt over het kwalificerend getuigschrift een gelijke kans op toelating heeft. Het systeem is voorts ongecompliceerd, snel, praktisch uitvoerbaar en betrouwbaar. Het meest doorslaggevende nadeel van het systeem is evenwel dat men geen enkele invloed kan uitoefenen op de toelatingkans, met andere woorden het lot niet in eigen hand kan nemen. Ook worden voorafgaande prestaties, die mogelijk van belang zijn voor het met succes voltooien van de betreffende opleiding niet beloond. Ten slotte is het waarschijnlijk dat invoering van een systeem van uitsluitend ongewogen loting een verlagend effect heeft op de huidige rendementcijfers. Deze overwegingen hebben de commissie doen besluiten dat een selectiestelsel dat uitsluitend gebaseerd is op beslissing door het lot niet in aanmerking komt als alternatief voor het huidig selectiesysteem.

5.3 Beslissing op basis van verwacht studiesucces

Omschrijving

Als de vraag naar plaatsen het aanbod overtreft, wordt de keuze bepaald ten gunste van degenen die naar verwachting de beste studieresultaten zullen laten zien. Achter deze modaliteit ligt de rendementsgedachte, die tot doel heeft een verbetering van het niveau van de aangenomen studenten, meer effectief onderwijs en een hoger rendement van de onderwijsinspanningen tot stand te brengen door het niet toelaten van potentieel minder geschikte studenten. Om deze groep aankomende studenten te identificeren kunnen middelen worden ingezet als tests, examencijfers, persoonlijkheids- en achtergrondgegevens, schattingen van motivatie en interesse etc.

Evaluatie

Deze aanpak lijkt op het eerste gezicht aantrekkelijk. Als er nu eenmaal keuzen moeten worden gemaakt, dan kunnen maar beter degenen worden gekozen die naar verwachting de beste resultaten zullen boeken. Ook voor de student lijken aantrekkelijke kanten aan dit model te zitten. Men is niet alleen niet meer afhankelijk van het lot, maar kan zich door examencijfers, of door andere (beïnvloedbare) prestaties waarop de voorspelling gebaseerd wordt kwalificeren. De kansen om het eigen lot te beïnvloeden nemen dus toe, althans voor zover de predictoren beïnvloedbare prestaties betreffen.

De werkwijze ondervindt evenwel ook belangrijke kritiek. Zo is het naar recente psychometrische inzichten³¹ voor het wetenschappelijk onderwijs in Nederland, vooral als men daarbij als criterium neemt de resultaten in de latere fase van de studie, zeer moeilijk op een verantwoorde en betrouwbare manier vooraf vast te stellen wie geschikt is en wie niet. De voorspellende kwaliteit van de te gebruiken indicatoren dient proefondervindelijk te zijn of te worden aangetoond en dat is vaak niet geschied of moeilijk te realiseren. Systematisch bruikbare en valide voorspellers zijn momenteel eigenlijk niet voorhanden. Dit geldt in elk geval voor persoonlijkheidstests voor evenwichtigheid, creativiteit, prestatie-motivatie. Ook het interview als methode om

³¹ Aldus Drenth in zijn Duijkerlezing, NRC-handelsblad, 30 maart 1995. Zie literatuur-opgave aldaar. Zie ook de bespreking van Wilbrink van instrumenten en procedures in de bijlagen bij dit rapport en de daar opgegeven literatuur verwijzingen.

persoonlijkheidskenmerken te schatten is onbetrouwbaar en invalide; nog afgezien van de hoge kosten en praktische moeilijkheden die met deze methode zijn gemoeid. Ook intelligentietests blijken in vergelijking met schoolcijfers weinig extra en meestal lagere validiteiten op te leveren. Het gemiddelde eind-examencijfer voortgezet onderwijs is wellicht nog de beste voorspeller, vooral ten aanzien van resultaten in het begin van de studie.

Een moeilijk punt bij de hantering van verwacht studiesucces als selectiemethode is voorts de keuze van het criterium voor studiesucces. Is dat het wel of niet behalen van propedeuse of doctoraal? Of de tijd die men nodig heeft om dit examen te halen? Of gaat het om de hoogte van (gemiddelde) examen- of tentamencijfers (in bepaalde vakken)? Bij verderliggende "long term" criteria als "succes in beroep" of "bijdrage aan de maatschappij" begeben we ons echt op glad ijs³².

³² Drenth, Duijkerlezing

Een belangrijke overweging is voorts dat bij geneeskundige studierichtingen de huidige rendementen zeer hoog zijn. Een streven naar rendementsverhoging via selectie op basis van eindexamencijfers of andere voorspellers heeft daarom weinig zin. Bovendien zouden zeer kleine procentuele winsten moeten gaan ten koste van zeer veel (waarvan ook nog veel ten onrechte) af te wijzen kandidaten. Deze "onrechtvaardigheid" wordt nog versterkt door de lastige vraag waar de groep (terecht of ten onrechte) afgewezenen dan heen moet.

Ten aanzien van de voorspellende waarde van VWO-examencijfers nog het volgende: Roeleveld³³ heeft op verzoek van de commissie het verband tussen lotingscategorie, slaagkans en studieduur nader onderzocht op basis van actuele gegevens van de Informatiebeheer Groep. De resultaten van die studie zijn als bijlage bij dit rapport gevoegd. Hij constateert een significant verband tussen lotingscategorie, slaagkans en studieduur. Daaruit mag worden afgeleid dat voor deze studierichtingen het gemiddeld eindexamencijfer (centraal plus schoolexamen), een relevante indicatie van de studieprestaties is.

³³ Roeleveld, onderzoek in opdracht Cie Drenth naar de relatie tussen lotingscategorie, studieprestaties en studieduur., SCO, 1997

Het verband is evenwel niet zo sterk dat er bij selectie op basis van de lotingscategorie niet erg veel fouten (ten onrechte aangenomen, maar vooral ten onrechte afgewezen) zouden worden gemaakt. Er zitten ook bij de lagere lotingsklassen veel kandidaten die de studie goed en snel doen. Het verband ligt scherper in de propedeuse dan in de doctoraal fase. In het verloop van de studie zwakt het verband steeds verder af.

Het percentage geslaagden voor de eerste fase geneeskunde ligt bij de eerste drie lotingscategorieën A, B en C, vrijwel gelijk daarna loopt het iets terug. Hoewel het verband tussen lotingscategorie, slaagkans en studieduur dus significant is en zeker niet mag worden verwaarloosd, is de commissie van mening dat het niet hoog genoeg is om het rendementsargument geheel te rechtvaardigen. Wel is het duidelijk dat hantering van schoolcijfers bij de selectie in ieder geval niet in strijd is met de rendementsgedachte. Integendeel, er is zelfs een lichte verbetering te verwachten als rekening wordt gehouden met deze variabele.

De commissie concludeert op basis van de bovenstaande overwegingen dat selectie op basis van verwacht studiesucces als exclusief selectiemodel niet alleen psychometrische en praktische bezwaren oproept, maar ook zou leiden tot aanzienlijke problemen op het gebied van de rechtvaardigheid en maatschappelijke acceptatie. Als alternatief in zijn pure vorm wordt dit model daarom door de commissie afgewezen.

5.4 Beslissing op basis van relevante prestaties in het voortraject

Omschrijving

Bij deze modaliteit ligt het accent op de beloning van voorafgaande prestaties die van belang zijn voor het met succes voltooien van de opleiding. Het model selecteert op basis van prestaties waarop de betrokkene zelf invloed kan uitoefenen. Prestaties worden daarbij gezien als een resultante van de factoren aanleg en inspanning, waarbij het mogelijk is het tekort van de ene factor te compenseren met een overdosis van de andere factor. Achterliggende gedachte is het verdienstenmodel, dat uitgaat van het principe dat inspanning beloond moet worden en dat selectie op basis van (voor de vervolgstudie relevante) prestaties, waarvoor men zich heeft ingezet, geoorloofd en wenselijk is. Als basis voor selectie kunnen daarom schoolcijfers, eindexamencijfers, tentamencijfers, een toelatingsexamen of een kennistoets worden gebruikt. Selectie-instrumenten waarvoor de betrokkene zichzelf niet kan bekwamen zoals intelligentietests, persoonlijkheidstests, biodata, assessment-centers e.d. passen niet in dit model.

In alle onderzochte West-Europese landen spelen gemiddelde examencijfers een belangrijke rol bij de selectie. In Scandinavische landen en Duitsland maakt daarnaast werkervaring voor bepaalde programma's deel uit van de selectiemethodiek.

Evaluatie

Het model legt sterk de nadruk op de mogelijkheid dat men enige invloed kan uitoefenen op de toelatingkans en dus het lot in eigen hand kan nemen. Het legt voorts een relatie met voorafgaande prestaties, die van belang zijn voor een succesvolle voltooiing van de opleiding.

Erkend moet evenwel worden dat een exclusieve nadruk op het gemiddeld eindexamencijfer ongewenste neveneffecten heeft. Uit een recente studie door J. White³⁴ naar de ervaringen met het puntensysteem in Ierland valt op te maken dat een zeer sterke nadruk op cijfers naast de genoemde positieve kanten ook leidt tot een intensieve competitie, eenzijdige oriëntering op cijfers, verwaarlozing van onderwerpen die daaraan niet bijdragen, ongewenst strategisch gedrag en frustraties. Tevens zouden andere wenselijke kwaliteiten waarover bijv. "een goede dokter" zou moeten beschikken, zoals initiatief, teamgeest en creativiteit, daardoor te weinig aan bod komen.

Cognitieve indicatoren als schoolcijfers en eindexamencijfers worden in de ons omringende landen bij de selectie breed toegepast, zoals blijkt uit de meerge-noemde internationale vergelijkende studie van het CSHOB. Een verstandig gebruik van eindexamencijfers heeft belangrijke positieve effecten. Het waardeert prestaties en inspanning en leidt tot een eerlijk, transparant en objectief selectiesysteem.

Er zijn echter maar weinig landen te vinden die hun toelating uitsluitend op de hoogte van de cijfers baseren. De commissie wijst een selectie, volledig en uitsluitend gebaseerd op de hoogste examencijfers af, niet alleen vanwege de boven gesignaleerde nadelen, maar ook omdat dit er toe leidt dat categorieën personen, die zich via een examen voortgezet onderwijs volledig hebben gekwalificeerd en ook een zeer behoorlijke kans hebben op het succesvol voltooien van een studie, (bijvoorbeeld de huidige lotings categorieën E en F)

³⁴ J. White, *Issues in education*, 1996 P. Hogan (ed), Dublin

toch bij voorbaat worden uitgesloten. Wel komt de commissie tot de slotsom dat cijfers op grond van de bovenbeschreven positieve effecten een belangrijke parameter in het te verdedigen model moeten vormen.

.5.5 Beslissing op basis van prestaties tijdens de studie

Omschrijving

Bij dit alternatief worden personen met de juiste vooropleiding direct toegelaten tot de opleiding en instelling van hun keuze, waarbij vervolgens op basis van prestaties tijdens de studie een nadere selectie wordt gemaakt. Achterliggende gedachte is dat iedereen die zich met een kwalificerend diploma aan de poort van een instelling van hoger onderwijs meldt, ook gerechtigd is de gekozen studie aan te vangen. Als er dan toch minder plaatsen in de vervolgfases van het onderwijs zijn, dan dient de selectie op basis van prestaties in de eerste fase (propedeuse) plaats te vinden.

Evaluatie

Het direct toelaten van iedere gegadigde tot de opleiding en instelling van zijn of haar keuze appelleert aan het gevoel voor rechtvaardigheid. Degenen die zich in het, al selectieve, voortraject hebben gekwalificeerd, hebben er ook recht op tot het vervolgetraject te worden toegelaten. Onderzoek heeft uitgezeten dat in het huidige model het uiteindelijke propedeuserendement van zelfs de laagste inlotingscategorie nog meer dan 80% bedraagt. Bij tandheelkunde of diergeneeskunde is dat rendement zelfs nog groter, zij het dat deze categorie van studenten er gemiddeld anderhalf keer zo lang over doet. Ook haalt ruim tweederde van deze categorie het doctoraal examen (bij tandheelkunde zelfs 80%). Al doen ze er gemiddeld een half jaar langer over dan de categorieën A en B.³⁵

³⁵ Zie Roeleveld, SCO, 1997

Directe toelating van iedere gegadigde voor een opleiding met een numerus fixus is evenwel moeilijk in overeenstemming te brengen met het feit dat voor de betreffende opleiding een inschrijvingsbeperking is afgekondigd. De overwegingen van beperkte toelating zijn door de Nederlandse wetgever uitdrukkelijk als legitiem aanvaard. Een onderwijskundige selectie via de propedeuse leidt tot grote logistieke en onderwijskundige problemen. Tijdens de hoorzitting is meerdere malen gewezen op de problemen die hantering van dit alternatief voor met name de geneeskundige opleidingen heeft. Er is onvoldoende capaciteit om de honderden eerstejaars te kunnen opvangen en begeleiden. Een verantwoorde selectie is daardoor vrijwel niet mogelijk. Naast personele en materiele problemen voorziet men ook een ontwrichtende werking op het onderwijssysteem. Het leidt tot een afvalrace met alle daaraan verbonden gevolgen, zoals ongewenste concurrentie binnen de opleiding, negatieve effecten op samenwerking, teamgeest e.d. Het huidige onderwijssysteem zou moeten worden vervangen door een extreem extensief curriculum met nadruk op eenzijdig selecterende toetsing. Ten slotte zullen grotere aantallen studenten een studiejaar verliezen en ontstaat er een opvangproblematiek voor het grote aantal afgewezen studenten dat met verlies aan studietijd moet worden geacommodeerd.

De commissie is op basis van de bovenstaande overwegingen van oordeel dat een stelsel van selectie tijdens de studie niet in aanmerking komt.

5.6 Zelfselectie door de student

Omschrijving

Kenmerkend voor zelfselectie is dat de student zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar studie en de keuze daarin. Via een betere voorlichting in het voortraject en via kennismakingsgesprekken met de instellingen wordt de student beter in staat gesteld een verantwoorde keuze te maken. De voorstanders van dit stelsel wijzen selectie door anderen dan de student zelf af omdat iedereen met de juiste vooropleiding toegang moet hebben tot het hoger onderwijs. Inschrijvingsbeperking via numerus fixus wordt daarom niet aanvaardbaar geacht.

Het basismotief, dat ieder met de juiste vooropleiding moet worden toegelaten, is identiek aan wat hierboven onder punt 5.5 is gesteld. De meest pregnante verschillen met “selectie in de hal” zijn, dat in het geheel geen selectie wordt geaccepteerd door anderen dan de student zelf en dat de numerus fixus als zodanig wordt afgewezen.

Evaluatie

De belangrijkste bij het vorige model genoemde logistieke nadelen gelden ook hier. Verder is het de vraag of deze zelfselectie veel effect zal hebben. Immers de beperkte uitval en geringe omzwaai bij de opleiding geneeskunde maakt het onwaarschijnlijk dat zelfselectie in de propedeuse zal leiden tot reductie van het aantal studenten. Gelet op de taakopdracht die de minister de commissie heeft meegegeven is een fundamenteel punt van kritiek op deze benadering dat ze geen waarborgen biedt dat het met de inschrijvingsbeperking beoogde aantal plaatsen daadwerkelijk wordt bereikt. Vanuit dat oogpunt is deze variant ondeugdelijk. In verband met de opdracht te adviseren over alternatieve selectiemethodieken voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking (numerus fixus), wijst de commissie deze modaliteit af.

5.7 Gecombineerde selectiemodellen

De conclusie uit de voorgaande analyses moet zijn dat geen der besproken modellen in pure vorm als alternatieve selectiemethodiek aanvaardbaar is. Wel zijn naar het oordeel van de commissie aanvaardbare modaliteiten denkbaar die worden gevormd door combinaties van elementen uit de bovenbeschreven modellen. Daarvoor komt een tweetal modellen in aanmerking.

5.7.1. Gewogen loting

Omschrijving

Het stelsel van gewogen loting, de huidige selectiemethodiek in het Nederlandse hoger onderwijs, heeft als belangrijkste kenmerk dat het lot mede beslist over toelating tot opleidingen met een inschrijvingsbeperking. Aan de loting is mede een weging verbonden die een grotere kans op inloting geeft, naarmate men een hoger gemiddelde eindexamencijfer heeft behaald. Daarmee combineert het model de hierboven onder 5.2 beschreven beslissing door het lot met elementen uit modaliteit 5.4, die schoolprestaties in het voortraject honoreren. Op dit model zijn diverse variaties denkbaar. Zie ook de analyse van Hofstee en Kiers, hierboven onder 5.1 geciteerd.

Als voordeel van deze modaliteit kan worden genoemd dat de scherpe kanten worden afgehaald van de beide pure modellen, die aan het compromis ten grondslag liggen. Zij voldoet voorts aan de eisen van objectiviteit, doelmatigheid en kosteneffectiviteit en honoreert het uitgangspunt dat niemand die voldoet aan de vooropleidingseisen bij voorbaat kansloos is.

Wel levert het op centraal niveau verbreden van het systeem door de introductie van additionele factoren als werkervaring, wachttijden en dergelijke al gauw strijdigheid op met de uitgangspunten ongecompliceerdheid (eenvoud), transparantie en praktische uitvoerbaarheid. Het model geniet steun van de medische opleidingen en de medische beroepsgroep. Ook een deel van de studenten (ISO) achtte deze modaliteit de minst slechte, zij het dat enkele aanpassingen vereist zouden zijn.

Tijdens de hoorzitting is door het merendeel der medische en tandheelkundige faculteiten en de faculteit diergeneeskunde gepleit voor handhaving van het systeem van gewogen loting, zij het met enige aanpassingen o.m. met het oog op de deficiënties. Volgens de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst levert de huidige systematiek vanuit het perspectief van een gewenste afstemming van de instroom in de studie geneeskunde op de behoefte aan artsen, geen grote problemen op. Bovendien heeft de invoering van dit selectiemodel zo'n twintig jaar geleden, naar het oordeel van de KNMG geen merkbare nadelige effecten gehad op de kwaliteit van de afgestudeerde artsen.

Afgaande op reacties uit de samenleving en de politiek lijkt evenwel het politieke draagvlak voor het huidige stelsel af te nemen. De minister heeft bij de installatie van de commissie te kennen gegeven het vigerende stelsel onbevredigend te vinden. Ook vele leden van de Tweede Kamer hebben aangedrongen op herziening van het stelsel. Het feit dat men zijn eigen lot niet in de hand heeft blijkt maar moeilijk te verteren. Zo is voor de Stichting Belangengroep Lotgenoten de invloed op het eigen lot bij gewogen en zeker bij ongewogen loting onvoldoende en daarom een reden om beide vormen als selectiemethode te verwerpen. Ook het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO), vindt het wenselijk dat het lot meer kan worden beïnvloed door een weging op basis van het eindcijfer, motivatie en ervaring. Bij de laatste twee criteria wordt overigens wel direct de vraag gesteld of deze meetbaar zijn.

De commissie heeft aan de hanteerbaarheid van de criteria motivatie en werkervaring uitgebreide beschouwingen gewijd en is van mening dat er geen methode is om de motivatie van aankomende studenten op een voldoende betrouwbare manier vast te stellen. Opneming van deze parameter in het model zou tot een subjectief, speculatief en weinig transparant systeem leiden. Ook de schatting van motivatie met behulp van werkervaring is problematisch, hoewel op grond van een complex aan overwegingen de variabele "werkervaring" serieuze aandacht verdient. In een aparte paragraaf komt deze dan ook meer uitgebreid aan de orde.

De commotie over de onaanvaardbaarheid van de loting had vooral betrekking op de kans (al is die klein), dat men met een zeer hoog gemiddeld eindexamencijfer wordt uitgeloot. Dat was voor velen in politiek en samenleving eigenlijk moeilijk te verteren.

³⁶ Cijfermatige gegevens lotings-
categoriën van het huidige stel-
sel van gewogen loting.
Gegadigden geneeskunde
1995/1996
Categorie A: ≥ 8.5 75
Categorie B: $\geq 8 < 8.5$ 240
Categorie C: $\geq 7.5 < 8$ 380
Categorie D: $\geq 7 < 7.5$ 875

De commissie is van oordeel dat op grond van met name het gebrek aan draagvlak naar een alternatief moet worden omgezien dat tegemoet komt aan de geuite bezwaren en op meer steun vanuit politiek en samenleving kan rekenen, zonder die van de belangrijkste betrokken groeperingen te verspelen. Dit heeft geleid tot een discussie over de mogelijkheid hogere cijfercategoriën zonder beperking toe te laten, waardoor de kans op afwijzing van de hoogste cijfers wordt uitgesloten. Al gauw stuit men dan op de vraag bij welke categorie de grens dient te worden gelegd. Bij de hoogste lotingsklasse (A)³⁶, of de twee hoogste klassen (A+B); de hoogste drie of zelfs vier? Het patroon van de studieprestaties voor die categoriën geeft niet veel aanknopingspunten voor een beslissing in deze. Bij automatische toelating van (een deel van) D doet zich dan nog de moeilijkheid voor hoe binnen deze omvangrijke categorie te differentieren. Eigenlijk komen we met deze gedachtegang dicht bij een beter alternatief in het hiernavolgende model geboden.

5.7.2 Directe toelating van een deel van de gegadigden met de hoogste cijfers en een deel op basis van ongewogen loting

Omschrijving

In dit model wordt een deel van de beschikbare plaatsen op basis van rangorde bestemd voor gegadigden met de hoogste gemiddelde eindcijfers, behaald in het voortgezet onderwijs. Een belangrijk deel van de rest van de plaatsen wordt door middel van ongewogen loting verdeeld. Om bovendien recht te doen aan een vrij breed gedragen wens om ook relevante onderzoeken en werkervaring een rol te laten spelen zou een bepaald (kleiner) deel van de plaatsen kunnen worden gereserveerd voor kandidaten die zich niet via de beide voornoemde kanalen hebben weten te plaatsen, en die relevante onderzoek- en/of werkervaring kunnen tonen. Dit deel zou, indien mogelijk, gevuld kunnen worden door die studenten, die met het oog op deze onderzoek- en werkervaring door een centrale commissie van deskundigen uit de instellingen toelaatbaar worden geacht.

Bijzondere gevallen (vluchteling-studenten, bepaalde categoriën buitenlandse studenten) dienen apart door een centrale commissie te worden beoordeeld. Een nader vast te stellen beperkt quotum dient hiervoor te worden gereserveerd.

Evaluatie

In dit model wordt, evenals bij het gewogen lotingsstelsel, een compromis bereikt tussen enerzijds de wens voorafgaande relevante studieprestaties te honoreren en de student ruimte te geven om via prestaties op het examen voortgezet onderwijs het lot (voor een deel) in eigen hand te nemen en anderzijds de wens een onrechtvaardig en onverdedigbaar systeem te vermijden, waarbij de kandidaten beneden een bepaald examengemiddelde bij voorbaat kansloos zou zijn. (Immers ook beneden een bepaald examengemiddelde van bijvoorbeeld 7 of 7,2 gaat het om kandidaten die aan de wettelijke eisen voldoen en bovendien een zeer behoorlijke kans hebben de propedeuse te halen en de studie af te ronden.) Ook wordt bij deze modaliteit het rendement van de opleiding waarschijnlijk nog licht verbeterd.

Belangrijk verschilpunt met het vorig compromis (gewogen loting) is dat in ieder geval vermeden wordt dat kandidaten met zeer hoge examencijfers worden uitgeloot. Afhankelijk van de omvang van het eerste deel (direct toelaten

op grond van het gemiddeld eindcijfer) kan op grond van empirische vergelijkingen in het verleden redelijk exact worden geschat waar de cesuur zal komen te liggen.

Overeenkomst met het gewogen loting systeem is uiteraard dat ook thans geloot blijft worden, in dit geval binnen de restgroep. In het onderhavige model zelfs ongewogen. Het argument voor dit laatste is dat verschillen in studieprestaties tussen de studenten binnen deze restcategorie toch te weinig uiteenlopen om een verfijnde en gecompliceerde wegingsprocedure te kunnen verdedigen.

Door sommigen wordt gereserveerd aangekeken tegen een vorm van loting. Maar de argumenten mogen hier nog eens herhaald worden. Het gaat hier om een groep, die niet tot de besten behoort voor wat betreft de eindexamencijfers. Wel hebben ze voldaan aan de wettelijke voorgeschreven toelatingseis: voortgezet onderwijs zonder deficiënties. Bovendien hebben ze een behoorlijke kans op succes in de studie. Als we dan niet beschikken over betrouwbare en valide methoden om binnen deze groep te differentieren ten aanzien van geschiktheid voor beroepsuitoefening, hun instelling en motivatie of andere persoonlijkheidsfactoren die van belang zouden zijn voor studie of voor vervulling van het beroep, en als we zelfs niet goed binnen deze groep kunnen differentieren ten aanzien van de toekomstige prestaties in het verloop van de studie, dan is loting het enige te verdedigen selectiemiddel. Ieder ander middel zou bij de huidige stand van zaken, neerkomen op schijnrechtvaardigheid, willekeur, subjectiviteit en kapitalisatie op vooroordelen; niet ondenkbaar is dat het aanleiding zou geven tot discriminatie, "klasse-selectie" of vriendjespolitiek. Als men niet weet wie van de (merendeels geschikte) kandidaten men moet afwijzen zonder onrechtvaardig te worden, dan moet het lot beslissen.

Enige bijzondere aandachtspunten

6.1 Decentrale toelating

De commissie heeft zich uitvoerig beziggehouden met de vraag of in haar voorstel een element kan worden opgenomen dat tegemoet komt aan de wens om aan instellingen (in het bijzonder de medische faculteiten) de mogelijkheid te bieden zich via het toelatingsbeleid te profileren. Zo'n element zou hierin kunnen bestaan dat een deel van de aspirant-studenten wordt toegelaten op grond van instellings specifieke criteria.

Als argument daarvoor wordt naast profilering aangevoerd dat het de autonomie en de eigen verantwoordelijkheid van de instellingen bevordert en inspeelt op verschuiving van de instellingen van hoger onderwijs naar een meer marktgericht systeem. Zo heeft prof. Meijerink tijdens de hoorzitting gewezen op de veranderende marktpositie van de universiteiten, de voortschrijdende differentiatie, en toenemende instellingsvrijheid. Een van de uitkomsten van, en daarmee consequenties voor het lotingsdebat is volgens hem dat de uitvoering van ontwikkelingen (op termijn) niet langer centraal geregeld hoeft te worden. Sommige leden in de commissie hebben voorts naar voren gebracht dat via de toelating ook het kwalitatieve onderscheid tussen instellingen kan worden aangescherpt. Het voortgezet onderwijs leidt immers op tot kritische mensen die bewust een keuze tussen instellingen kunnen maken.

Bespreking in de commissie heeft in de eerste plaats geleid tot het onderkennen van de noodzaak tot een verschillende benadering van het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroepsonderwijs. Redenen voor dit onderscheid: de schaalgrootte en daarmee de potentiële bestuurslasten (o.m. vanwege strategisch gedrag van studenten) verschillen aanzienlijk tussen wo en hbo. Ook het keuzegedrag van studenten verschilt in beide sectoren wezenlijk³⁷. Studenten in het wetenschappelijk onderwijs, kiezen, zeker bij de medische studierichtingen, in de eerste plaats voor de opleiding en pas in latere instantie voor de plaats of voor mogelijke kwalitatieve verschillen tussen instellingen. Ook heeft het wetenschappelijk onderwijs niet zoals het hbo een jarenlange traditie op het gebied van decentrale aanmelding en selectie.

Voorts zij gewezen op belangrijke verschillen tussen de opleidingen geneeskunde³⁸ en overige opleidingen in het hoger onderwijs. De geneeskundige opleidingen kennen een typerende combinatie van kostbaarheid en beperkte inzetbaarheid en onderscheiden zich voorts door gemeenschappelijke eindtermen. Aan de autonome vrijheid om daarvan per instelling af te wijken stelt de wet BIG (Beroepsuitoefening Individuele Geneeskunde) in feite grenzen. Het streven naar autonomievergroting kan als uitgangspunt bij het kiezen tussen centrale en decentrale selectie voor deze opleidingen derhalve niet worden

³⁷ Bakker, hoorzitting Cie Drenth, 22 oktober 1996

³⁸ Geldt eveneens voor vergelijkbare opleidingen als tandheelkunde, diergeneeskunde en farmacie

opgevoerd. Betoogd is voorts dat waar “centrale” overwegingen leiden tot zowel numerus fixus als eindtermen, het voor de hand ligt ook te kiezen voor een centrale selectie, temeer daar deze aanzienlijk efficiënter is dan decentrale selectie.

Ofschoon de commissie de argumentatie voor grotere autonomie en profilering in grote lijnen kan onderschrijven is zij op grond van de boven aangevoerde argumenten van mening dat thans voor de geneeskundige opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs decentrale selectie geen aanbeveling verdient. Zij tekent daarbij aan dat daar, waar wel mogelijkheden tot decentrale selectie aanwezig zijn, zoals bij opleidingen in het hbo, bijzondere aandacht nodig is voor de transparantie van het selectiesysteem. De “lot in eigen hand”-gedachte veronderstelt de mogelijkheid tot optimalisering van de toelatingkansen. Daarom zullen bij decentrale selectie in het hbo de criteria door de instelling vooraf duidelijk kenbaar moeten worden gemaakt. Omdat een gedecentraliseerd selectiesysteem gemakkelijk aanleiding kan geven tot een subjectieve beoordeling van de aanstaande studenten zal voorts van voldoende rechtsbescherming sprake moeten zijn.

De commissie heeft overwogen voor de numerus fixus-opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs of een meer beperkte, decentraal in te vullen beleidsruimte van de beschikbare plaatsen tegemoet zou kunnen komen aan de gedachte van “eigen kleur”, eigen koers, autonomie. Uitgangspunt zou kunnen zijn dat elke instelling desgewenst 10% van haar quotum kan toelaten op grond van door haarzelf vast te stellen criteria. Denkbare criteria zijn: geleverde sportieve prestaties, relevante werkervaring, gebleken buitengewone wetenschappelijke aanleg e.d.

De belangrijkste vraag is of de instellingen deze selectie moeten toepassen (1) voorafgaand aan de generale selectie, dus op het totaal van de aspirant-studenten, of (2) daarna, dus op het collectief dat zou zijn afgewezen. Alleen de eerste variant leidt tot daadwerkelijke profilering. Immers, als het gekozen instellingsspecifieke criterium gerelateerd is aan het generale criterium, zoals “wetenschappelijke aanleg” (dat waarschijnlijk verband houdt met hoge eindexamencijfers) dan is bij toepassing van de tweede variant nauwelijks additioneel effect te verwachten: de gegadigden met de hoge cijfers waren immers al toegelaten. Als het specifieke criterium daarentegen onafhankelijk is van het generale criterium (zoals dat aangenomen mag worden voor bijv. sportieve prestaties), dan is een substantieel deel van de aspirant-studenten (ca 1/3) die eraan voldoen ook al verdeeld over de acht instellingen, zodat opnieuw geen optimaal profilerend effect te verwachten is. Indien zou worden gekozen voor decentrale selectie achteraf, dan zou deze meer het karakter krijgen van de toepassing van een hardheidsclausule dan van een profileringsmaatregel. Eventueel zal die selectie dus plaats moeten vinden op een zo vroeg mogelijk tijdstip, maar in ieder geval voorafgaand aan de generale selectie. (variant 1). In elk geval verdient, ook voor een mogelijke beperkte beleidsruimte een decentrale selectie geen aanbeveling.

6.2 Wachtlijst

De wachtlijst is een variant op de numerieke toelatingsprocedure, waarbij zonder aanzien des persoons de rangorde op de lijst uitmaakt wie tot de oplei-

ding wordt toegelaten. De wachtlijst wordt, meestal in aanvulling op andere selectiecriteria, in sommige Europese landen toegepast. Toepassing van de wachtlijst is bepleit door de Belangengroep Lotgenoten. Tijdens de hoorzitting heeft een delegatie uit deze groep aangedrongen op een wachtlijstensysteem, waarbij de plaatsing wordt bepaald door zowel het jaar van aanmelding als de geschiktheid voor de studie.

Als belangrijkste voordeel van deze variant wordt genoemd dat het de betrokkene zekerheid biedt eens met de opleiding van voorkeur te kunnen beginnen en voorts dat het een eerlijk systeem is. Het systeem heeft voor de commissie als doorslaggevend nadeel dat het leidt tot een cumulatie van wachtenden (stuwmeervorming). In zijn meergenoemd advies merkt Warries hierover op dat het institutionaliseren van een wachtlijst op zichzelf reeds een bevorderende werking zal hebben op het ontstaan van een stuwmeer van wachtenden. De tijdens de hoorzitting uitgesproken verwachting dat stuwmeer “zichzelf wel oplost, omdat mensen met andere opties niet zo lang wachten”, is naar het oordeel van de commissie speculatief en niet waarschijnlijk. Een wachtlijststelsel leidt voorts tot een verhoging van de gemiddelde aanvangsleeftijd en een vergroting van de tijdsinterval tussen beëindiging van het voortgezet onderwijs en de aanvang van de studie. De commissie is, alles afwegende, van oordeel dat een wachtlijststelsel niet is aan te bevelen.

6.3 Werkervaring

De factor “werkervaring” verdient op grond van een complex aan overwegingen serieuze aandacht. Sommigen zien in werkervaring een mogelijkheid om anders dan door middel van eindexamencijfers invloed uit te oefenen op de toelatingkans. In Nederland is om die reden honorering van werkervaring, mits voldoende realiseerbaar, bepleit door het Interstedelijk Studenten Overleg. Ook de belangengroep “Lotgenoten” heeft werkervaring in bijvoorbeeld een ziekenhuis als een optie genoemd. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft de commissie verzocht oplossingen te bestuderen, waarbij gegadigden zoveel mogelijk zelf vorm en inhoud aan de eigen bestemming kunnen geven. Daarbij werd werkervaring als een te bestuderen mogelijkheid gesuggereerd.

Uit het in opdracht van de commissie verrichte vergelijkende onderzoek naar selectieprocedures voor het hoger onderwijs in een aantal West-Europese landen blijkt dat werkervaring in enkele landen een aanvullende rol speelt, naast schooldiploma's en eindexamencijfers.

Instellingen in Denemarken kunnen in de z.g. “quotum 2” regeling, behalve het gymnasium-diploma, ook de factor werkervaring laten meewegen, naast het bezit van het diploma van een beroepsopleiding of van een buitenlandse kwalificatie. De instelling bepaalt zelf welke criteria gebruikt worden en op welke wijze wordt vastgesteld of aan de criteria wordt voldaan..

Ook sommige Duitse Länder verlenen toegang op basis van werkervaring. Meestal is een afgeronde beroepsopleiding en enige jaren werkervaring voorwaarde om deel te kunnen nemen aan een toets of examen. De instellingen hebben hun eigen regels en uitzonderingen. Zo vraagt Sachsen een voltooid beroepsopleiding, drie jaar werkervaring en een toelatingsexamen aan de universiteit. In Berlijn kan werkervaring toegang geven tot de lerarenopleiding en

rechtswetenschappen. Hamburg stelt mensen met vier jaar werkervaring en een afgeronde beroepsopleiding in staat een toelatingsexamen te doen, enz. Finland kent een route voor degenen die geen geldige ingangskwalificatie hebben, maar die wel beschikken over diploma beroepsonderwijs of werkervaring in een relevant beroep (dit ter bepaling van de faculteit). Dit diploma of deze ervaring levert extra punten op. Men moet wel nog een toelatingsexamen doen. Deze route wordt vooral in het hoger beroepsonderwijs gebruikt. In 1996 werd daar ongeveer 20% van de eerstejaars toegelaten op grond van werkervaring. Het meewegen van werkervaring komt bij de universiteiten slechts sporadisch voor. Aanvankelijk hadden zij daarvoor vijf tot vijftien procent van hun capaciteit gereserveerd, maar tegenwoordig stroomt slechts 4% van alle eerstejaars in via deze route.

Noorwegen ontwikkelde in de jaren tachtig een systeem waarmee gegadigden extra punten konden verwerven om hun toelatingkans te vergroten. Dat kon door extra diploma's, werkervaring, wachttijd en tal van andere zaken. Het systeem leidde er toe dat veel kandidaten op allerlei wijzen probeerden hun puntental te vergroten, waardoor de kansen voor schoolverlaters steeds kleiner werden en het systeem steeds ondoorzichtiger. Tegenwoordig zijn de mogelijkheden om het puntental te vergroten sterk gereduceerd, waardoor de transparantie van het systeem aanzienlijk is verbeterd. Alleen de mogelijkheid om via het volgen van cursussen in het hoger onderwijs extra "punten" te halen wordt nog regelmatig gebruikt. Een tweede procedure geldt voor mensen zonder volledig diploma van het secundair onderwijs, die wel specifieke vaardigheden of werkervaring hebben. Rechtstreeks aanmelding bij de instelling staat open, waar ze op individuele basis middels gesprekken worden geselecteerd. Deze procedure wordt slechts in beperkte mate gebruikt, en vooral bij de technische opleidingen.

Het Zweedse toelatingsbeleid zal in de nabije toekomst belangrijk worden gewijzigd omdat de nieuwe regering niet tevreden is over het huidige selectiesysteem. Toelating onder de huidige regeling is mogelijk als voldaan is aan een aantal algemene eisen die gelden voor alle studies en aan specifieke eisen voor bepaalde studierichtingen. De algemene eisen worden door het parlement vastgesteld, de specifieke door de instellingen. Als algemene eis geldt of het bezit van een middelbaar schooldiploma of- voor diegenen die ouder zijn dan 25 jaar- minimaal vier jaar werkervaring en kennis van de Engelse taal. In het nieuwe meer centrale toelatingssysteem worden plaatsen verdeeld op basis van het middelbare schooldiploma. Daarnaast is er een toelatingstest. Er kunnen o.m. punten verdiend worden met vijf jaar werkervaring.

Uit het bovenstaande overzicht kan worden opgemaakt dat het begrip werkervaring op verschillende manieren wordt toegepast en gedefinieerd. Duidelijk is dat het meestal gaat om arbeidservaring die niet in het kader van een hoger onderwijsopleiding wordt verricht. Het moet dan ook worden onderscheiden van bijvoorbeeld een parkeerstudie. In landen waar werkervaring een rol speelt, is het vrijwel steeds bedoeld om gegadigden zonder het vereiste ingangsdiploma toch een kans op toegang tot het hoger onderwijs te verschaffen. Meestal is dan een aantal jaren werkervaring en/of een beroepsdiploma vereist. Daarnaast dient men vaak nog een toegangsexamen af te leggen. De bepaling van de relevantie van de werkervaring wordt bijna overal aan de instellingen overgelaten. Veelal gaat dit ten koste van de transparantie.

Het fenomeen werkervaring is in de commissie uitgebreid besproken omdat het de kandidaat in staat stelt zich door andere dan cijfermatige prestaties te kwalificeren. Bekeken is de mogelijkheid van gegarandeerde plaatsing voor degenen met de juisteingangskwalificaties, na werkervaring van een jaar in bijvoorbeeld een verpleeghuis. Dit zou duiden op een sterke motivatie, een reductie in de instroom opleveren en voor de toekomstige arts veel relevante ervaring kunnen betekenen. Gewezen is ook op bijkomende voordelen zoals een welkome verbetering in de behandeling van ouderen in een snel vergrijzend Nederland.

De KNMG heeft op de hoorzitting bij de verpleegstage inhoudelijke vraagtekens gezet. Het betreft een klinische stage terwijl minder dan de helft van de artsen maar in die sector werkzaam is. Bovendien komt volgens cijfers 75% van de afgestudeerden terecht in de curatieve sector en 25% in de niet-curatieve; 40% wordt medisch specialist.

De invoering van een dergelijke maatregel leidt voorts tot aanzienlijke uitvoeringscomplicaties. Zo zal het belonen van werkervaring in de medische sfeer naar verwachting leiden tot een grote toeloop van schoolverlaters en eerder afgewezen gegadigden op het zorgsysteem, hetgeen ongewenste druk op bijv. verpleeghuizen en zorginstellingen tot gevolg kan hebben. Ook zijn onvoorziene effecten voor degenen die zich voorbereiden op de verpleging als beroep niet uitgesloten en zullen er voldoende waarborgen moeten zijn voor het niveau van de zorgverlening. Daarnaast rijst de vraag of het uitgeoefende werk beoordeeld moet worden, en zo ja, hoe kan worden verzekerd dat dit op een enigszins objectieve en vergelijkbare manier geschiedt. Op centraal niveau zal door de overheid, moeilijk aan te geven zijn wat in voorkomende gevallen onder relevante werkervaring moet worden verstaan. Voor de opleiding geneeskunde kan in verpleeghuizen, ziekenhuizen e.d. nog wel een verwant arbeidsgebied worden aangewezen, maar voor andere opleidingen is dat in veel mindere mate het geval. Een en ander heeft tot gevolg dat werkervaring decentraal door instellingen zou moeten worden "ingevuld", hetgeen in andere landen heeft geleid tot een aanzienlijke afname van de transparantie van het systeem en een forse toename van de bestuurslasten bij met name grootschalige opleidingen.

De commissie opteert derhalve voor een voorzichtige aanpak. Het begrip werkervaring is niet gemakkelijk te definiëren. Het moet gaan om "beroepservaring". Het volgen van een andere studie valt daar in elk geval niet onder. Wel kan onder omstandigheden onderzoekervaring daaronder vallen. In verband met de bovengenoemde effecten voor met name het zorgveld zal het aantal voor werkervaring beschikbare plaatsen beperkt dienen te zijn. Wat de verdeling betreft geldt, gelet op ervaringen in het buitenland, dat slechts vanuit de instellingen kan worden uitgemaakt welke werkervaring relevant is. De commissie kiest er na ampele overweging voor om een beperkt deel van de plaatsen te reserveren voor werkervaring, maar wil de toewijzing van die plaatsen toedelen aan een door en uit de instellingen samengestelde commissie. Op deze wijze is enerzijds de decentrale inbreng gewaarborgd en wordt anderzijds een teveel aan individuele bestuurslasten voor de instellingen vermeden.

6.4 Deficiënties

Artikel 7.25 WHW vereist voor deelname aan het onderwijs bij bepaalde opleidingen dat een of twee vakken deel hebben uitgemaakt van het eindexamen. Van een deficiëntie is sprake wanneer een of meer van dergelijke verplichte vakken ontbreken. Als gevolg van de omnivalentie van het huidige vwo-, havo, of mbo-diploma kunnen scholieren met een onvoldoende vakkenpakket toch meedoen aan de lotingsprocedure voor opleidingen met een inschrijvingsbeperking. Als zij worden ingeloot, krijgen zij een voorlopig bewijs van toelating dat het volgend jaar recht geeft op inschrijving, mits de betrokken deficiëntie is weggewerkt. Een deel van degenen die aan de loting deelnemen heeft derhalve een deficiënt vakkenpakket en dingt met volledig gekwalificeerde studenten mee naar een (voorlopig) bewijs van toelating. Die groep beperkt aldus de inlotingskansen van aankomende studenten die wel over het vereiste vakkenpakket beschikken.

De commissie heeft overwogen dat als er wegens gebrek aan beschikbare plaatsen onvermijdelijk keuzen moeten worden gemaakt, die keuze zich dient te beperken tot kandidaten die voldoen aan de ingangseisen van de opleiding. Daarmee wordt de inlotingskans van degenen die wel aan de ingangskwalificaties voldoen verhoogd. Op basis van bovenstaande overwegingen beveelt de commissie aan het recht om aan de loting deel te nemen te reserveren voor degenen aantoonbaar over het vereiste vakkenpakket beschikken.

Daarbij moet rekening worden gehouden met het feit dat leerlingen in het voortgezet onderwijs thans twee jaar voor hun eindexamen hun pakketkeuze definitief bepalen. Deze groep zal een anticipatiemogelijkheid moeten worden geboden. Een overgangsfase van twee jaren lijkt daarvoor voldoende, omdat dit betrokkenen ruimschoots de tijd geeft eventuele deficiënties in hun profiel weg te werken. Voor mbo-leerlingen en leerlingen die deelnemen aan de krachtens de Wet educatie en beroepsonderwijs geregelde opleidingen geldt een soortgelijke redenering.

Een indruk van de omvang van dit verschijnsel kan worden verkregen uit de cijfers voor de opleiding geneeskunde voor het studiejaar 1995/1996. Het voorbeeld geneeskunde is gekozen omdat verreweg het grootste deel van de problematiek daar speelt. De Informatie Beheer Groep (IBG) gaf aan dat er voor het studiejaar 1996/97 maximaal 1206 van de 6093 aanmelders deficiënt zijn en voorts dat van de 5395 gegadigden die uiteindelijk deelnamen aan de loting er 566 een VWO-deficiëntie hadden, terwijl er 460 met een andere vooropleiding in eerste instantie als deficiënt werden aangemerkt. Ruwweg een vijfde deel van degenen die aan de loting deelnemen is volgens deze opgave mogelijk deficiënt en dingt wel met volledig gekwalificeerde studenten mee naar een (voorlopig) bewijs van toelating.

Inmiddels heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, met kennis van de commissie, een wetsontwerp met bedoelde strekking bij de Tweede Kamer ingediend. Nog tijdens de adviesperiode stelde de minister de commissie in kennis van zijn voornemen om met spoed een wetswijziging te bevorderen om gegadigden met een deficiënte vooropleiding niet aan de loting te laten deelnemen. De commissie heeft daarop laten weten dat vrijwel iedere door haar gehoorde organisatie het nog langer meedoen van scholieren

met een deficiënt vakkenpakket afwijst. Zij heeft daaraan toegevoegd dat naar haar mening geen tegenargumenten tegen deze stellingname zijn in te brengen.

Bijlagen

1. Minderheidsstandpunt student-lid Mw. L.A. Hanekamp
2. Samenvattingen van :
 - 2.1 Landenstudie CSHOB (Kaiser, c.s)
 - 2.2 Lotingscategorie en studiesucces (Roeveld)
 - 2.3 Opinie-onderzoek SCO (Wilbrink)
3. Achtergrondgegevens, kwantitatieve analyses

Bijlage 1

1. Minderheidsstandpunt Mevr. L. A Hanekamp

1. Het meerderheidsstandpunt van de Commissie Toelating Numerus Fixus-opleidingen (hierna 'de Commissie') luidt als volgt: 50% van de jaarlijks beschikbare plaatsen voor aspirant-studenten geneeskunde is beschikbaar voor de hoogste gemiddelde eindexamencijfers, 40% van de plaatsen wordt via ongewogen loting verdeeld met maximaal twee lotingskansen, 10% van de plaatsen wordt gereserveerd voor aspirant-studenten met 'relevante werkervaring' (maximaal één keer beroep op te doen) en een quotum wordt gereserveerd voor bijzondere gevallen. Het uitgangspunt hierbij is het in sterke mate benadrukken van eindexamencijfers.

Mijn afwijkende opvattingen betreffen vooral dit laatste aspect, waarbij ik mij zal concentreren op de studie geneeskunde.

2. Wat is de relevantie van gemiddelde eindexamencijfers? Deze zeggen niet per definitie iets over inspanning. Hoge cijfers duiden lang niet altijd op inspanning van de leerling. Voor wat lagere cijfers kan ook veel inspanning geleverd zijn zonder dat er sprake hoeft te zijn van een 'domme' leerling. Eindexamencijfers zeggen evenmin zonder meer iets over motivatie; daarbij geldt dezelfde argumentatie als hiervoor.

Eindexamencijfers hebben ook een relatieve waarde in verband met de opbouw van de cijfers (combinatie van het centraal schriftelijk eindexamen en school onderzoeken die per school verschillen) en de vele factoren die van invloed zijn bij de totstandkoming van cijfers, bijvoorbeeld nevenactiviteiten en persoonlijke omstandigheden.

Eindexamencijfers blijken wat betreft hun voorspellende waarde voor studiesucces bij de studie geneeskunde ook weinig waardevol te zijn: met de propeuse is er een geringe correlatie (.32) en met de afronding van de tweede fase, na de co-schappen -basisarts, een nog geringere correlatie (.10). Verder hebben eindexamencijfers geen directe relevantie wat betreft het al dan niet worden van een 'goede arts'. Eindexamencijfers zeggen feitelijk alleen iets over cerebrale intelligentie; zij zeggen vrijwel niets over sociale en emotionele intelligentie.

3. Wat zegt de door de Commissie op 22 oktober 1996 gehouden hoorzitting over de waarde van eindexamencijfers? De meningen hierover waren verdeeld. De groeperingen waren in grote lijnen als volgt verdeeld:

Groep I: Stichting Lotgenoten, ISO, LSVb, deel CMHF, KNMG en Studentbestuursleden Overleg Geneeskunde (SOG): deze merkten op dat niet of niet alleen naar cijfers zou moeten worden gekeken en de betekenis van cijfers niet zou moeten worden aangescherpt, en

Groep II: DMW, VSNU (Dhr. Meijerink), deel CMHF, VNO-NCW: deze be- toonden zich wel voorstander van het kijken naar cijfers, waarbij zij dit crite- rium eventueel zelfs wilden aanscherpen.

Daarbij merk ik op dat DMW enkele voor- en nadelen van het meenemen van factoren als motivatie (aantal keren uitgeloot) en activiteiten noemde. Verder merk ik op dat ik de HBO-Raad buiten beschouwing heb gelaten in verband met de specifieke problematiek die hij aan de orde stelde (HBO algemeen: cognitieve en aanvullende eisen). Overigens is SOG niet op de hoorzitting aan- wezig geweest, maar ik heb ze geraadpleegd hierover en daarom bij Groep I ondergebracht.

Aangezien de meningen zo verdeeld zijn, is een weging noodzakelijk. Het valt op dat de groeperingen die door de numerus fixus problematiek direct in hun belang getroffen worden (zie grootste deel groep I), duidelijk aangeven dat cijfers te relatief van karakter zijn om (nog zwaarder dan thans) te benadruk- ken, en dat als men naar cijfers kijkt, dat niet het enige criterium zou moeten zijn. Zij dringen aan op elementen als motivatie en werkervaring die in een bepaald systeem zouden moeten worden verwerkt: meer het lot in eigen han- den en het belonen van inspanning waaruit motivatie blijkt.

Groep II bestaat daarentegen uit groeperingen die niet direct in hun belang getroffen zijn als het om de selectiesystematiek gaat, en die (derhalve?) ook geen grote onvrede hebben met het huidige systeem. Dit is niet verwonder- lijk, omdat zij immers een luxeprobleem hebben: er zijn in hun ogen genoeg geschikte kandidaten, welk systeem men ook kiest. Behoeftte aan verandering is er niet echt bij hen.

4. Mijns inziens zal men er niet om heen kunnen (om te proberen) de ele- menten motivatie en werkervaring op te nemen in het selectie-systeem. Deze commissie is immers ingesteld om te kijken of er aan de onvrede (van o.a. Groep II) kan worden tegemoet gekomen. Als men het meeste waarde zou hechten aan de meningen van groeperingen die niet direct in hun belang wor- den getroffen en die ook nooit duidelijk onvrede over het huidige stelsel heb- ben geuit, dan zou men voorbij gaan aan de wel direct in hun belang getrof- fen groeperingen die grote onvrede met het bestaande systeem regelmatig hebben geuit. Door het in sterkere mate dan thans benadrukken van eindexa- mencijfers komt men op geen enkele manier aan deze onvrede tegemoet. Integendeel. De consequentie zal zijn dat er op zeer korte termijn een nieuwe commissie ingesteld zal moeten worden. In dat opzicht is het jammer dat de patiëntenconsumentenorganisatie niet is gehoord. Vermoedelijk zou de Com- missie dan hebben gehoord dat eventuele tekortkomingen bij artsen vooral worden geconstateerd ten aanzien van relationele -en communicatieve aspek- ten. Voorlichting en begeleiding door en de attitude van artsen worden vaak gekritiseerd.

5. Er zijn grote nadelen verbonden, zoals ook de Commissie lijkt te erkennen, aan het zwaar benadrukken van hoge eindexamencijfers:

- het uitlokken van 'strebergedrag' op middelbare scholen; leerlingen streven slechts naar hoge cijfers;

- het leidt tot intensieve competitie, ongewenst strategisch gedrag en frustraties;
- het ontplooiën van nevenactiviteiten op school wordt geremd: alleen schoolprestaties (= hoge cijfers) tellen; tijdens de studie zelf is het ontplooiën van nevenactiviteiten ook nauwelijks meer aan de orde in verband met de prestatiebeurs van vier jaar waarbij opnieuw alleen (studie-)prestaties tellen; zo creëer je 'boekendokters'; (studenten hebben alleen maar met de neus in de boeken gezeten en geen 'levenservaring' kunnen opdoen);
- na het eindexamen is er indien men lager heeft gescoord dan het hoogste gemiddelde maar één mogelijkheid om je kans te vergroten: het VWO eindexamen nog een keer doen (hetgeen lang niet altijd zal helpen en bovendien niet wenselijk is);
- zoals het in het meerderheidsstandpunt is verwerkt, bestaat er onzekerheid over welk gemiddeld eindexamencijfer directe toelating biedt.

6. Mijn grootste bezwaar tegen de huidige loting is dat in de geneeskunde geïnteresseerde aspirant- studenten zeer beperkte invloed (zie onder 8) kunnen uitoefenen op hun lot (zie ook hierboven vermelde Groep I bij de hoorzitting, Rapport Wiegersma 1978 en HOOP 1996, waarin toch ook de relevante werkervaring genoemd wordt als iets wat een grotere kans op inloting zou moeten opleveren, en Minister Ritzen bij de installatie van de Commissie); het, zoals nu gebruikelijk is, alleen kijken naar eindexamencijfers is veel te eenzijdig, biedt nauwelijks de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op het eigen lot en is lang niet altijd het belonen van inspanning.

Relevante werkervaring waaruit gericht motivatie blijkt, moet aanzienlijk gewicht krijgen in een systeem, zodat inspanning beloond wordt en men dus meer 'lot in eigen hand' heeft. Ik noem een aantal overwegingen:

- werkervaring laat motivatie zien en wordt zo indirect meetbaar;
- de aspirant-studenten denken zelf veel beter na over hun studiekeuze: zij kunnen hun eigen motivatie toetsen;
- het beschikken over relevante werkervaring verhoogt de kans op 'betere artsen': ze hebben ervaring opgedaan in het omgaan met patiënten (geduld, begrip); hun sociale en emotionele intelligentie wordt verder ontwikkeld; zij krijgen waarschijnlijk meer respect voor verpleegkundigen; de relevante werkervaring komen hun attitude, communicatie en relationele vaardigheden ten goed;
- het meewegen van relevante werkervaring biedt een mogelijkheid om (evt. na uitloting) iets nuttigs te doen en daarmee de kans op een plaats te vergroten; inspanning belonen dus en meer 'lot in eigen hand'.

7. In het meerderheidsstandpunt wordt geadviseerd 10% van de plaatsen te reserveren voor aspirant-studenten met relevante werkervaring, waarbij de aspirant-student hier slechts één maal een beroep op mag doen. Deze manier van plaatsen toebedelen zou tegemoet kunnen komen aan de gedachte van 'lot in eigen hand', het belonen van inspanning en HOOP 1996 (het beschikken over relevante werkervaring zou een grotere kans op inloting moeten opleveren). Nu het echter slechts een klein aantal plaatsen betreft (ongeveer 165) en het ook nog beperkt is tot één kans, zal het de kans op een plaats hoogstwaarschijnlijk niet vergroten en is er derhalve geen sprake van het belonen van inspanning en/of het 'lot in eigen hand'.

8. De relatieve waarde van eindexamencijfers en de nadelen verbonden aan het zwaar benadrukken ervan, brengen mij tot de conclusie dat het niet voor de hand liggend en zelfs onverstandig is om aan eindexamencijfers een nog grotere waarde toe te kennen bij de toelating tot numerus fixus studies dan ze bij de huidige gewogen loting al hebben. Het uitgangspunt van het meerderheidsadvies kan ik daarom niet onderschrijven.

Daarbij komt dat het advies van de meerderheid een belangrijke negatieve consequentie heeft: de inlotingskans van de aspirant-studenten met wat lagere gemiddelde eindexamencijfers wordt aanzienlijk verkleind. Dit is de grootste groep die nu moet loten om (ongeveer) 665 plaatsen. Voor dit nadelige gevolg van het uitgangspunt van het meerderheidsstandpunt zie ik geen enkele rechtvaardiging.

De Commissie probeert dit nadelige gevolg op twee manieren te ondervangen: aspirant-studenten met een deficiënt vakkenpakket mogen niet aan de loting deelnemen en het aantal maal dat men aan de loting deel mag nemen, is beperkt tot twee. Wat betreft het niet laten meeloten van deficiënte vakkenpakketten ben ik het eens, maar door de beperking van het aantal maal dat aspirant-studenten mogen deelnemen aan de loting, heeft deze grootste groep wel een zeer beperkte mogelijkheid om invloed uit te oefenen op hun lot. De ongewogen loting biedt hun geen enkele mogelijkheid hiertoe en eventuele relevante werkervaring zal hun kans op een plaats hoogstwaarschijnlijk niet vergroten gezien het kleine aantal plaatsen dat hiervoor ter beschikking is gesteld, de te verwachten aantallen die relevante werkervaring op zullen gaan doen en de beperking van het aantal maal tot één dat men er een beroep op mag doen. Het beperken van het aantal maal meeloten tot twee leidt tot schrijnende gevallen nu het lot helemaal over hun toekomst zal beslissen.

9. De huidige wegging van cijfers biedt voor ieder aspirant-student een reële mogelijkheid om één categorie (half cijfer) hoger te komen, waardoor hij/zij zijn/haar kans op een plaats iets kan vergroten. Daarnaast zou het echter mogelijk moeten worden gemaakt de kansen op een studieplaats aanzienlijk te vergroten door het opdoen van 'relevante werkervaring'.

Een voorstel dat met beide aspecten rekening houdt, zou kunnen zijn: een deel van de plaatsen gewogen loten, en een ander deel toewijzen op basis van (gewogen) relevante werkervaring.

Hoe groot de delen moeten zijn, is afhankelijk van de grootte van de groep die beschikt over relevante werkervaring, omdat wel bewerkstelligd moet worden dat deze werkervaring de kans op een plaats daadwerkelijk (aanzienlijk) vergroot. Een ander voorstel is denkbaar in de vorm van een puntensysteem: er worden punten toegekend aan de hoogte van het gemiddelde eindexamencijfer, aan het beschikken over relevante werkervaring en (eventueel) aan uitloting.

Met deze punten kan men dan aan een gewogen loting deelnemen: hoe meer punten de aspirant-student heeft verzameld, hoe groter de kans op inloting. Onder relevante werkervaring zou kunnen vallen een jaar werken in een verpleeghuis of andere instelling voor gezondheidszorg.

De Commissie heeft onderzoek laten doen naar de vraag of er in omringende landen gekeken wordt naar het criterium 'relevante werkervaring'. Het is evenwel duidelijk dat voor de precieze invulling van het begrip 'relevante werkervaring' nader inhoudelijk onderzoek en operationalisering wenselijk zou zijn.

10. Afsluitend merk ik op dat ik de gedachte van 'inspanning belonen' om recht te doen aan de gedachte van 'lot in eigen hand', te weinig terug zie in het meerderheidsstandpunt. Het direct toelaten van de hoogste gemiddelde eindexamencijfers beantwoordt hier niet aan. Er is geen direct verband tussen de hoogte van een gemiddeld eindexamencijfer en inspanning. Bovendien zijn er vele nadelen verbonden aan het accentueren van eindexamencijfers. Wat betreft het deel van de plaatsen dat door middel van een ongewogen loting verdeeld zal worden, is er ook geen plaats voor het belonen van inspanning en dus 'lot in eigen hand'. Zeker niet als het aantal maal dat iemand mee mag loten wordt beperkt tot twee. Het deel van de beschikbare plaatsen dat op basis van 'relevante werkervaring' verdeeld zal worden, zou een antwoord kunnen zijn op de vraag naar het belonen van inspanning. Aangezien het hier echter slechts (ongeveer) 165 plaatsen per jaar betreft en het beperkt is tot één kans, kan (hoogstwaarschijnlijk) niet gesproken worden van een toenemende kans op een plaats en dus het belonen van inspanning ('lot in eigen hand'). Her meerderheidsadvies van de Commissie beantwoordt niet voldoende, zo concludeer ik, aan de aan de Commissie verstrekte opdracht. Er is te weinig recht gedaan aan twee van de drie accenten die Minister Ritzen de Commissie bij de installatie heeft meegegeven, namelijk het analyseren van de mogelijkheden van relevante werkervaring als mogelijkheid om meer tegemoet te komen aan persoonlijke kwaliteiten bij de toegang tot de opleiding en het zoveel mogelijk zelf vorm en inhoud aan de eigen bestemming kunnen geven: 'lot in eigen hand'.

2. Samenvattingen beleidsgerichte studies

2.1 Samenvattende analyse van de toegangs- en selectieprocedures voor het hoger onderwijs

In deze samenvattende analyse wordt een overzicht gegeven van de overeenkomsten en verschillen in doelstellingen van selectie, selectieprocedures en selectiecriteria zoals die in de onderzochte landen zijn waargenomen. Vervolgens komt de vergelijking van de beoordeling van de selectieprocedures aan de orde. Aan de hand van de geconstateerde overeenkomsten en verschillen zullen we nagaan of gelijke procedures op een gelijke wijze worden beoordeeld.

Toegang- en selectieprocedures bekeken en vergeleken

De doelstellingen voor selectie

Uit de literatuur en de gesprekken met mensen uit het veld komt een scala van doelstellingen voor het selecteren van kandidaten voor hoger onderwijs naar voren. De meest genoemde doelstellingen zijn:

- afstemmen van de (sterk gegroeide) instroom op de beperkte opleidingscapaciteit. In Denemarken, Duitsland, Finland, Noorwegen en (in mindere mate) Frankrijk (voor wat betreft de universiteiten) komt deze doelstelling naar voren. Daarbij merken we op dat de bottleneck niet alleen bij het hoger onderwijs wordt gelegd maar soms ook bij opleidingscapaciteit, in de vorm van stages e.d., van andere actoren (zoals academische ziekenhuizen).
- afstemmen van de vraag naar hoger onderwijsplaatsen op de vraag van de arbeidsmarkt naar hoger opgeleiden. In Denemarken, Finland en Zweden komt deze doelstelling ter sprake. Ook in Vlaanderen wordt ten aanzien van de discussie rond de instroom in medicijnen de verwachte arbeidsmarktsituatie als argument gebruikt. In Frankrijk speelt de arbeidsmarkt in de selectieve sector, met name bij de Grandes Écoles een rol. Daarbij wordt de instroom echter niet afgestemd op de vraag van de arbeidsmarkt maar wordt de instroom beperkt om de arbeidsmarktsituatie voor de afgestudeerden gunstig te houden.
- bevorderen van de allocatieve efficiëntie: door het selecteren op merites en persoonskenmerken probeert de overheid of de instelling de uitval tijdens de studie te beperken (Denemarken, Frankrijk en Vlaanderen) of de verblijfsduur te verkorten (Noorwegen)
- waarborgen van de kwaliteit. Deze doelstelling wordt alleen in Noorwegen genoemd.
- bevorderen van de deelname van bepaalde groepen. In Zweden en Finland zijn daarover doelstellingen geformuleerd, met name over de deelname van 'oudere' studenten.

In het algemeen kampen de ons omringende landen met een nog steeds groeiende vraag naar hoger onderwijs. De meeste landen, Vlaanderen vormde tot voor kort een uitzondering hierop, passen dan ook wel een of andere vorm van selectie toe. Veelal is de vraag zo groot dat zelfs voor praktisch alle opleidingen, in ieder geval voor medicijnen, tandheelkunde en diergeneeskunde, moet worden geselecteerd. Vooral de beperkte opleidingscapaciteit en arbeidsmarktoverwegingen spelen hierbij een belangrijke rol.

Vaststelling van de instroomcapaciteit

Voor die programma's waar het aanbod van kandidaten de gewenste dan wel mogelijke instroomcapaciteit van de instellingen overschrijdt moet de daadwerkelijke instroomcapaciteit worden vastgesteld. Daarbij spelen twee actoren een rol: de overheid en de instellingen. Uit de beschrijvingen blijkt dat er duidelijke verschillen zijn in de verantwoordelijkheden van beide actoren. Met uitzondering van de Franse Grandes Écoles heeft de overheid in alle gevallen een zekere verantwoordelijkheid. In Duitsland, Frankrijk (universiteiten), Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk is die verantwoordelijkheid het grootst: de overheid stelt de capaciteit vast en de instellingen mogen daar slechts marginaal van afwijken. In Finland en Zweden ligt de verantwoordelijkheid meer bij de instellingen: de overheid stelt een doel voor de uitstroom vast en de instellingen mogen deze doelstelling zelf vertalen in de daartoe benodigde instroomcapaciteit. De situatie in Denemarken is een mengvorm waarbij de overheid voor een beperkt aantal programma's zelf de capaciteit bepaalt en het voor de overige programma's aan de instellingen overlaat.

Vaststelling criteria

Ook bij de vaststelling van de criteria onderscheiden we twee actoren: de overheid en de instellingen. Hoewel de vaststelling binnen de instellingen veelal op een 'lager' niveau plaatsvindt (faculteit, vakgroep of zelfs individueel docent) beperken we ons hier der overzichtelijkheidshalve tot de genoemde tweedeling.

Zagen we bij de bepaling van de instroomcapaciteit een relatief grote verantwoordelijkheid bij de overheid, bij de vaststelling van de criteria is de rol van de instellingen groter. In Denemarken is de rol van de instellingen het grootst; de benodigde goedkeuring door de overheid is slechts een formaliteit. In de meeste andere landen stelt de overheid bepaalde basiseisen voor de toegang tot het hoger onderwijs vast maar mogen de instellingen aanvullende eisen stellen aan de kandidaten. Alleen in Vlaanderen en in Duitsland (bij de ZVS-procedure) is de rol van de instelling minimaal.

Reikwijdte van de selectieprocedures

Het aantal programma's waarbij geselecteerd wordt verschilt aanzienlijk tussen de beschreven landen. In Vlaanderen wordt slechts voor enkele programma's geselecteerd; in Denemarken is het aantal programma's met een officiële numerus clausus ook beperkt maar vindt er voor een groot deel van de programma's toch selectie plaats. In Duitsland en Frankrijk vindt selectie voor een aanzienlijk deel van de programma's plaats, terwijl in het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en Finland bij vrijwel alle programma's wordt geselecteerd.

Zoals boven vermeld vindt selectie in de meeste gevallen plaats op grond van het verschil tussen vraag en aanbod van instroomplaatsen. Dit verschil wordt veroorzaakt door de budgettaire ruimte die een overheid c.q. een instelling heeft en het aantal kandidaten. Vooral een snelle en grote stijging in het aantal kandidaten (zoals in Noorwegen en Frankrijk) kan tot een grote frictie - en daardoor tot een toename van selectiviteit -leiden.

Aanmeldingsprocedures

De in dit rapport behandelde toelatingssystemen kunnen in de volgende drie categorieën worden gerangschikt:

- systemen die functioneren als een centrale plaatsingsinstantie die een aspi-

rant-student koppelt aan een hoger-onderwijsinstelling c.q. onderwijsprogramma op basis van vastgestelde criteria en concurrentieprincipes zoals in Duitsland en Zweden.

- systemen die het algemene kader bieden waarbinnen het selectieproces plaatsvindt, maar waar binnen de feitelijke toelating is overgelaten aan de instelling zelf, zoals in het Verenigd Koninkrijk en Denemarken (quotum 2).
- systemen die simpelweg uitgaan van het direct contact tussen kandidaat en hoger-onderwijsinstelling. Dit is het geval in Duitsland (zonder Abitur), Finland, Vlaanderen en Frankrijk.

Gezien de sterke toename in het aantal kandidaten is de druk op de instellingen fors toegenomen. De noodzaak om tot een efficiënt systeem voor de administratie en verwerking van aanmeldingen te komen is daardoor eveneens toegenomen. De recente ontwikkelingen in Denemarken, Noorwegen en Finland geven dit aan.

Schema 1: Selectieprocedures

		doelstellingen	bepaling capaciteit	bepaling criteria	wijze van aanmelden	reikwijdte
Denemarken	quotum 1	1, 2, 3				
	quotum 2	1, 2, 3				
Duitsland	met Abitur	1				
	zonder Abitur					
Finland	universiteiten	1, 2, 5				
	AMK	1, 2, 5				
Frankrijk	universiteiten	1, 3				
	overig	2				
Noorwegen		1, 3, 4				
Ver. Koninkr.						
Vlaanderen		2, 3				
Zweden		2, 5				

Doelstellingen

1. afstemmen groei op capaciteit
2. afstemmen instroom op arbeidsmarkt
3. verbeteren allocatieve efficiëntie
4. waarborgen kwaliteit
5. bevorderen van deelname van bepaalde groepen

Vaststelling capaciteit en criteria

	bepaling gebeurt voornamelijk door centrale overheid
	centrale overheid stelt globaal kader; instellingen bepalen exact
	bepaling gebeurt voornamelijk door instelling
	bepaling gebeurt voor enkele programma's door centrale overheid, voor de rest door instelling

Wijze van aanmelden

	aanmeldingen bij een centrale instantie die uiteindelijk ook selecteert
	aanmelding bij een centrale instantie die alleen een administratieve/coördinerende rol vervult
	aanmelding bij instelling

Reikwijdte

	vrijwel alle programma's
	groot aantal programma's
	beperkt aantal programma's
	(vrijwel) geen programma's

———— De criteria kritisch bekeken.

Uit het bovenstaande komt een veelheid aan selectiecriteria naar voren. Deze criteria hebben onderverdeeld in drie categorieën: merites, persoonskenmerken en overige.

———— Merites

De criteria die onder deze categorie vallen maken een onderscheid tussen de kandidaten die de relevante kennis en vaardigheden hebben en zij die dat niet

hebben. Het bezit van relevante kennis en of vaardigheden wordt in de beschreven landen op een aantal manieren vastgesteld.

In alle landen is het bezit van een 'kwalificerend' diploma van het secundair onderwijs een basisvoorwaarde voor toegang tot het hoger onderwijs. In de meeste landen kan ontheffing van die voorwaarde worden verkregen. Het bezit van een vakdiploma, eventueel aangevuld met relevante werkervaring, is in die landen ook een toegangsbewijs, hoewel het veelal niet tot alle programma's toegang biedt. Ook kandidaten met buitenlandse diploma's worden in alle landen van de bovengenoemde basisvoorwaarde ontheven.

Naast het bezit van het kwalificerend diploma geldt in alle landen het gemiddeld eindcijfer als extra selectie criterium: valt dit cijfer onder een minimum dan is directe toegang niet mogelijk en moet op een andere manier toegang worden verkregen. Dit extra criterium geldt in een aantal landen niet voor alle programma's.

Een volgend selectie criterium is het vakkenpakket waarin examen is afgelegd. Voor sommige programma's, vooral in de technische, exacte en medische wetenschappen, moeten de kandidaten examen hebben afgelegd in bepaalde vakken, vooral wis- en natuurkunde. Ook hier geldt dat dit criterium in alle landen wordt gebruikt.

Het gebruik van een toelatingsexamen als selectie criterium naast het kwalificerend diploma is minder wijdverbreid. Alleen in Frankrijk (gesloten sector), Finland en Denemarken (quotum 2) wordt een toelatingsexamen gebruikt. In Vlaanderen wordt een toelatingsexamen voor medicijnen ingevoerd.

Hierboven is 'werkervaring' al als extra criterium aangestipt. In de meeste gevallen wordt werkervaring gezien als een extra eis als het kwalificerend diploma van een 'lager niveau' dan gebruikelijk is. In Denemarken (quotum 2), Finland (vooral bij AMK), Noorwegen, Duitsland (bij wachttijd en toegang zonder Abitur) en in Zweden wordt werkervaring veelal als extra 'verworvenheid' gezien die de kans op toegang vergroot. In welke gevallen de werkervaring relevant is en in welke mate ze de kans op toelating beïnvloedt wordt door de instellingen zelf van geval tot geval bepaald.

Persoonskenmerken

Van de in de eerste paragraaf genoemde persoonskenmerken zijn is alleen de leeftijd als criterium gevonden. Geslacht en etniciteit worden niet als zodanig als selectie criterium gebruikt. Alleen in Duitsland worden 'sociale' kenmerken gebruikt bij de toewijzing van de studieplaats.

Leeftijd wordt in Zweden (in de 25+4 regeling), in Finland (stimulering van instroom van schoolverlaters en van 'oudere' studenten) en in Duitsland (bij bepaling wachttijd en bij toegang zonder Abitur) gebruikt.

Overige criteria

De 'wachttijd' wordt alleen in Duitsland gebruikt als criterium. Als een kandidaat geen toegang kan krijgen op grond van zijn gemiddelde eindexamencijfer dan komt hij of zij op een wachtlijst. De verhouding tussen vraag en aanbod bepaalt hoelang die lijst is en hoelang de kandidaat dus op toelating moet wachten.

Dit criterium verschilt van het gebruik van wachtlijsten in Noorwegen en Denemarken en het gebruik van 'clearing lists' in het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Plaatsing op zo'n wachtlijst biedt geen garantie op een plaats; het wachttijden-regime wel.

In een aantal landen wordt ook de motivatie van de kandidaten als selectie-criterium gebruikt. In Frankrijk (gesloten sector), Zweden en in mindere mate Denemarken, Finland en Duitsland wordt met tests of gesprekken de motivatie van de kandidaten vastgesteld. De regionale herkomst wordt slechts in één land gebruikt: in Frankrijk, bij de selectie voor universiteiten.

Schema 2: Selectiecriteria

	school- diploma	gem. cijfer	vakken- pakket	wak- diploma	buitenl. dipl	toelatings examen	werk- ervaring	leeftijd	wachttijd	wachtdi- jst	motivatie	regio
Denemarken	qu 1											
Duitsland	qu 2											
	met Abitur											
	wachttijdreg.											
	zonder Abitur											
Finland	univ											
	AMK											
Frankrijk	univ											
	overig											
Noorwegen												
Ver. Kon.rijk												
Vlaanderen												
Zweden												

algemeen gebruikt
 voor bepaalde programma's gebruikt
 niet gebruikt

Het tweede deel van de beschrijvingen van de nationale systemen van selectie betrof een beoordeling van de selectieprocedures op een aantal punten/dimensies. Bij deze beoordelingen hebben de respondenten geen oordeel per selectie criterium gegeven maar van een procedure in haar geheel of zelfs van alle gehanteerde selectieprocedures gezamenlijk. Tegen deze achtergrond is het niet mogelijk partiële uitspraken te doen over de samenhangen tussen individuele selectiecriteria en de scores op de beoordelingsdimensies. Dit betekent ook dat in de Nederlandse discussies over de selectieprocedures met terughoudendheid gebruik gemaakt moet worden van de gerapporteerde beoordelingen van procedures.

De centrale vraag bij de analyse van gerapporteerde beoordelingen is 'Waar wordt een procedure vanuit de achtereenvolgende dimensies negatief beoordeeld en welke redenen worden daarvoor aangehaald?'

Doelmatigheid

In de inleiding is de doelmatigheid omschreven als de verhouding tussen de mate van doelbereiking en kostenefficiëntie. Met name waar de vraag naar hoger onderwijs het beschikbare aantal plaatsen aanzienlijk overstijgt, wordt veel belang gesteld in een efficiënt toelatingssysteem. In zekere zin lijkt een beoordeling van dit criterium afhankelijk van de nationale behoefte om de toegang te reguleren alsmede de schaal waarop dit plaatsvindt. In het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Frankrijk gaat het om enorme studentenaantallen die over een groot aantal instellingen moeten worden verdeeld. In Scandinavische landen is het aantal studenten en instellingen kleiner, maar hier overstijgen de aanmeldingen de feitelijke capaciteit ruimschoots (een derde tot meer dan de helft in Noorwegen) hetgeen doelmatige afweging noodzakelijk maakt. Een computer-gestuurd systeem zoals in Zweden, kan bijvoorbeeld worden uitgevoerd binnen een beperkte tijd en kan grote aantallen aanvragen betrekkelijk goedkoop verwerken. Om deze reden wordt het Zweedse systeem als vrij efficiënt beschouwd. Ook het Duitse systeem zoals door ZVS gehanteerd en het nieuwe gecentraliseerde aanmeldingssysteem in Noorwegen worden als kostenefficiënt beschouwd.

In het algemeen heeft in veel landen een centraal systeem de functie van een clearing house met als doel het verzamelen van informatie over de vraag naar hoger onderwijs en de verspreiding van die informatie aan geïnteresseerde actoren: individuele aanvragers, instellingen, overheid.

Het Britse systeem daarentegen is waarschijnlijk het duurste, omdat het langdurige en vrij omslachtige selectieprocedures omvat waarin aanvragers en instellingen op gezette tijden hun beslissingen kenbaar maken en kandidaten kunnen worden uitgenodigd voor interviews. Aspirant-studenten worden soms bij meerdere instellingen uitgenodigd (kan oplopen tot zes interviews) en de kosten hiervoor moeten ze zelf betalen. Bovendien blijken de voorspellingen van de eindexamenresultaten in 60% van de gevallen onjuist te zijn hetgeen een aanzienlijke verspilling van tijd en moeite van de kant van de instellingen en kandidaat-studenten impliceert.

Decentrale systemen waarbij aspirant-studenten zich rechtstreeks bij de instelling aanmelden, zoals in Frankrijk, zijn goedkoper. Dit is echter afhankelijk van de intensiteit van het selectieproces die voor de Grandes Écoles veel groter is dan voor de universiteiten.

Wel is in landen met een meer centralistisch systeem de afgelopen jaren een grotere druk ontstaan om efficiënter te werken. In Zweden functioneert de VHS steeds bedrijfsmatiger, hetgeen heeft geleid tot een aantal interne reorganisaties. Ook in Engeland zal het terugbrengen van de periode tussen aanvraag en feitelijke toelating tot een kostenreductie leiden.

Voor de directe kosten van de toelatingsprocedures, d.w.z. de kosten die de samenleving, de instellingen en de individuele kandidaat moeten maken om de procedure uit te voeren c.q. te doorlopen, zijn wel enige indicaties aan te geven.

Zo worden in Zweden de kosten van de dienstverlening door VHS verhaald op de universiteiten waarbij twee principes worden gehanteerd: het aantal toegelaten kandidaten en het aantal programma's waarnaar wordt gesolliciteerd.

In Engeland betalen zowel kandidaat-studenten voor deelname aan de toelatingsprocedure als de onderwijsinstelling voor elke student die zij feitelijk toelaten. Voorts hebben onderwijsinstellingen het aantal interviews, vanwege het tijdrovende karakter en vanwege een afweging van de kosten en de toegevoegde waarde ervan, sterk gereduceerd. Volgens onze respondenten zouden hoger onderwijsinstellingen aanmerkelijk duurder uit zijn indien zij zelf de toelating zouden moeten reguleren, aangezien dit een aanzienlijke uitbreiding van het personeel belast met de toelating zou impliceren.

Ook voor de overige landen waar aanmelding via een centrale instantie geschiedt (Finland, Noorwegen, Duitsland) kunnen de directe kosten hiervan worden bepaald.

Moeilijker is het de directe kosten op instellingsniveau vast te stellen. Geschat wordt dat toch enkele personeelsleden speciaal zijn belast met de toelating, afhankelijk van de intensiteit waarmee het selectieproces verloopt.

De indirecte kosten zijn moeilijker vast te stellen en hier wordt volstaan met enkele globale indrukken.

Over het algemeen wordt de doelmatigheid van de selectieprocedures niet onverdeeld positief beoordeeld en worden in de verschillende landen vraagtekens geplaatst bij de kosten van de selectie in verhouding tot de baten.

Met name de afwijzing of vroegtijdige uitval van grote groepen (potentiële) studenten wordt in veel landen als een probleem gezien vanwege zowel de maatschappelijke als de individuele kosten. In de Scandinavische landen en Frankrijk heeft dit geleid tot een aanzienlijke uitbreiding van de capaciteit van het hoger onderwijsstelsel.

Het Britse systeem kan weliswaar als duur worden gekwalificeerd, maar anderzijds beschouwt men dit wel als een efficiënt systeem. Via het clearing house systeem vindt het overgrote deel van de studenten een plaats in het hoger onderwijs, zij het dat deze niet altijd de eerste voorkeur is. Ook wordt erop gewezen dat het hoge studierendement, dat het hoogst is van alle hier onderzochte landen (Bijleveld, 1994), mede is toe te schrijven aan het zorgvuldige selectiesysteem. De verspilling van talenten zou hierdoor tot een minimum zijn beperkt.

Daarentegen wordt het Franse systeem van toelating tot de universiteiten vanwege de hoge uitval na het eerste jaar als zeer inefficiënt beschouwd. De maatschappelijke kosten hiervan zijn zeer hoog. Ook in Denemarken is de quotum 2 regeling bij een aantal programma's gezien de grote uitval minder doelmatig.

In Finland wordt de doelmatigheid negatief beoordeeld omdat de kans op toelating voor schoolverlaters door het Matriculation block te klein is geworden. Dit wordt nog versterkt door de selectieprocedure waarin meervoudige inschrijvingen mogelijk zijn. De nieuwe wet, die meervoudige inschrijvingen niet meer mogelijk maakt, is erop gericht de doelmatigheid middels een centrale coördinatie van aanmeldingen te verhogen.

De meningen over de efficiëntie van ingangstoetsen in relatie tot de doelbereiking zijn verdeeld. Critici van de in Zweden speciaal ontworpen geschiktheidstest wijzen erop dat de test soms nauwelijks meer is dan een herhaling van het examen van de middelbare school. Meer in het algemeen kan worden gesteld dat wanneer het voorbereidend onderwijs meer gestandaardiseerd is, minder behoefte blijkt te bestaan aan een apart toelatingsexamen. Alleen voor bepaalde programma's (bijvoorbeeld in de kunstsector) heeft een specifieke geschiktheidstest wel een toegevoegde waarde.

Rechtszekerheid

In Zweden, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk (universiteiten) en Denemarken (quotum 2) wordt deels negatief over de rechtszekerheid van de selectieprocedures gesproken. Vooral het gebrek aan transparantie in de gehanteerde criteria wordt als een bedreiging van de rechtszekerheid ervaren. Wel bestaat in de meeste landen de mogelijkheid beroep aan te tekenen na een eventuele afwijzing. In Zweden nemen de beroepsprocedures sterk toe in verband met de onduidelijke criteria die sommige instellingen hanteren. De nieuwe regeling beoogt de rechtszekerheid van de studenten te bevorderen. In andere landen wordt weinig gebruik gemaakt van beroepsmogelijkheden. Met name in Duitsland en Vlaanderen wordt de rechtszekerheid als groot ervaren. In andere landen, waar instellingen een grote mate van autonomie hebben, zullen beroepsprocedures weinig effect sorteren.

Transparantie

Met uitzondering van Finland, Noorwegen en Vlaanderen wordt de transparantie van de selectieprocedures in alle landen kritisch bekeken. In de meeste landen komt naar voren dat meer vrijheid voor de instellingen om hun eigen invulling aan selectiecriteria te geven de transparantie niet ten goede komt. Anders gezegd, meer centralistisch opgezette toelatingssystemen zouden transparanter zijn en de procedures helderder voor alle direct betrokkenen. De Finse situatie staat echter haaks op deze relatie tussen transparantie en decentrale vaststelling van criteria. Het Finse systeem is zeer complex en kent grote vrijheden toe aan de instellingen bij het vaststellen van de criteria, maar toch wordt het systeem als transparant ervaren. De reden hiervan is dat de instellingen verplicht zijn hun criteria te publiceren en dat die informatie op grote schaal in het secundair onderwijs wordt verspreid.

In het Verenigd Koninkrijk daarentegen maken instellingen hun criteria kenbaar aan de UCAS, maar ze zijn geheel vrij om daarvan af te wijken en zijn daarover geen verantwoording verschuldigd. Op het centrale niveau van het clearing house zijn de criteria vrij eenduidig omschreven (in termen van A-levels), maar op het niveau van de instellingen nauwelijks. Daardoor vertoont het Britse systeem als geheel weinig transparantie.

Zweden is een ander voorbeeld waar een centralistisch systeem niet bij voorbaat transparanter is dan een decentraal systeem. Met name vanwege het bureaucratische karakter ervan is dit systeem voor vele aspirant-studenten niet

makkelijk toegankelijk. De kritiek is dat weinig transparantie bestaat aangaande de eisen die aan de verschillende onderwijsprogramma's worden gesteld. Het gebruik van andere merites dan het 'kwalificerend diploma' leidt niet tot een verhoging van de transparantie. In Duitsland is het aanbod van studieplaatsen voor diegenen zonder Abitur diploma een ondoorzichtige jungle. Niet alleen hanteren de deelstaten uiteenlopende regelingen, ook de instellingen kunnen hun eigen regels stellen. Ook in andere landen waar werkervaring wordt erkend als een valide toelatingscriterium, is niet duidelijk hoe dit criterium precies wordt ingevuld. De term 'passende werkervaring' kan door de instelling vrij ruim worden geïnterpreteerd hetgeen de toelating op grond van dit criterium er niet transparanter op maakt.

In het algemeen kan worden vastgesteld dat in de meeste landen een grote behoefte bestaat om de transparantie te bevorderen: duidelijke regels voor dezelfde typen studierichtingen (Zweden), voor identieke programma's dezelfde criteria (Denemarken).

Fraudegevoeligheid

Over de fraudegevoeligheid van de selectieprocedures kunnen we op grond van de reacties van de respondenten geen uitspraken doen. Het blijkt dat dit onderwerp in vrijwel geen land een onderwerp van discussie is of is geweest waardoor de beschikbaarheid van informatie dienaangaande ook miniem is. Het vermoeden bestaat dat de systemen zodanig zijn ingericht dat fraude van de kant van de aspirant-student nauwelijks mogelijk is. In sommige landen worden gegevens over de student (zoals examenresultaten) rechtstreeks aan de centrale plaatsingsinstantie doorgegeven.

Objectiviteit

In het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Frankrijk, Duitsland (voor toegang zonder Abitur) en Denemarken (quotum 2) worden vraagtekens bij de objectiviteit van de procedures gezet. Vooral in die gevallen waarbij aan de hand van gesprekken wordt vastgesteld of aan een criterium wordt voldaan is de objectiviteit beperkt. In dit verband is ook een opmerking die in de Deense en Noorse context is gemaakt interessant. Daar wordt aangegeven dat de mate van objectiviteit samenhangt met het aantal aanmeldingen. De veronderstelling is dat meer aanmeldingen (vooral vanwege praktische overwegingen) voor een beperkt aantal plaatsen tot een groter gebruik van objectieve procedures zal leiden.

Aanvaardbaarheid en rechtvaardigheid

De vigerende selectieprocedures worden met name in Finland en Frankrijk als 'onaanvaardbaar' en onrechtvaardig gezien. In Finland is dit vooral te wijten aan de blokkade die er voor de doorstroom van schoolverlaters is ontstaan. In Frankrijk (met name bij de universiteiten) speelt een aantal zaken een rol: het regiocriterium, de grote uitval tijdens het eerste jaar en de grote 'overbevolking'. Het gebrek aan transparantie heeft een negatieve invloed op de aanvaardbaarheid van de selectieprocedures in Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken (quotum 2). In het Verenigd Koninkrijk worden pogingen om betrouwbare criteria te publiceren gefrusteerd door de lange tijdsperiode tussen publicatie en feitelijke toelating. Er wordt thans naar gestreefd deze periode te verkorten en de selectieprocedure te starten nadat de eindexamenresultaten bekend zijn.

Schema 3: Beoordeling van selectieprocedures

		Doelmatig- heid	Rechtszeker- heid	Transparantie	Fraude- gevoeligheid	Objectiviteit	Aanvaard- baarheid
Denemarken	quotum 1						
	quotum 2	■	■	■		■	■
Duitsland	met Abitur						
	zonder Abitur			■		■	■
Finland	univ	■					■
	AMK	■					■
Frankrijk	univ.	■	■	■		■	
	overig			■			
Noorwegen							
Vlaanderen	med.						
Ver. Kon.		■	■	■		■	■
Zweden		■	■	■		■	■

Slotopmerking

De in dit rapport besproken toelatingssystemen zijn ontwikkeld in de nationale context van economische, sociale en politieke omstandigheden en tradities. Hoewel er een behoefte bestaat op Europees niveau de toelatingssystemen meer op elkaar af te stemmen om zodoende de mobiliteit van studenten tussen de lidstaten te vergemakkelijken, blijkt nauwelijks sprake van een ontwikkeling in de richting van meer convergentie tussen de verschillende systemen. Er is geen systeem dat als model zou kunnen fungeren voor de andere landen. Elk systeem kent voor- en nadelen en de uitspraak dat 'dit systeem voor ons het beste werkt' wil niet zeggen dat dit in andere contexten eveneens toepasbaar zou zijn.

Uit de analyses blijkt dat elk hier onderzocht land te kampen heeft met een grote en toenemende vraag naar hoger onderwijs en dat er een grote politieke druk bestaat om de huidige procedures te herzien. Voor zover een trend bespeurbaar is, is dit een verschuiving naar een meer centrale aanpak in die zin dat vanuit een centrale instantie ernaar wordt gestreefd het stijgend aantal gegadigden zo efficiënt en zo eerlijk mogelijk naar het hoger onderwijs te loodsen.

Met name in die landen die een groot en divers systeem van hoger onderwijs kennen en geconfronteerd worden met een vraag naar studieplaatsen die het aanbod ruimschoots overstijgt, ontstaat grote druk om het selectieproces zo efficiënt mogelijk te controleren. In de afgelopen jaren stond het onderwerp hoog op de beleidsagenda. In sommige landen is de rol van instellingen beperkt tot het aangeven van het aantal, door de overheid vooraf vastgestelde beschikbare plaatsen. In andere landen is het aantal beschikbare plaatsen onderdeel van het bekostigingsmechanisme waarbinnen instellingen enige vrijheidsgraden hebben ten aanzien van het aantal studenten dat ze uiteindelijk toelaten. In het algemeen wordt naar voren gebracht dat instellingen zo helder mogelijk de criteria dienen aan te geven die zij bij toelating hanteren. De informatie hierover blijkt nog veel te wensen over te laten.

Het streven naar meer centraal gereguleerde selectieprocedures - vooral ingegeven vanuit overwegingen van efficiëntie, transparantie en fairness - laat min-

der ruimte voor flexibele toelatingsregelingen. De koppeling tussen de aspirant-student en de opleiding door een centrale plaatsingsinstantie, waarbij steeds meer gebruik wordt gemaakt van geavanceerde computer-gestuurde programma's, staat op gespannen voet met de mogelijkheid om rekening te houden met individuele kwaliteiten en talenten.

2.2 Samenvatting van het onderzoek Lotingscategorieën en studiesucces

Om een actueel inzicht te krijgen in de relatie tussen eindexamencijfers en studiesucces in verschillende numerus fixus richtingen zijn gegevens opgevraagd bij de Informatie Beheergroep in Groningen. Deze kon gegevens leveren over studenten, die van 1987 t/m 1994 geplaatst werden in de studierichtingen Geneeskunde, Tandheelkunde en Diergeneeskunde in het Wetenschappelijk Onderwijs. Uit deze gegevens kon, voor de studenten uit de verschillende lotingscategorieën, bepaald worden of de diploma's van propedeutische, eerste en tweede fase zijn behaald en hoe lang de studieduur was vanaf de plaatsing tot het behalen van het betreffende diploma.

In het onderzoek wordt, zowel in tabelvorm als door middel van grafieken, een gedetailleerd overzicht gegeven van rendementen en studieduur over een reeks van jaren in de onderscheiden studierichtingen. De hoofdconclusies uit de analyses vatten we hier kort samen:

Lotingscategorie heeft effect op slaagkans.

Het effect is echter niet erg groot: uitgedrukt in een lineaire correlatie in de orde van .16 voor zowel propedeusediploma, diploma van de eerste en diploma van de tweede fase.

Uiteindelijk slaagt bij geneeskunde van categorie A gemiddeld ongeveer 96% voor de propedeuse en van categorie F zo'n 83%. Bij het uiteindelijke rendement van de eerste fase zijn deze cijfers respectievelijk 85% en 73%.

Bij de twee andere fixus-richtingen vinden we tussen de lotingscategorieën rendementsverschillen in dezelfde orde van grootte.

Lotingscategorie heeft effect op studieduur.

Dit effect is bij de propedeuse wat groter (correlatie ongeveer .30), maar neemt af bij de duur voor de eerste fase en de tweede fase.

Bij geneeskunde doet categorie A gemiddeld zo'n 12 maanden over de propedeuse, terwijl categorie F daar gemiddeld zo'n 18 maanden over doet. Er is echter veel spreiding rond deze gemiddelden: ook vele studenten uit categorie F halen de propedeuse, zoals bedoeld, binnen het jaar.

Bij geneeskunde doet categorie A er gemiddeld ongeveer 58 maanden over om het diploma van de eerste fase te behalen en categorie F ongeveer 64 maanden. Ook hier is er weer veel spreiding rond het gemiddelde.

Het beeld bij de twee andere fixus-richtingen wijkt hier niet wezenlijk van af.

De geconstateerde samenhangen tussen lotingscategorie enerzijds en slaagkans en studieduur anderzijds verschillen niet wezenlijk tussen de drie onderzochte studierichtingen en tussen de instellingen voor Hoger Onderwijs, die deze opleidingen verzorgen. Ook wanneer we rekening houden met enkele kenmerken van de studenten, zoals geslacht, leeftijd en voorgeschiedenis, blijft hetzelfde beeld bestaan.

Het 'overall' studiesucces van alle groepen studenten in de onderzochte drie fixus-richtingen is groot. Het is daarom voor instellingen van weinig direct belang om veel studenten uit de hoogste lotingscategorieën aan te trekken. Wanneer alleen de "beste" studenten (uit de categorieën A tot en met D, met een gemiddeld eindexamencijfer van 7.0 of meer) zouden zijn geplaatst, dan

had dit geleid tot rendementstijgingen van enkele procenten bij de verschillende diploma's. En de gemiddelde studieduur voor de diploma's zou hooguit enkele maanden zijn verkort.

2.3. Samenvatting Opinie-onderzoek SCO

De belangrijkste opvattingen in Nederland over de selectiemethodieken bij de toelating tot numerus fixus-studies zijn in het rapport beschreven, geanalyseerd, en geëvalueerd. Hier beneden wordt een en ander langs de lijn van argumenten of onderwerpen nog eens samengevat.

Het bijzondere van het politieke probleem is dat bij een numerus fixus de ene burger een schaarse plaats krijgt toegewezen die om die reden vervolgens voor een andere burger niet meer beschikbaar is. Dit is een situatie die voor publieke voorzieningen ongebruikelijk is. Zo'n numerus fixus schept ongelijkheid, en dat stelt hoge eisen aan de wijze van toedelen die immers zoveel mogelijk wel als rechtvaardig moet worden ervaren. Het probleem wordt nog verscherpt door de dilemma's rond herkansingen, het traject waarin degenen terecht komen voor wie in eerste instantie geen plaats beschikbaar was.

Een numerus fixus als zodanig kan een zekere aantrekkende werking hebben op kandidaten, mogelijk sterker naarmate de verdeling meer selectief is (i.t.t. loten of wachten). Internationale vergelijking leert dat om bijvoorbeeld historische redenen elders wel eens heel andere studierichtingen hoog in de statushierarchy staan (ingenieursopleidingen, rechten), of complete universiteiten (Tokyo University; Ivy League; Oxbridge; grandes ecoles). De manier waarop toelating tot n.f.-studies structureel wordt geregeld, kan de trend zetten voor de richting waarin de toegankelijkheid van ons onderwijsstelsel zich verder ontwikkelt. En inderdaad behandelen deelnemers in de discussie het toelatingsprobleem wel als hoe in het algemeen de toelating tot studies in het HO geregeld zou moeten worden.

Het meest vergaande voorstel is om helemaal van het instrument numerus fixus af te zien (LSVB). Ook de economen Oosterbeek en Webbink (Folia 21-6-1996) bepleiten dat, maar zij doen dat om zo de markt zijn werk weer te laten doen. De arbeidsmarkt voor academici heeft altijd fluctuaties van overschotten en tekorten gekend, waarbij overigens in perioden van overschotten de afgestudeerden uit de hogere klassen beter dan de anderen in staat bleken jarenlang te wachten op opvallende posities (Titze, 1990). Er zijn twee problemen met dit vergaande voorstel: de capaciteit van de medische opleidingen zal daarvoor tekortschieten (hoorzitting), en er zal een overgangperiode nodig zijn om het stuwmeer van lotingskandidaten te verwijderen. Het is dus niet uitvoerbaar (stopcriterium).

hoe de schaarse plaatsen toe te delen

Het toelatingsprobleem is te analyseren naar de mogelijke doelen van betrokkenen, naar de persoonlijke kenmerken waarop mogelijk kan worden geselecteerd, en naar de instrumenten of procedures om te selecteren.

mogelijke doelen

Bij de inrichting van de toelatingsprocedure kan men als doel stellen daarmee het rendement te verhogen, het (voorafgaande) onderwijs te versterken, prestaties in dat voorafgaande onderwijs te belonen, of juist de rechtvaardigheid voorop te stellen.

rendement

Als er meer aanbod is dan er plaatsen zijn, laat dan degenen toe die met betere resultaten zullen afstuderen. Dit is hetzelfde doel als dat van de werkgever:

die neemt de kandidaat die naar verwachting het meest aan de winst van het bedrijf zal bijdragen. Maar ook bij personeelsselectie doen zich situaties voor dat er een aantal even goed gekwalificeerde kandidaten voor een plaats overblijft, in welk geval Roe (1983) loten het beste middel vindt om het pleit te beslechten. Ook Drenth (1995) volgt deze lijn, en hij is vrijwel de laatste in het debat die het rendementsdoel nog serieus neemt, zij het ook om het vervolgens voor deze specifieke verdelingssituatie te ontcrachten. Er lijkt consensus te zijn dat de verschillen in 'geschiktheid' tussen kandidaten die allemaal het vereiste eindexamen VWO hebben, te gering zijn voor een selectie gericht op het maximaliseren van rendement.

Een punt waar al sinds begin zeventiger jaren door velen herhaaldelijk op is gewezen, is dat een eventueel positief rendement voor n.f.-studies samengaat met een gelijktijdige verslechtering van het rendement in andere studierichtingen. Als examenresultaten namelijk iets zeggen over toekomstig studiesucces, doen ze dat niet specifiek voor geneeskunde, maar ook en beter voor andere studierichtingen. Het heeft dus geen zin om door meer selectieve eindexamens te proberen de relatie tot toekomstig studiesucces te verhogen (zoals Bolkestein voorstelde). Rendement als doel komt gevaarlijk dicht bij het stopcriterium: empirische gegevens wijzen er niet op dat er rendementswinst valt te behalen, althans niet bij de geneeskundige studies waarvoor de numerus fixus structureel is.

onderwijskundig doel

Eindexamencijfers zouden bij de verdeling een rol moeten spelen, als signaal dat prestaties in het onderwijs serieus worden genomen. Doe je dat niet, dan is dat in feite een negatief signaal, en heeft dat een negatieve 'backwash' naar het onderwijs in het VWO. Dit uitgangspunt is niet overtuigend, al was het maar omdat het empirische relaties vooronderstelt waarover weinig gegevens beschikbaar zijn. Het miskent ook enigszins het gewicht van het eindexamen VWO zelf, alsof leerlingen daar zonder verdere prikkels hun best niet voor zouden doen. Zo is men in de VS wel jaloers op de Europese eindexamens en hun positieve invloed op de onderwijsprestaties in Europa, vergeleken met die in de VS (Bishop, 1995).

belonen

Meerdere partijen kiezen als uitgangspunt dat leerlingen beloond moeten worden, i.t.t. wat bij loten gebeurt. Vrijwel alle discussianten die voor dit uitgangspunt opteren, waartoe ook de Cie. Wiegersma behoort, kiezen zonder omhaal voor prestaties als de grond voor de beloning. Tegen de achtergrond van een zeer uitgebreide literatuur over hoe een rechtvaardige samenleving eruit zou moeten zien (zie Rawls, 1993, als ingang), is dat enigszins schokkend. Bij de keuze voor prestaties valt immers het onderscheid weg tussen capaciteiten, inspanning, en de bijdrage van de omgeving aan de mogelijkheden om die inspanning te leveren. De leerling die altijd al een voorsprong heeft gehad, wordt daar ook nu weer voor beloond, ook zonder dat enige aanwijsbare persoonlijke verdienste aanwezig hoeft te zijn. Het belonen van prestaties als ethisch uitgangspunt, i.t.t. als onderwijskundig doel, leidt tot dilemma's, omdat het lastig is om prestaties te ontrafelen naar capaciteiten en inspanning. Dat betekent dat degenen die dit uitgangspunt kiezen, dat met enige omzichtigheid zouden moeten hanteren, en het niet tot het enige uitgangspunt zouden moeten nemen.

rechtvaardigheid

Natuurlijk moet de verdeling rechtvaardig gebeuren. Er zijn echter partijen die zakelijke uitgangspunten voorop zetten, zoals het bijdragen aan onderwijskundige doelen, of een meritocratisch ideaal zoals het belonen van prestaties, terwijl anderen de rechtvaardigheid van de verdeling prioriteit geven. Dat laatste gebeurt dan in de specifieke context van het Nederlandse onderwijsstelsel en onderwijsrecht: de ene bezitter van een eindexamen VWO heeft niet meer of minder rechten dan een andere bezitter. Een numerus fixus tast die rechten aan, en behoort dat dan zo minimaal mogelijk te doen. Op dit uitgangspunt is menig pleidooi voor loten gebouwd. Partijen die zakelijke uitgangspunten een hogere prioriteit geven, zeggen veelal wel dat ook doorzichtigheid belangrijk is, in de zin dat kandidaten zich goed moeten kunnen voorbereiden (het 'lot in eigen hand' argument hoort hier bij), en dat eventuele te gebruiken instrumenten objectief moeten zijn.

persoonlijke kenmerken

Selectie, i.t.t. loten, vindt plaats op basis van individuele kenmerken of gegevens, zoals geschiktheid voor de studie, capaciteiten, inspanning die men zich heeft getroost, prestaties, persoonlijkheid, motivatie/ervaring, en behoefte.

geschiktheid

Geschiktheid speelde in de discussie in de zeventiger jaren een grote rol, maar er is nu eigenlijk geen enkele partij meer die dit nog serieus bepleit: bij de geneeskundige studies blijken er immers nauwelijks verschillen in 'geschiktheid' te bestaan, dus zijn ze ook niet voorspelbaar. Dit hangt samen met de onhanteerbaarheid van rendement als doel.

capaciteiten

Capaciteiten zijn met intelligentietests te meten, zoals bij de selectie voor de NPA. Niemand heeft voorgesteld dit type instrument te gebruiken. Het gebruik van deze tests zou overigens wel voldoen aan de eis van doorzichtigheid, ook al zijn ze niet voor te bereiden.

inspanning

Wie capaciteiten heeft, maar zich niet inspant, komt niet tot prestaties. Het ligt dus voor de hand om na te gaan of inspanning, als onderscheiden van capaciteiten, valt vast te stellen, bijvoorbeeld om die inspanning dan te kunnen belonen. Die voorstellen zijn wel gedaan, maar dan wordt het 'motivatie' genoemd, zie beneden.

prestaties

Prestaties zijn de resultante van capaciteiten en inspanning. Capaciteiten krijgt men van huis uit mee, en zijn dus geen persoonlijke verdienste. Hetzelfde wordt wel gezegd van het vermogen om zich in te spannen. Bij inspanning gaat het echter om inspanning voor school, in dit geval het eindexamen, terwijl leerlingen een deel van hun energie ook buiten school zouden kunnen besteden. Er valt dan over te discussieren of deze inspanning bij voorkeur beloond zou moeten worden, bovenop de hogere cijfers die het naar verwachting oplevert. Het probleem is echter dat het lastig zo niet onmogelijk is om prestaties op objectieve wijze uiteen te rafelen naar capaciteiten en inspanning. Toch pleiten sommige partijen voor een belangrijke rol van de eindexa-

mencijfers bij het verdelen van schaarse plaatsen. Voor zeer hoge prestaties wordt soms nog een uitzondering gemaakt: die zouden direct toegelaten moeten worden. Daar is een pragmatisch argument voor te hanteren: dat voorkomt het soort commotie ontstaan nadat het College van Bestuur van de Grasmus Universiteit in de zomer van 1996 een uitgelote kandidate met zeer hoge cijfers toch wilde toelaten. Andere voorstanders hanteren een ethisch argument, overigens zonder dat te onderbouwen, dat deze kandidaten in ieder geval toch de studie van hun eerste voorkeur vrij zouden moeten kunnen kiezen. Voor het gebruik van prestaties als selectiegrond bestaat draagvlak, maar dat betreft vooral prestaties in een combinatie met loten, zie hierbeneden.

persoonlijkheid

Het is duidelijk dat voor het beroep van huisarts bepaalde persoonlijkheidseigenschappen gewenst, andere minder gewenst zijn. In de discussie speelt voortdurend mede een rol de waarschuwing tegen een al te eenzijdige selectie op, zeg, schoolse kenmerken. Het is mogelijk om persoonlijkheidskenmerken te onderzoeken, daar zijn geschikte tests voor beschikbaar. Of de resultaten daarvan ook voor selectie gebruikt kunnen worden, valt nog te betwijfelen, maar in een aantal gevallen zou kandidaten op basis van dergelijke gegevens geadviseerd kunnen worden geen geneeskunde te gaan studeren. Voorshands ontbreekt inzicht in de geldigheid van het gebruik van persoonlijkheidstests voor deze selectie, en kunnen ze daarom niet worden gebruikt.

motivatie, ervaring

Er is een brede roep om motivatie mede een rol te laten spelen, meestal voorzien van de voorwaarde dat er dan wel instrumenten moeten zijn om die behoefte behoorlijk (objectief) vast te kunnen stellen, of voorzien van de verzuchting dat die instrumenten er waarschijnlijk niet zijn, en dat het dan dus niet kan. Die instrumenten zijn er inderdaad niet.

Het vermoeden is dat dit begrip 'motivatie' een containerbegrip is, dat er zeer verschillende beweegredenen onder kunnen vallen, waarvan het nog maar de vraag is of dat nu de beweegredenen zijn die recht op voorrang boven anderen zouden moeten geven, of waarvan de relatie tot de studie en het beroep niet altijd duidelijk is. Zo geven handboeken over personeelsselectie, zoals Roe (1983), geen aandacht aan motivatie behalve in de zin dat kandidaten gemotiveerd moeten zijn om de tests e.d. behoorlijk af te leggen. Een betekenis die in meerdere bijdragen is te herkennen is: gemotiveerd zijn in de zin van 'er veel voor over hebben om te worden toegelaten.'

Cohen heeft wel eens voorgesteld om op die basis plaatsen te veilen, en toe te kennen aan degenen die het grootste deel van hun toekomstige salaris willen afstaan aan de fiscus. Een veel genoemde mogelijkheid om deze vorm van motivatie te laten blijken is door eerst te gaan werken in een geneeskundige omgeving (verpleeghuis, portier van ziekenhuis). Ook de wachtlijst zou een methode zijn om de in deze zin meest gemotiveerden een betere kans te geven dan anderen (die immers eerder afhaken). Er is vaak opgemerkt dat onder de huidige gewogen loting er weinig of geen belemmeringen zijn voor leerlingen die ook naar eigen mening niet gemotiveerd zijn, om zich toch voor een N.F.-studie op te geven. Ook een wachtlijst hoeft niet echt een belemmering te vormen voor minder gemotiveerden. Er zijn maatregelen denkbaar om de niet gemotiveerden wat af te remmen, zoals de eis dat deficiënties eerst moeten worden opgeheven, alvorens mee te mogen dingen naar toelating, of eerst

enige tijd ervaring in de maatschappij op te doen.

Er is draagvlak, velen zouden graag zien dat motivatie kan worden benut, maar de mogelijkheden en instrumenten om motivatie te meten zijn er niet (stop-criterium).

behoefte

Het is denkbaar voorrang te geven aan wie meer behoefte heeft aan een plaats. Onder de hardheidsclausule zullen op basis van dergelijke gronden wel plaatsen zijn toegekend. Behalve voor dergelijke bijzondere gevallen wordt er ook wel voor gepleit om voorrang te geven aan degenen die al vele jaren zijn gericht op het doen van deze of gene opleiding, of die voelen daar een roeping voor te hebben. Nog een categorie die wel is genoemd (door 'Lot'genoten) zijn degenen die eenzijdig zijn gericht op deze N.F.-studie, niet in staat zijn hoge cijfers te halen, en die geen behoorlijke alternatieve studiemogelijkheden hebben. Voor de laatste groep zou een wachtlijst een oplossing zijn, tenzij om daarop te komen ook weer eisen aan cijfers worden gesteld. De onderbouwing van de voorrang voor deze categorieën met meer 'behoefte,' een voorrang die gaat ten koste van anderen, ontbreekt. Er ontbreken ook instrumenten om dergelijke verschillen in behoefte behoorlijk (objectief) vast te kunnen stellen (stop-criterium).

instrumenten/procedures (geëvalueerd tegen criteria?)

Er is een reeks instrumenten en procedures waaruit valt te kiezen, gegeven het doel van de selectie, en de persoonlijke kenmerken waarop men wil selecteren: eindexamens, toelatingsexamens, psychologische tests, en interviews als instrumenten, loten, wachtlijsten en herkansen als procedures, en mogelijke combinaties zoals eindexamens en loten.

eindexamens

Wie kiest voor prestaties als basis voor het verdelen van de schaarste, kan natuurlijk gebruik maken van eindexamenresultaten. Daar zijn dan tal van details voor te regelen, en enkele grotere kwesties zoals het wel of niet meertellen van het schoolonderzoek. Van der Linden (1996) heeft gewezen op de hoge kwaliteit van de Nederlandse eindexamens, en wat dat betreft is er geen beletsel om cijfers te hanteren.

toelatingsexamen

Het toelatingsexamen is een mogelijkheid die door velen is onderzocht, maar die in de afweging van voor- en nadelen telkens weer het onderspit delft. De Groot houdt eraan vast, maar hij heeft al heel lang de stelling verdedigd dat de dubbelrol van eindexamens, zowel afsluitend als toelattend, minder gelukkig zou zijn. De Cie. Wiegersma heeft in 1978 een toelatingstoets geadviseerd, die ook door het Cito is samengesteld, en door Pais in zijn Voorontwerp is opgenomen. Die toets was overigens niet bedoeld om het loten overbodig te maken, maar om de betere kandidaten die net niet rechtstreeks zouden worden toegelaten, een goede tweede kans te geven. Er is op dit moment geen partij die een toelatingsexamen of -toets voorstaat. Er is wel een enkele partij die liever ziet dat de vergelijkende selectie in de propedeuse plaatsvindt, maar dat stuit op overwegende bezwaren van tekort aan capaciteit en dreigend verlies van de functies die de propedeuse wettelijk heeft.

Voor een toelatingsexamen is er geen draagvlak.

psychologische tests

Er wordt niet om psychologische tests gevraagd. Waarom niet blijft onduidelijk. Mogelijk hangt dat samen met de nadruk die velen leggen op presteren, dus op studieresultaten, terwijl het bij tests vooral gaat om laten zien wat je capaciteiten zijn. Een uitzondering is de vraag naar tests voor motivatie, die dus niet bestaan, of naar gestructureerde interviews om motivatie te kunnen vaststellen (M. de Vries, VVD). Voor psychologische tests is er geen draagvlak.

interview

Over interviews, zeg maar sollicitatiegesprekken, zijn de psychologen in de discussie zeer kortaf: niet doen, daarmee valt geen motivatie vast te stellen. Het veld dat die interviews zou moeten uitvoeren heeft een voorkeur voor het handhaven van de gewogen loting, en ziet het houden van interviews als een onoverkomelijk zware belasting. Dan blijft nog de mogelijkheid over om de interviews door professionele krachten te laten uitvoeren, in de vorm van gestructureerde interviews zoals door M. de Vries voorgesteld, maar ook daarvan moet eerst nog blijken dat ze geconstrueerd kunnen worden en blijken te meten wat de bedoeling is. Recent is uit meta-analyses gebleken (McDaniel, Whetzel, Schmidt, & Maurer, 1996) dat gestructureerde interviews enigszins hetzelfde kunnen meten als intelligentietests, wat een mooi resultaat is, maar nog geen reden om interviews in plaats van intelligentietests te gebruiken. Voor interviews treden twee stop-criteria in werking: te hoge kosten, en ontbrekende geldigheid.

loten

Loten is niet een instrument, maar een procedure, al bij de oude Grieken in gebruik. In de Nederlanden is het oudste bekende gebruik dat bij de verdeling van schaarse marktplaatsen in het Brugge van de 13e eeuw, waaruit zich pas later de staatsloterij heeft ontwikkeld. Loten als eerlijke procedure heeft een belangrijke plaats in de Theory of justice van Rawls. Het is dus geen 'domme' procedure in de pejoratieve betekenis van dat woord, hoewel het in die zin nog regelmatig retorisch wordt gebruikt. Men kan het niet eens zijn met loten als procedure, en belangrijke partijen hebben daar bedenkingen bij, maar het is een procedure die heel goed valt te legitimeren. In feite is van meet af aan bij de numerus fixus gekozen voor loten als onderdeel van de procedure (de 7,5 regeling van de Brauw), en is er sinds 1972 geen enkel uitgewerkt voorstel geweest, ook niet van VVD-onderwijsminister Pais, waarin loten uitgebannen was.

Loten is een procedure die selecteert 'zonder aanzien des persoons,' waarvan 'wie eerst komt, eerst maalt' een ander lid is, evenals de wachtlijst en de veiling. Loten heeft bovendien de eigenschap dat kansen strikt gelijk zijn, dus niet afhankelijk van kapitaal (zoals bij de veiling) of van verschillen in de bereidheid of de mogelijkheden om te wachten. In de hitte van het debat worden aan het loten (gewogen loten) wel eens nadelen toegedicht die allereerst het feit van de numerus fixus betreffen.

Op een meer subtiele wijze is dat het geval met pleidooien om herloters een grotere kans te geven: dat gaat voorbij aan het feit dat daardoor anderen juist een kleinere kans moeten krijgen omdat de numerus fixus er immers niet hoger door wordt. Het probleem zit niet in het loten, maar in de getalsbeperking: bij herhaalde vergelijkende examens zou zich hetzelfde probleem voordoen.

In technische zin, in de selectiepsychologie, maar ook in tal van andere situaties, is loten een manier om ex-aequo situaties te beslechten, om ties te breken. In de politiek worden er verschillende standpunten ingenomen waar het gaat om de vraag wanneer er sprake is van een situatie waarin kandidaten als gelijk moeten worden beschouwd, zie de handelingen van het kamerdebat in 1975.

herkansen

Een groot dilemma bij loten is de onzekerheid die het gevolg is voor uitgelotenen die in de toekomst opnieuw willen loten, en dus niet zeker kunnen zijn van de uitkomst daarvan. Het is niet meteen duidelijk wat hier nu het probleem is: het loten, of het geven van de mogelijkheid om te herkansen. Het dilemma is dat het geven van zekerheid, in 1975 in de kamer uitgebreid besproken, het systeem uit de hand zou kunnen laten lopen, zodat geen partij daar makkelijk politieke verantwoordelijkheid voor zal nemen. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen de toelatingsprocedure voor degenen die de eerste keer deelnemen, en de procedure voor degenen die de eerste keer niet zijn toegelaten en zich later opnieuw aanmelden. Hier kunnen combinaties gevormd worden, zoals bijvoorbeeld gewogen loting bij eerste aanmelding, wachtlijst voor de niet geplaatsten. Er is een groot draagvlak voor herkansen, in de zin dat zo mogelijk niemand absoluut een plaats ontzegd zal worden. Het probleem bij numerus fixus is natuurlijk dat de herkansingsregeling van invloed is op de toelatingssituatie bij eerste aanmelding.

wachtlijst

Het idee van een wachtlijst is niet nieuw, en in feite is het stuwmeer van uitgelotenen ook een wachtlijst. Het idee wordt door de groep 'Lot'genoten voorgestaan, terwijl Van der Linden erop heeft gewezen dat eens naar het Duitse systeem van wachtlijsten zou moeten worden gekeken. De grote vraag is, zie ook wat hierboven bij loten is opgemerkt, of bij een wachtlijst er wel zekerheid is een plaats te krijgen. In theorie kan die zekerheid er immers niet zijn: het aantal plaatsen is strikt beperkt, er komt dus pas ruimte wanneer mensen de wachtlijst verlaten, en zij die dat doen hadden ongetwijfeld verwacht lang genoeg te kunnen wachten om een plaats te krijgen. Zie de studie van het CSHOB over de wachtlijst in de Duitse Länder. De vraag is niet of, maar hoe. Immers, zodra voor een of andere vorm van herkansingsmogelijkheid wordt gekozen, is er in feite sprake van een groep wachtenden. Stop-criterium voor een wachtlijst, en daarmee ook voor de herkansingsregeling waar ze een gevolg van is: als het een stuwmeer oplevert dat groeit. Dat hangt dus van de specifieke regeling en omstandigheden af.

combinaties

De gewogen loting is een combinatie, waarop varianten mogelijk zijn door de gewichten anders te kiezen. Destijds (1975) heeft de Tweede Kamer die mogelijkheid overigens uitdrukkelijk buitengesloten door de gewichten bij amendement, niet bij motie, vast te leggen. Er zijn tal van mogelijkheden om de gewichten anders te kiezen (zie bijv. Hofstee & Kiers, 1966). Een bijzondere mogelijkheid is om de hoogste categorie altijd direct toegang te verlenen, of de hoogste twee categorieën (Cie. Warries), de hoogste drie categorieën (Cie. Wiegersma), of een nieuwe hoogste categorie, boven de al bestaande, te vormen, en die directe toegang te verlenen (Hofstee & Kiers). Het zou prach-

tig zijn wanneer een compromis juist de nadelen van iedere deel-oplossing zou wegnemen, maar dat is bijv. met de huidige gewogen loting niet zo: met de voorrang bij hoge cijfers wordt extra inspanning niet altijd beloond, met de loting worden soms kandidaten beloond die dat niet 'verdienen.' Het draagvlak voor enige vorm van gewogen loting is groot, om niet te zeggen vrijwel volledig (unaniem). Binnen de kringen van deskundigen duidt men het meestal aan als het 'minst slechte systeem,' gegeven de numerus fixus. Het zijn incidenten, zoals de actie van het CvB van de Erasmus Universiteit, die dat beeld verstoren.

Gerefereerde literatuur

- Bishop, J. H. (1995). The impact of curriculum-based external examinations on school priorities and student learning. *International Journal of Educational Research*
- Drenth, P.J.D. (1995). In Nederland is selectie onmogelijk. *Duykerlezing. NRC- Handelsblad* 30-3-1995
- Folia 21-6-1996. Betastudies verliezen talent aan geneeskunde. 'Schaf loting voor medicijnenstudie af.' Nog ongepubliceerd onderzoek van H.Oosterbeek en D. Webbink, Stichting voor Economisch Onderzoek.
- Hofstee, W. K. B., & Kiers, H. A. L. (1996). Een algemeen model voor loting en selectie bij numerus clausus. Groningen (niet gepubliceerd)
- Linden, W. J. van der (1996). Dobbelsesteen is de slechtste voorspeller van studiesucces. *NRC Handelsblad*, 13 juni.
- McDaniel, M. A., Whetzel, D. L., Schmidt, F. L., & Maurer, S. D. (1996). The validity of employment interviews: A comprehensive review and meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 79, 599-616.
- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Roe, R. A. (1983). *Grondslagen der personeelsselectie*. Assen: Van Gorcum.
- Titze, H. (1990). *Der Akademiker-Zyklus. Historische Untersuchungen ueber die Wiederkehr von Ueberfullung und Mangel in akademischen Karrieren*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Bijlage 3

3. Achtergrondgegevens en analyses

Lotingscategorieën en lotingskansen

1. Opzet en analyses

Om inzicht te krijgen in wijzigingen in de plaatsings- en uitlootkans per lotingscategorie bij enkele mogelijke maatregelen t.a.v. het plaatsingsbeleid is bij de Informatie Beheergroep in Groningen het bestand aanmeldingen Geneeskunde 1995/1996 opgevraagd. Dit bestand bevat gegevens over geslacht, leeftijd, de lotingscategorie, de instelling eerste, tweede en derde voorkeur, deficiënties m.b.t. natuur- en/of scheikunde, de uitslag van de loting, de instelling waar men geplaatst is, eerdere aanmeldingen voor een opleiding in het HO in de periode 1987 tot en met 1994 en eerder gevolgde opleidingen in het HO in de periode 1988 tot en met 1994. De gegevens uit dit bestand zijn gebruikt voor de simulatie van de beleidsmaatregelen. Degenen waarvan de aanmelding is ingetrokken door de student of HO-instelling, die een andere studie zijn gaan volgen of een onvoldoende toets hebben gemaakt zijn bij de analyses buiten beschouwing gelaten.

De opbouw van dit verslag is als volgt:

In paragraaf twee wordt van het bestand aanmeldingen geneeskunde 1995/1996 per lotingscategorie de feitelijke situatie weergegeven van de verdeling van de aanmeldingen, de geplaatsten en uitgeloten alsmede van de plaatsings- en uitlotingskans, zowel landelijk als per instelling eerste voorkeur. Vervolgens wordt voor de landelijke cijfers nagegaan hoe de theoretische verdelingen en kansen zouden liggen als het huidige beleid gesimuleerd zou worden op basis van de inlotingskansen per lotingsklasse.

In paragraaf drie wordt nagegaan wat er verandert in de verdelingen en lotingskansen indien deficiënties geen recht zouden hebben om mee te loten. Ook wordt geanalyseerd hoe de verdeling van de deficiënties over de lotingscategorieën er uit ziet.

Paragraaf vier bevat de simulatie van enkele beleidsmaatregelen: vergroting van het aantal opleidingsplaatsen met 5%, 10% en 15%. Wat verandert er dan in de verdeling van geplaatsten, uitgeloten, plaatsings- en uitlotingskans per lotingscategorie?

In paragraaf vijf wordt per lotingscategorie de studiekeuze voorafgaand aan 1995 beschreven en de onderwijspositie 1995/96 van degenen die voor dat jaar voor geneeskunde uitgeloot waren.

2. Feitelijke en theoretische verdelingen van geplaatsten en uitgelotenen en plaatsingskansen per lotingscategorie.

Tabel 1 geeft de feitelijke situatie voor de aanmeldingen geneeskunde 1995/1996. Vermeld worden de verdeling van de aanmeldingen, geplaatsten en uitgelotenen en de plaatsingskans per lotingscategorie, totaal landelijk en per instelling eerste voorkeur.

Tabel 1: Feitelijke verdeling aanmeldingen, geplaatsten en uitgelotenen per lotingscategorie (landelijk en per instelling eerste voorkeur)

Lotingscategorie	% Aanmeldingen (n)	% Geplaatsten (n)	Plaatsingskans	% Uitgelotenen (n)	Uitlotingskans
Landelijk					
A: ≥ 8.5	1,8 (75)	3,9 (61)	81,3	0,5 (14)	18,7
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,6 (234)	9,0 (143)	61,1	3,5 (91)	38,9
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,0 (376)	12,0 (189)	50,3	7,2 (187)	49,7
D: ≥ 7.0 en < 7.5	20,7 (865)	22,1 (350)	40,5	19,8 (515)	59,5
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,5 (898)	18,5 (292)	32,5	23,3 (606)	67,5
F: < 6.5	29,6 (1238)	21,5 (340)	27,5	34,5 (898)	72,5
G: andere vooropl	11,9 (497)	13,0 (206)	41,4	11,2 (291)	58,6
Totaal	(4183)	(1581)	37,8	(2602)	62,2
Instelling 1					
A: ≥ 8.5	3,5 (16)	7,1 (13)	81,3	1,1 (3)	18,8
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,2 (24)	8,2 (15)	62,5	3,3 (9)	37,5
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,4 (43)	11,5 (21)	48,8	8,0 (22)	51,2
D: ≥ 7.0 en < 7.5	20,7 (95)	24,0 (44)	46,3	18,5 (51)	53,7
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,6 (99)	15,3 (28)	28,3	25,8 (71)	71,1
F: < 6.5	27,9 (128)	20,8 (38)	29,7	32,7 (90)	70,3
G: andere vooropl	11,6 (53)	13,1 (24)	45,3	10,5 (29)	54,7
Totaal	(458)	(183)	40,0	(275)	60,0
Instelling 2					
A: ≥ 8.5	1,1 (7)	2,4 (6)	85,7	0,3 (1)	14,3
B: ≥ 8.0 en < 8.5	6,9 (45)	9,9 (25)	55,6	5,1 (20)	44,4
C: ≥ 7.5 en < 8.0	7,7 (50)	9,9 (25)	50,0	6,3 (25)	50,0
D: ≥ 7.0 en < 7.5	21,3 (138)	22,9 (58)	42,0	20,2 (80)	58,0
E: ≥ 6.5 en < 7.0	23,0 (149)	21,7 (55)	36,9	23,7 (94)	63,1
F: < 6.5	30,7 (199)	21,7 (55)	27,6	36,4 (144)	72,4
G: andere vooropl	9,4 (61)	11,5 (29)	47,5	8,1 (32)	52,5
Totaal	(649)	(253)	39,0	(396)	61,0

Tabel 1: Vervolg

Lotingscategorie	% Aanmeldingen (n)	% Geplaatsten (n)	Plaatsings- kans	% Uitgelotenen (n)	Uitlotings- kans
Instelling 3					
A: ≥ 8.5	1,8 (14)	3,9 (11)	78,6	0,6 (3)	21,4
B: ≥ 8.0 en < 8.5	6,6 (51)	10,4 (29)	56,9	4,4 (22)	43,1
C: ≥ 7.5 en < 8.0	10,9 (85)	15,4 (43)	50,6	8,4 (42)	49,4
D: ≥ 7.0 en < 7.5	22,5 (175)	21,8 (61)	34,9	22,9 (114)	65,1
E: ≥ 6.5 en < 7.0	19,7 (153)	17,1 (48)	31,4	21,1 (105)	68,6
F: < 6.5	28,4 (221)	18,1 (51)	23,1	34,1 (170)	76,9
G: andere vooropl	10,2 (79)	13,2 (37)	46,8	8,4 (42)	53,2
Totaal	(778)	(280)	36,0	(498)	64,0
Instelling 4					
A: ≥ 8.5	1,1 (4)	3,1 (4)	100,0	0,0 (0)	0,0
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,7 (20)	10,1 (13)	65,0	3,2 (7)	35,0
C: ≥ 7.5 en < 8.0	10,3 (36)	14,0 (18)	50,0	8,1 (18)	50,0
D: ≥ 7.0 en < 7.5	17,1 (60)	20,2 (26)	43,3	15,4 (34)	56,7
E: ≥ 6.5 en < 7.0	20,6 (72)	17,8 (23)	31,9	22,2 (49)	68,1
F: < 6.5	36,6 (128)	28,7 (37)	28,9	41,2 (91)	71,1
G: andere vooropl	8,6 (30)	6,2 (8)	26,7	10,0 (22)	73,3
Totaal	(350)	(129)	36,9	(221)	63,1
Instelling 5					
A: ≥ 8.5	0,8 (4)	1,6 (3)	75,0	0,3 (1)	25,0
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,6 (28)	9,2 (17)	60,7	3,4 (11)	39,3
C: ≥ 7.5 en < 8.0	7,3 (37)	9,8 (18)	48,6	5,9 (19)	51,4
D: ≥ 7.0 en < 7.5	21,6 (109)	22,3 (41)	37,6	21,3 (68)	62,4
E: ≥ 6.5 en < 7.0	22,4 (113)	18,5 (34)	30,1	24,7 (79)	69,9
F: < 6.5	28,4 (143)	24,5 (45)	31,5	30,6 (98)	68,5
G: andere vooropl	13,9 (70)	14,1 (26)	37,1	13,8 (44)	62,9
Totaal	(504)	(184)	36,5	(320)	63,5
Instelling 6					
A: ≥ 8.5	2,3 (14)	6,1 (14)	100,0	0,0 (0)	0,0
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,4 (33)	8,7 (20)	60,6	3,4 (13)	39,4
C: ≥ 7.5 en < 8.0	6,5 (40)	9,6 (22)	55,0	4,7 (18)	45,0
D: ≥ 7.0 en < 7.5	18,9 (116)	21,4 (49)	42,2	17,4 (67)	57,8
E: ≥ 6.5 en < 7.0	20,5 (126)	14,8 (34)	27,0	23,9 (92)	73,0
F: < 6.5	32,7 (201)	24,0 (55)	27,4	37,9 (146)	72,6
G: andere vooropl	13,7 (84)	15,3 (35)	41,7	12,7 (49)	58,3
Totaal	(614)	(229)	37,3	(385)	62,7

Tabel 1: Vervolg

Lotingscategorie	% Aanmeldingen (n)	% Geplaatsten (n)	Plaatsings- kans	% Uitgelotenen (n)	Uitlotings- kans
Instelling 7					
A: ≥ 8.5	2,1 (8)	2,9 (4)	50,0	1,6 (4)	50,0
B: ≥ 8.0 en < 8.5	4,4 (17)	7,4 (10)	58,8	2,8 (7)	41,2
C: ≥ 7.5 en < 8.0	10,6 (41)	14,7 (20)	48,8	8,3 (21)	51,2
D: ≥ 7.0 en < 7.5	18,0 (70)	18,4 (25)	35,7	17,9 (45)	64,3
E: ≥ 6.5 en < 7.0	22,7 (88)	19,9 (27)	30,7	24,2 (61)	69,3
F: < 6.5	28,6 (111)	17,6 (24)	21,6	34,5 (87)	78,4
G: andere vooropl	13,7 (53)	19,1 (26)	49,1	10,7 (27)	50,9
Totaal	(388)	(136)	35,1	(252)	64,9
Instelling 8					
A: ≥ 8.5	1,8 (8)	3,2 (6)	75,0	0,8 (2)	25,0
B: ≥ 8.0 en < 8.5	3,6 (16)	7,5 (14)	87,5	0,8 (2)	12,5
C: ≥ 7.5 en < 8.0	10,0 (44)	11,8 (22)	50,0	8,7 (22)	50,0
D: ≥ 7.0 en < 7.5	23,2 (102)	24,6 (46)	45,1	22,1 (56)	54,9
E: ≥ 6.5 en < 7.0	22,3 (98)	23,0 (43)	43,9	21,7 (55)	56,1
F: < 6.5	24,1 (106)	18,7 (35)	33,0	28,1 (71)	67,0
G: andere vooropl	15,0 (66)	11,2 (21)	31,8	17,8 (45)	68,2
Totaal	(440)	(187)	42,5	(253)	57,5

Landelijk krijgt in totaal 37,8% van de aanmeldingen een opleidingsplaats toegewezen. Tussen de lotingscategorieën varieert dit tussen 81,3% voor categorie A en 27,5 % voor categorie F. De feitelijke verhouding van de plaatsingskansen in de verschillende lotingscategorieën is als volgt: A:B:C:D:E:F:G = 2.00:1.50:1.24:1.00:0.80:0.68:1.02. Dit komt bijna geheel overeen met de theoretische inlotingskansen.

Per instelling eerste voorkeur variëren de plaatsingskansen:

- de totale plaatsingskansen tussen 35,1% en 42,5%;
- de plaatsingskansen van categorie A tussen 50,0% en 100%;
- de plaatsingskansen van categorie B tussen 55,6% en 76,5%;
- de plaatsingskansen van categorie C tussen 48,6% en 55,0%;
- de plaatsingskansen van categorie D tussen 34,9% en 46,4%;
- de plaatsingskansen van categorie E tussen 27,0% en 43,9%;
- de plaatsingskansen van categorie F tussen 21,6% en 33,0%;
- de plaatsingskansen van categorie G tussen 26,7% en 49,1%.

3. Veranderingen als deficiënties niet meeloten

Tabel 2 presenteert de verdeling van aanmeldingen met deficiënties voor scheikunde en/of natuurkunde over de lotingscategorieën.

Tabel 2: Verdeling deficiënties over lotingscategorieën

Lotingscategorie	Verdeling aanmeldingen % (n)	Verdeling deficiënties % (n)	% Deficiënties per categorie
Landelijk			
A: ≥ 8.5	1,8 (75)	0,0 (0)	0,0
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,6 (234)	1,7 (7)	3,0
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,0 (376)	3,9 (16)	4,3
D: ≥ 7.0 en < 7.5	20,7 (865)	17,5 (72)	8,3
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,5 (898)	26,0 (107)	11,9
F: < 6.5	29,6 (1238)	37,6 (155)	12,5
G: andere vooropl	11,9 (497)	13,3 (55)	11,1
Totaal	(4183)	(412)	9,8

Geconcludeerd kan worden dat naarmate het gemiddeld eindexamencijfer hoger is het percentage deficiënties afneemt.

In tabel 3 wordt weergegeven hoe de verdeling van geplaatsten en uitgelotenen en de plaatsingskansen eruit zien als degenen die een deficiëntie hebben voor scheikunde en/of natuurkunde geen recht hebben om mee de loten.

Tabel 3: Verdeling aanmeldingen, geplaatsten en uitgelotenen per lotingscategorie als deficiënties niet meeloten (bij landelijke loting)

Lotingscategorie	% Aanmeldingen (n)	% Geplaatsten (n)	Plaatsings- kans	% Uitgelotenen (n)	Uitlotings- kans
Landelijk					
A: ≥ 8.5	2,0 (75)	4,2 (67)	89,3	0,4 (8)	10,7
B: ≥ 8.0 en < 8.5	6,0 (227)	9,6 (152)	67,0	3,4 (75)	33,0
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,6 (360)	12,7 (201)	55,8	7,3 (159)	44,2
D: ≥ 7.0 en < 7.5	21,0 (793)	22,5 (355)	44,8	20,0 (438)	55,2
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,0 (791)	17,9 (283)	35,8	23,2 (508)	64,2
F: < 6.5	28,7 (1083)	20,6 (325)	30,0	34,6 (758)	70,0
G: andere vooropl	11,7 (442)	12,5 (198)	44,8	11,1 (244)	55,2
Totaal	(3771)	(1581)	41,9	(2190)	58,1

Vergelijking van tabel 3 met tabel 1 laat zien dat de verdeling van de geplaatsten over de lotingscategorieën bij het niet opnemen van deficiënties in de loting per categorie met enkele tiende-procenten verschuift. De hoogste categorieën krijgen een groter aandeel, vanaf categorie E neemt dit aandeel af. De plaatsingskans neemt uiteraard voor alle categorieën toe omdat het aantal aanmeldingen daalt. In totaal stijgt de plaatsingskans 4%. Het sterkst stijgt de

plaatsingskans voor de hoogste categorieën omdat daar slechts weinig deficiënties voorkomen (A: +8%; B: +5,9%; C: +5,5%; D: +4,3%; E: +3,3%; F: +2,5%; G: +3,4%).

4. Veranderingen bij enkele beleidsmaatregelen

In de eerste plaats wordt in deze paragraaf nagegaan wat er gebeurt met de verdeling over de lotingscategorieën en de plaatsingskans als het aantal opleidingsplaatsen totaal landelijk verhoogd wordt met resp. 5%, 10% en 15%. Tabel 4 bevat de resultaten van deze simulaties.

Tabel 4: Verdeling aanmeldingen, geplaatsten en uitgelotenen per lotingscategorie als aantal plaatsen vergroot wordt met 5%, 10% en 15% (bij landelijke loting)

Lotingscategorie	% Aanmeldingen (n)	% Geplaatsten (n)	Plaatsings- kans	% Uitgelotenen (n)	Uitlotings- kans
Landelijk (+ 5%)					
A: ≥ 8.5	1,8 (75)	3,9 (64)	85,3	0,4 (11)	14,7
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,6 (234)	9,0 (150)	64,1	3,3 (84)	35,9
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,0 (376)	12,1 (201)	53,5	6,9 (175)	46,5
D: ≥ 7.0 en < 7.5	20,7 (865)	22,3 (370)	42,8	19,6 (495)	57,2
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,5 (898)	18,5 (307)	34,2	23,4 (591)	65,8
F: < 6.5	29,6 (1238)	21,4 (355)	28,7	35,0 (883)	71,3
G: andere vooropl	11,9 (497)	12,8 (213)	42,9	11,3 (284)	57,1
Totaal	(4183)	(1660)	39,7	(2523)	60,3
Landelijk (+ 10%)					
A: ≥ 8.5	1,8 (75)	3,9 (67)	89,3	0,3 (8)	10,7
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,6 (234)	9,0 (157)	67,1	3,2 (77)	32,9
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,0 (376)	12,1 (211)	56,1	6,8 (165)	43,9
D: ≥ 7.0 en < 7.5	20,7 (865)	22,3 (388)	44,9	19,5 (477)	55,1
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,5 (898)	18,5 (322)	35,9	23,6 (576)	64,1
F: < 6.5	29,6 (1238)	21,4 (372)	30,1	35,5 (866)	70,0
G: andere vooropl	11,9 (497)	12,8 (223)	44,9	11,2 (274)	55,1
Totaal	(4183)	(1740)	41,6	(2443)	58,4
Landelijk (+ 15%)					
A: ≥ 8.5	1,8 (75)	3,9 (70)	93,3	0,2 (5)	6,7
B: ≥ 8.0 en < 8.5	5,6 (234)	9,0 (164)	70,1	3,0 (70)	29,9
C: ≥ 7.5 en < 8.0	9,0 (376)	12,1 (220)	58,5	6,6 (156)	41,5
D: ≥ 7.0 en < 7.5	20,7 (865)	22,3 (405)	46,8	19,5 (460)	53,2
E: ≥ 6.5 en < 7.0	21,5 (898)	18,5 (337)	37,5	23,7 (561)	62,5
F: < 6.5	29,6 (1238)	21,4 (389)	31,4	35,9 (849)	68,6
G: andere vooropl	11,9 (497)	12,8 (233)	46,9	11,2 (264)	53,1
Totaal	(4183)	(1818)	43,5	(2365)	56,5

De verdeling van geplaatsten over de lotingscategorieën verandert door het landelijk verhogen van het aantal plaatsen niet, behoudens afrondingsverschillen. De plaatsingskans wordt uiteraard voor elke categorie groter, maar de toe-

name verschilt per categorie afhankelijk van het inlotingsgewicht van de categorie. De toename van de plaatsingskans per 5% meer plaatsen is:

A: + 4,0%; B: + 3,0%; C: + 2,5%; D: + 2,0%; E: + 1,7%; F: + 1,4%; G: + 2,0%.

5. Studiekeuze bij uitloten

Ongeveer 30% (1272 van de 4183) van de aanmeldingen 1995 Geneeskunde heeft al een loopbaan in het hoger onderwijs achter de rug. In alle gevallen gaat het om studenten die eerder zijn uitgeloot en waarschijnlijk een parkeerstudie aanvangen in de hoop dat het lot zich ten gunste zal wijzigen. Tabel 10 geeft de studiekeuze in 1994 per lotingscategorie weer.

Bij de meeste lotingscategorieën wordt de sector 'Universiteit: Medisch' (bv. Medische biologie, Bewegingswetenschappen, Milieugezondheidskunde) het meest gekozen (gemiddeld 42%), gevolgd door de sector 'Universiteit: Natuur en techniek' (gemiddeld 22%). Bij de categorieën A en B ligt deze voorkeur omgekeerd. Voor categorie G zijn de sectoren 'Universiteit: Sociale Wetenschappen' en 'HBO-gezondheid' aantrekkelijker als alternatief dan de sector 'Universiteit: Natuur en techniek'.

Uit tabel 5 blijkt dat qua aantal jaren dat reeds een loopbaan in het Hoger Onderwijs gevolgd wordt categorie G eruit springt. In deze categorie bevinden zich de mensen die het vaakst nogmaals een poging doen geplaatst te worden voor de opleiding Geneeskunde.

Tabel 5: Aantal jaren Hoger Onderwijs vanaf 1988, naar lotingscategorie.

Lotingscategorie	Totale groep	Onderwijs volgers
A: ≥ 8.5	0.17	1.30
B: ≥ 8.0 en < 8.5	0.23	1.29
C: ≥ 7.5 en < 8.0	0.43	1.52
D: ≥ 7.0 en < 7.5	0.41	1.40
E: ≥ 6.5 en < 7.0	0.35	1.22
F: < 6.5	0.39	1.32
G: andere vooropl	1.65	2.17
	Totaal	
	0.53	1.56

Categorie G bestaat voor ongeveer de helft uit mensen die ook een VWO-diploma hebben en in categorie G terechtkomen op basis van een HBO-propedeuse (de eerdere HO-loopbaan van categorie G vindt vaker in het HBO plaats dan die van de andere categorieën). Een deel van deze groep (degenen die op basis van hun VWO-eindexamen in de categorieën E en F geplaatst worden) zal via het HBO-propedeuse diploma proberen in een hogere lotingscategorie terecht te komen. Hoe groot deze groep is, is op basis van het beschikbare bestand niet te zeggen.

Tabel 6: Studiekeuze 1994 per lotingscategorie van aanmeldingen 1995 met eerdere loopbaan in HO

	HBO: techniek- milieu	HBO: gezondheid	HBO: overig	Univ: taal en cultuur	Univ: natuurtechniek	Univ: medisch	Univ: landbouw	Univ: econ wet.	Univ: recht	Univ: soc.wet.	Totaal
Keuze 1994											
A: ≥ 8.5			10,0 (1)		50,0 (5)	40,0 (4)					10
B: ≥ 8,0 en < 8,5	2,6 (1)				50,0 (19)	26,3 (10)	5,3 (2)		2,6 (1)	13,2 (5)	38
C: ≥ 7,5 en < 8,0		5,2 (5)		2,1 (2)	20,8 (20)	45,8 (44)	4,2 (4)	4,2 (4)	6,3 (6)	11,5 (11)	96
D: ≥ 7,0 en < 7,5	0,9 (2)	1,7 (4)	0,4 (1)	0,9 (2)	24,9 (58)	44,2 (103)	2,1 (5)	3,4 (8)	7,7 (18)	13,7 (32)	233
E: ≥ 6,5 en < 7,0	1,3 (3)	3,0 (7)	0,4 (1)	3,8 (9)	28,4 (67)	39,8 (94)	1,7 (4)	2,1 (5)	5,5 (13)	14,0 (33)	236
F: < 6,5	2,7 (9)	5,7 (19)	1,8 (6)	1,2 (4)	22,4 (75)	38,2 (128)		3,3 (11)	9,6 (32)	15,2 (51)	335
G: andere vooropl	6,5 (21)	15,4 (50)	2,8 (9)	1,2 (4)	9,9 (32)	46,9 (152)	0,3 (1)	1,2 (4)	0,6 (2)	15,1 (49)	324
Totaal	2,8 (36)	6,7 (85)	1,4 (18)	1,7 (21)	21,7 (276)	42,1 (535)	1,3 (16)	2,5 (32)	5,7 (72)	14,2 (181)	1272

Tabel 7: Uitgelotenen 1995 per lotingscategorie naar onderwijspositie in 1995/1996.

	HBO: techniek-milieu	HBO: gezondheid	HBO: overig	Univ: taal en cultuur	Univ: natuurtechniek	Univ: medisch	Univ: landbouw	Univ: econ wet.	Univ: recht	Univ: soc.wet.	Geen HO
A: ≥ 8.5	0,0	0,0	0,0	0,0	28,6	35,7	0,0	14,3	0,0	0,0	21,4
B: ≥ 8,0 en < 8,5	0,0	0,0	0,0	3,3	19,8	20,9	0,0	2,2	2,2	8,8	42,9
C: ≥ 7,5 en < 8,0	0,0	2,1	0,5	2,1	20,3	22,5	2,7	0,5	3,7	7,0	38,5
D: ≥ 7,0 en < 7,5	0,6	2,5	0,6	1,6	15,3	21,6	1,6	2,5	4,3	8,7	40,8
E: ≥ 6,5 en < 7,0	2,8	3,1	0,0	1,2	15,5	21,8	0,5	4,1	5,6	11,2	34,2
F: < 6,5	2,3	4,7	1,1	0,9	13,5	22,4	0,2	3,0	6,6	11,1	34,2
G: andere vooropl	2,7	7,2	1,0	1,0	4,5	28,2	0,0	1,7	1,4	8,6	43,6
Totaal	1,9	3,8	0,7	1,3	14,1	22,8	0,7	2,9	4,9	10,0	37,1

Tabel 7 geeft de keuze van degenen die in 1995 uitgeloot werden voor de opleiding geneeskunde. Ruim éénderde gaat geen HO-opleiding volgen. Alleen voor categorie A ligt dit percentage aanzienlijk lager. Opvallend is dat categorie G hier het hoogste scoort terwijl deze groep bij de keuze vóór 1995 het meest en het langst een HO-opleiding volgde.

Degenen die wel een HO-opleiding kiezen hebben de voorkeur voor de sector 'Universiteit: medisch'. De sector 'Universiteit: natuur en techniek' volgt op de tweede plaats met uitzondering van categorie G die net als bij de keuze in 1994 beschreven werd na 'Universiteit: medisch' een voorkeur hebben voor 'Universiteit: Sociale Wetenschappen' en 'HBO-gezondheid'.

De voorkeur van uitgelotenen voor de sectoren 'Universiteit: natuur en techniek' en 'Universiteit: medisch' betekent, in de wetenschap dat deze opleidingen in veel gevallen een parkeerstudie zijn, dat deze sectoren met een groter rendementsverlies te kampen hebben dan de overige sectoren.

Lijst van geraadpleegde en aangehaalde literatuur

- Aamodt, P.O., Floods, bottlenecks and backwaters: an analysis of expansion in higher education in Norway in: Higher Education, Vol. 30, pp.63-80, 1995.
- Bijleveld, R.J., Comparing Completion Rates in Higher Education, An analysis of systems' characteristics, in: Goedegebuure, L.C.J en F.A. van Vught (eds.), Comparative Policy Studies in Higher Education, 1994, pp. 273-298.
- Bishop, J. H. (1995). The impact of curriculum-based external examinations on school priorities and student learning. International Journal of Educational Research, 23 (8), 653-752.
- Brandsma, T.F. en L.C.J. Goedegebuure (eds.), Recent Policy Developments in North-West European Education Systems, University of Twente, Enschede, 1995.
- Drenth, P.J.D.& K.Sytsma, Testtheorie. Houten: Van Loghum Slaterus, 1990, p.24
- Drenth, P.J.D., De waarde van het selectie-interview, gedrga en organisatie, 1988,2,18-26
- Drenth, P.J.D., Duykerlezing, 20 maart 1995; Wetenschapsbijlage NRC-Handelsblad.
- Folia 21-6-1996. Betastudies verliezen talent aan geneeskunde. 'Schaf loting voor medicijnenstu die af.' Nog ongepubliceerd onderzoek van H.Oosterbeek en D. Webbink, Stichting voor Econo misch Onderzoek.
- Goedegebuure, L., F. Kaiser, P. Maassen, L. Meek, F. van Vught en E. de Weert (eds.), Higher Education Policy, An International Compara tive Perspective, CHEPS, Enschede, 1993.
- Goethem, K. van, Bliksem in Den Haag, heilicht in Brussel...? in: Tijdschrift voor Hoger Onderwijs, jaargang 13, nr. 4, 1995.
- Groot, de A.D Selectie voor en in het hoger onderwijs, Staatsuitgeverij, 1972
- Henriksson, W. en K. Bränberg, The Effects of Practice on the Swe dish Scholastic Aptitude
- Hofstee, W.K.B. en Kiers, H.A.L 'Vermaat revisited: een bovengeschild model voor loting en selectie bij numerus Clausus. Heymans Instituut, RU Groningen, 1996
- Test, in: Scandinavian Journal of Educational Research, vol. 38, no. 2, 1994, pp. 129-148.
- Kaiser c.s, Vergelijkend onderzoek naar selectieprocedures voor het ho in een aantal West-Europese landen, CSHOB, 1997
- Kaiser, F. en E. de Weert, Deelname aan het hoger onderwijs en maat schap-pelijke behoefte, een internationale verkenning van beleidsinstrumenten, CSHOB, Enschede, 1993.
- Linden, W. J. van der (1996). Dobbelsteen is de slechtste voorspeller van stu-diesucces. NRC Handelsblad, 13 juni.
- McDaniel, M. A., Whetzel, D. L., Schmidt, F. L., & Maurer, S. D. (1996). The validity of employment interviews: A comprehensive review and meta-analysis. Journal of Applied Psychology, 79, 599-616.
- Ministry of Education, Higher Education Policy in Finland 1994, Helsinki, 1994
- Ministry of Education, Higher Education Policy in Finland 1996, Helsinki, 1996
- Monde de l'Éducation, La sélection fait son chemin, 1996, pp. 24-42.

- OECD, Denmark, Education Youth, Reviews of National Policies for Education, Paris, 1995.
- Rapport Werkgroep selectie in verband met de Machtigingswet in schrijving studenten, Staatsuitgeverij, juli 1978
- Rawls, J. (1993). Political liberalism. New York: Columbia University Press.
- Roe, R. A. (1983). Grondslagen der personeelsselectie. Assen: Van Gorcum
- Roeleveld, Lotingscategorie, studieprestaties en studie duur, SCO, 1997
- Ryten, E, Overview of problems and issues in the selection of students to study medicine, Cambridge Conference paper 5, 1989
- Sandberg, N., Institutional Response to the Expansion of the student Population in Norway, Tertiary Education and Management, Vol. 2, 1996, pp. 178-185.
- Scott, M.W. , Admissions Systems, Comparative Study, Council of Europe, UCAS, Cheltenham, 1996.
- Süddeutsche Zeitung, Schielen nach der Alma Mater, 19. September 1996.
- Toelatingscriteria voor de Numerus Fixus studierichtingen in het wetenschappelijk onderwijs, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, jan. 1976, Staatsuitgeverij, 1972
- Titze, H. (1990). Der Akademiker-Zyklus. Historische Untersuchungen über die Wiederkehr von Überfullung und Mangel in akademischen Karrieren. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wilbrink, B. Opsomming van de discussie over toelating bij numerus fixus studies, SCO 1997
- Valo, M., La sélection? Elle existe!, in: Le Monde de l'Éducation, Juillet-Aout, 1990, pp. 90-94.
- White, J Issues in Education, 1996 P. Hogan (ed), Dublin
- Wielemans, W. en J. van den Broeck, Transition from secondary to higher education, Centre for Comparative Education, K.U. Leuven , 1996.

Publicatie van de commissie Toelating
Numerus Fixusopleidingen

productie
Leo Wijnhoven

vormgeving
Wim Zaat, Moerkapelle

illustratie
Arend van Dam, Amsterdam

druk
Drukkerij Hub. Tonnaer, Kelpen

uitgave
maart 1997

37.802/2500

Prijs f 30,-
Exemplaren van deze publicatie
zijn schriftelijk of telefonisch
te bestellen Sdu Servicecentrum, onder
vermelding van het
ISB-nummer.

Sdu Servicecentrum
Postbus 20014,
2500 EA Den Haag
Telefoon (070) 378 98 30
Telefax (070) 378 97 83

ISBN 90 346 34108